

**CENTRE POUR LA COOPERATION AVEC LES NON-MEMBRES
DIRECTION DE L'EDUCATION, DE L'EMPLOI, DU TRAVAIL ET DES AFFAIRES SOCIALES
CENTRE FOR CO-OPERATION WITH NON-MEMBERS
DIRECTORATE FOR EDUCATION, EMPLOYMENT, LABOUR AND SOCIAL AFFAIRS
COMITE DE L'EDUCATION
EDUCATION COMMITTEE**

EXAMEN TEMATIQUE DES POLITIQUES NATIONALES DE L'EDUCATION - MOLDOVIE

THEMATIC REVIEW OF NATIONAL POLICIES FOR EDUCATION - MOLDOVA

**Pacte de Stabilité pour l'Europe du Sud-Est
Stability Pact for South Eastern Europe**

**Table 1 - Groupe de travail sur l'éducation
Table 1 - Task Force on Education**

JT00130342

**Document complet disponible sur OLIS dans son format d'origine
Complete document available on OLIS in its original format**

OCED nu poarta responsabilitate pentru calitatea traducerii in limba romana sau pentru coerenta traducerii fata textul original.

The OECD is not responsible for the quality of the Romanian translation and its coherence with the original text

PREFAȚĂ

Raportul despre sistemul educațional din Moldova a fost pregătit în cadrul Centrului de Cooperare cu țările nemembre ale OCED (CCTN) ca parte a programului de cooperare cu Pactul de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Secretariatul Grupului de Lucru pentru Învățământ în cadrul Mesei de lucru numărul 1 a Pactului de Stabilitate, în calitate sa de coordonator pentru Politica Generală în domeniul învățământului și restructurare a sistemului, a elaborat un Studiu Tematic al Politicii în domeniul învățământului din regiune ce cuprinde secțiuni pentru Albania, Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Croația, fosta Republică Iugoslavă Macedonia (FYROM), Kosovo, Moldova, Montenegro, România, Serbia și un capitol privind problemele regionale. Chestiunile abordate vizează cadrul didactic, curricula, patronajul, îngrijirea și instruirea copiilor în sistemul preșcolar. Fiecare secțiune prevede conținutul sistemului educațional, problemele și deficiențele cu care se confruntă reformele precum și recomandările necesare pentru promovarea politicii naționale a țărilor și instituțiilor donatoare ale Pactului de Stabilitate cu drept de asistență regională. Rapoartele vor facilita și analiza mai detaliată a unor sectoare particulare din învățământ.

Perioada de tranziție la democrația pluralistă și la economia de piață a fost marcată de transformări social-politice și economice radicale în regiune. Îndeosebi, mentalitatea, aptitudinile și cunoștințele populației sînt cruciale în acest proces; de aici rezultă amploarea pentru urgentarea reformelor și impulsionearea lor în învățământ, fapt ce a determinat membrii Mesei de lucru numărul 1 a Pactului de Stabilitate să evidențieze învățământul ca fiind unul din cele patru domenii prioritare.

În baza materialelor de fond pregătite de către autoritățile din învățământ, a rapoartelor și a informației acumulate în cadrul diverselor întruniri în perioada vizitelor pe teren, acest Studiu Tematic prestează analize ale sistemului de învățământ în contextul social-politic din regiune, evidențiind problemele prioritare ale accesului și echității, calității, eficienței și patronării.

Evaluarea Tematică a Politicii Educaționale din Europa de Sud-Est a fost posibilă datorită granturilor acordate de Austria, Finlanda, Grecia, Elveția și UNICEF. Asistența suplimentară a fost acordată și de către Noua-Zelandă, Consiliul Britanic, Biroul CROSS (Olanda), Fundația Europeană de Instruire (FEI), Banca Mondială, Fundația Societății Deschise și Centrul de Cercetări a Politicilor din Învățământ (CCPÎ, Universitatea din Ljubliana).

Membrii echipei de evaluare au fost Johanna Crighton (Olanda), raportorul general, Alexandru Crișan (România), Boris Galabov (Bulgaria), Arjen Vos (ETF), Reema Nayar, Ala Pînzari și Eluned Roberts-Schweitzer (Banca Mondială), Christine Stromberger, Ian Whitman (Secretariatul OCED).

Opiniile exprimate și argumentele aduse în acest raport aparțin, cu toată responsabilitatea, autorilor și nu reflectă în mod obligatoriu pe cele ale Guvernului Moldovei, OCED sau ale guvernelor țărilor membre.

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	3
CUPRINS.....	4
REPUBLICA MOLDOVA	7
DATE GENERALE	7
INTRODUCERE ȘI CONTEXT.....	8
Țara.....	9
Istoria și geografia.....	9
Transnistria.....	10
<i>Situația școlilor de limbă moldovenească de pe partea sfîngă a râului Nistru și din or. Bender</i>	10
Gagauzia	12
Școlile din Gagauz Yeri.....	12
Demografia și limba.....	13
Economia	14
Sărăcia	14
SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÎNT.....	16
Trăsături specifice.....	17
STATISTICI.....	18
<i>Mișcarea contingentului după absolvirea învățămîntului obligatoriu</i>	20
GUVERNAREA, ADMINISTRAREA ȘI MANAGEMENTUL	21
Introducere.....	21
<i>Guvernarea și administrarea sistemului de învățămînt din Moldova</i>	23
Descentralizarea	25
FINANȚAREA	26
Sursele financiare.....	28
CURRICULA	29
Introducere.....	29
Documentele regulamentare în domeniul învățămîntului din Moldova	29
Descrierea sistemului curricular: cifre și fapte	30
Statutul curent la elaborarea și implementarea curriculei în Moldova.....	30
Structura Curriculei	32
Implementarea	33
MANUALELE.....	34
Asigurarea calității instruirii	36
EVALUAREA ȘI APRECIEREA CUNOȘTIȚELOR.....	36
Introducere.....	36
Sistemul actual de examinare și evaluare în Moldova.....	37
Învățămîntul primar (clasele I-IV).....	37
Examinarea oficială: clasele a IX-a și a XI/XII-a.....	38
PROBLEME (TEME) ȘI RECOMANDĂRI LA CURRICULĂ, MANUALE ȘI EVALUARE	39
<i>Temă: Restabilirea mecanismelor și a structurilor instituționale pentru elaborarea curriculei și implementarea ei</i>	39
Recomandări	39
<i>Temă: Racordarea numărului de zile ale anului școlar la șarja curriculară a elevilor</i>	40
Recomandări	40

<i>Temă: Sincronizarea elaborării curriculei și a editării manualelor</i>	40
Recomandări	41
<i>Temă: Istoria și limba maternă</i>	41
Recomandări	41
<i>Temă: Calitatea însușirii: accesul și echitatea</i>	42
Recomandări	42
<i>Temă: Elaborarea și implementarea curriculei: modelul participativ</i>	42
Recomandări	43
<i>Temă: Schimbarea accentelor de la „predarea curriculei” la monitorizarea reușitei elevilor</i>	43
Recomandări	43
ÎNGRIJIREA ȘI EDUCAREA COPIILOR DE VÂRSTĂ PREȘCOLARĂ	43
Introducere	43
Status	44
Prevederile și accesul la îngrijirea preșcolară și învățământul preșcolar	44
Condițiile	45
Finanțarea	45
Curriculum	46
PROBLEME ȘI RECOMANDĂRI PENTRU ÎNGRIJIREA ȘI DEZVOLTAREA COPIILOR DE VÂRSTĂ PREȘCOLARĂ	46
<i>Temă: Criza socială și sărăcia existentă astăzi în Moldova</i>	46
Recomandări	47
<i>Temă: Calitatea în practica de predare și curricula</i>	47
Recomandări	48
<i>Temă: Echitatea și accesul</i>	48
PROBLEME ȘI RECOMANDĂRI REFERITOARE LA COPII CU NECESITĂȚI SPECIALE DE ÎNSTRUIRE (NSI)	49
<i>Temă: O diagnoză mai bună și mai adecvată, o plasare propice a copiilor NSI</i>	49
Recomandări	49
PROFESORII	50
<i>Cadrul legal și politic</i>	50
<i>Starea actuală a instruirii cadrelor didactice: fapte și cifre</i>	51
CALIFICAȚI	51
<i>Sistemul de pregătire a profesorilor în timpul studiilor universitare</i>	51
Mecanismul de admitere și durata cursurilor	52
Structura cursurilor	52
Calificările	53
<i>Perfecționarea profesorilor angajați în muncă</i>	53
Perfecționarea obligatorie	53
Perfecționarea benevolă a profesorilor la nivel central	53
Perfecționarea benevolă a profesorilor la nivel local	53
Gradele didactice	54
PERFECTIONAREA CADRELOR DIDACTICE CU PRIVIRE LA CURRICULA, MANUALE ȘI EVALUARE	54
<i>Statutul profesorilor: cariera și structura profesională, problemele financiare</i>	55
Statutul și salariile	55
Cariera și dezvoltarea profesională	56
PROBLEME ȘI RECOMANDĂRI CU PRIVIRE LA PROFESORI	56
<i>Temă: Salariile profesorilor și șarjele didactice</i>	56
Recomandări	56
<i>Temă: Practica pedagogică insuficientă la nivelul studiilor pedagogice universitare</i>	56
Recomandări	57
<i>Temă: Metodele predării</i>	57
Recomandări	57
<i>Temă: Resursele</i>	57

Recomandări	58
<i>Temă: Păstrarea unui grup de formatori pregătiți</i>	58
Recomandări	58
PERSONALUL AUXILIAR.....	58
<i>Temă: Complexitatea excesivă și norme neflexibile pentru nomenclatorul prea mare al personalului auxiliar</i>	58
Recomandări	59
ÎNVĂȚĂMÎNTUL ȘI INSTRUIREA PROFESIONALĂ	59
Introducere.....	59
<i>Tendențele pe piața muncii și relevanța sistemului de învățământ secundar profesional</i>	60
Recomandări	61
<i>Accesul la învățământul și pregătirea profesională</i>	62
Recomandări	63
<i>Sistemul, standardele și programele IISP</i>	63
Recomandări	64
<i>Finanțarea și eficiența cheltuielilor</i>	64
Recomandări	66
<i>Cadrele didactice în școlile din învățământul secundar profesional (ISP); formarea și perfecționarea cadrelor didactice</i>	66
Recomandări	67
<i>Concluzii despre școlile ISP</i>	67
ÎNVĂȚĂMÎNTUL SUPERIOR	68
Introducere.....	68
<i>Probleme juridice, politice și financiare</i>	69
<i>Guvernarea și administrarea</i>	72
<i>Relația cu învățământul general pre-universitar</i>	73
Recomandări	74
Legislația și Politicile:	74
BIBLIOGRAPHIE.....	75

REPUBLICA MOLDOVA

Date generale¹

Independența:

27 August 1991. Admisă în ONU la 2 martie 1992. Constituția a fost adoptată pe 29 iulie 1994. Democrație parlamentară (unicameral, 101 deputați aleși la fiecare 4 ani).

Suprafața:

33700 km² (inclusiv Transnistria²). După Armenia, Moldova este cea mai mică țară în fosta Uniune Sovietică.

Populația:

4281500 (estimat în 2000). Din ei aproximativ 700000 locuiesc în Transnistria. Structura după vârste: 0-14 ani: 27%; 15-64 ani: 64%; 65 și mai mult: 9%. Grupul cel mai tânăr al populației (0-14) este alcătuit mai mult de băieți decât fete; în celelalte grupuri, sînt mai multe femei decât bărbați. Populația urban/rurală : 46/54%.

Densitatea populației:

127 pe km²; cea mai mare densitate din republicile FUS

Date demografice:

Rata nașterii: 10,6 nașteri la 1000 de locuitori (1999). Rata mortalității infantile: 18,2 la 1000 de nou-născuți (1999). Rata mortalității: 11,3 decedați la 1000 locuitori. Rata creșterii populației: -0,2 (estimat în 2000). Rata fertilității totale: 1,4 nou-născuți la fiecare femeie (în descreștere de la 2,4 la începutul anilor 1990). Prognozarea supraviețuirii la naștere: 64,2 pentru bărbați; 71,5 pentru femei (1999).

Migrația:

În perioada Uniunii Sovietice a fost un influx a brațelor de muncă din alte regiuni ale URSS. Din 1990 un num. mare de brațe de muncă calificate (aprox. 28000 anual, SC la 3000 anual în anul 1998) s-au întors în Rusia. Recent, migrația temporară pentru angajare are loc atît pe cale legală, cît și ilegală. Estimările (2000) ne arată că 600000 de moldoveni lucrează în România, Israel, Grecia, Italia, Portugalia, S.U.A., Germania și Ungaria. În unele regiuni ale Moldovei circa o treime din copii sînt îngrijiți de către rude și vecini, deoarece părinții lor lucrează peste hotare.

Componența etnică:

Moldoveni 64,5%; ucraineni 13,8%; ruși 13%; găgăuzi 3,5%; bulgari 2%; evrei 1,5%; țigani 0,5%; altele (bieloruși, polonezi, nemzi) 1,2% (recensămîntul din 1989).

¹ Drept surse de documentare pentru datele de mai sus au servit CEPS, Ljubljana (Datele statistice care au stat la baza raportului OCED, Moldova, august 2001); paginile web ale Guvernului Republicii Moldova; Observatorul Național al Republicii Moldova, Raportul Național pe anul 2000; Departamentul Analize Statistice și Sociologice; diferite ministere. NB: nu este întotdeauna clar dacă datele *includ* sau *exclud* Transnistria. Acolo unde acest lucru este posibil, raportul va include astfel de informații, dar echipa nu-și asumă responsabilitatea pentru inexactitatea datelor.

² Malul stîng al Nistrului (capitala: Tiraspol), plus orașul Tighina de pe malul drept al Nistrului (Bender). 20 000 de militari cantonează pe teritoriul Transnistriei (Armata a 14-cea).

Limbile :	Moldovenească ³ , rusă, ucraineană, găgăuză, bulgară.
Religiile:	Ortodoxă de Est 98,5%; evreiască 1,5%; baptistă (<1000)
Cunoștințe [= de la vârsta de 15 ani pot citi și scrie]:	96% (99% bărbați, 94% femei)
PIB pe cap de locuitor:	USD 2033 PPP ⁴ (1999). Salariul mediu lunar în 1999 a fost de 303 lei; 166 lei în agricultură, 193 lei în educație, 440 lei în administrația de stat. Unele estimări ale (UNDP, 2000) sînt că 66% din populație trăiește sub nivelul sărăciei. Aportul sectorului privat în PIB: 51,4% în 1999. Agricultură și prelucrarea-agro (îndeosebi viticultura) a constituit 23,3% din PIB în 1999; serviciile 50,5%; industria 16,2%.
Angajarea/Șomajul:	Populația aptă de lucru (16-65 ani) 2364359 persoane, dintre care 1447000 au fost angajați în 2000. Șomeri înregistrați oficial: 187231. Șomeri înregistrați (Q1, 2000): 2%. Conform estimărilor Serviciului Forței de Muncă (Q1, 2000): 10,5%. Grupul de vîrste 15-29: 40% din numărul total de șomeri. Șomajul de lungă-durată (> 1 an): 74% din numărul total de șomeri.
Nivelurile de dirijare a învățămîntului:	a Neclarificat din octombrie 2001. Legea reformei administrativ-teritoriale (1998) a comasat cele 38 de nivele medii de jurisdicție (majoritatea raioane) în 11 județe, inclusiv Regiunea Autonomă Găgăuză și municipiul Chișinău. Cu toate acestea, acum există (septembrie 2001) un plan de a reveni la structura veche de raioane în număr de 28; unele județe ar putea rămîne în calitate de suprastructuri.

Introducere și context

Scopul Studiilor Tematice ale OCED este restrîns, limitat la studierea sistemelor educaționale în ESE, a stării și necesităților lor actuale. Există o bogată literatură de fond referitoare la Republica Moldova, la istoria sa politică și teritorială și deci nu sînt necesare referințe detaliate, cu excepția acelor aspecte politice, etnice și lingvistice care afectează sistemul de învățămînt din Moldova. Vom prezenta succint situația în Republica Moldova atenționînd asupra surselor citate la sfîrșitul acestui Raport, în special făcînd referință la cele două cărți de Charles King.

³ Ideea că româna și moldoveneasca sunt două limbi diferite (moldoveni de origine slavă și români de origine latină) a căpătat recent popularitate; astfel, „limba moldovenească” (în loc de cea română) este limba oficială în Republica Moldova, la baza căreia stă alfabetul latin. „Limba moldovenească” utilizată pe teritoriul Transnistriei are la bază alfabetul chirilic. Factorul lingvistic a devenit un factor de discriminare între locuitorii Moldovei și în relațiile dintre cele două maluri ale Nistrului, afectînd atitudinile în școli. Vezi compartimentul referitor la Transnistria din acest raport.

⁴ Paritatea valutară în funcție de puterea de cumpărare. Aceasta reprezintă un calcul realizat pe o scară comparabilă la nivel internațional, introdus de Proiectul Națiunilor Unite privind Unitățile de Măsură Internaționale, cu utilizarea „parității valutare” în calitate de factor de comparație. În anul 2000 PIB-ul pe cap de locuitor, exprimat în MDL (lei moldovenești), a fost de 4 105 MDL.

Țara

Avînd așezarea geografică la răscrucea dintre imperiile și popoarele Europei, teritoriul Republicii Moldova a fost populat tradițional de diverse grupuri etnice. Cu toate că conviețuirea nu a fost tot timpul amicală, s-a stabilit un „habitat” multi-etnic în aspect cultural și social, care este reflectat în legile despre cetățenie și limbă. De exemplu, Constituția din iunie 1991 este printre cele mai cuprinzătoare din Europa post-sovietică: toate persoanele care locuiesc în Moldova la data declarării suveranității obțin automat cetățenie, fără a se ține cont de etnie, limbă sau de alte criterii.⁵

Republica Moldova și-a declarat independența pe 27 august 1991 și de atunci se confruntă cu aceleași probleme similare celorlalte republici din regiune ce și-au obținut recent independența: declinul economic, instabilitatea politică, antagonismul separatist și inter-etnic, relația incertă atât cu Federația Rusă, cât și cu țara de origine, România. „Balansînd, precar, între București și Moscova”, Moldova se străduie să formeze o identitate națională distinctă, confruntîndu-se, în același timp, cu ruina economiei și cu separatismul teritorial (Transnistria și Găgăuzia).⁶

Istoria și geografia

„Moldova”, în calitate de etnie politică independentă, în cadrul hotarelor actuale, nu a existat înainte de 1991. De la mijlocul sec. XIV-lea – începutul sec. XV-lea a existat un Principat Moldovean independent, între munții Carpați și Marea Neagră, dar care în curînd a devenit o țară vasală în componența Imperiului Otoman.⁷ În 1812 jumătatea de est a Moldovei de astăzi – regiunea numită Basarabia dintre râurile Prut și Nistru – a fost anexată de către Imperiul Rus, în timp ce cealaltă jumătate a fost încorporată în noul stat românesc din 1859 – România. După primul război mondial din 1918, liderii politici din Basarabia au votat unirea cu România și Basarabia a rămas în componența Regatului Român în perioada dintre cele două războaie. „Problema Basarabiei” a rămas o sursă de tensiune constantă dintre Moscova și București în perioada interbelică.

În 1924, la hotarul de est al României, a fost creată o Republică Autonomă Sovietică. Această „Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească” (RASSM) a fost formată la 12 octombrie 1924 în cadrul Ucrainei (pe atunci Sovietică). Această zonă, cunoscută de români ca „Transnistria”, a trecut din mîna în mîna aproximativ de 12 ori pe parcursul războiului civil din Rusia, iar către 1920 aparținea Ucrainei, devenind în 1924 parte a Uniunii Sovietice. În anul 1926 etnia ucrainenilor constituia aproximativ 49% din populația republicii, în timp ce 30% erau moldoveni, 9% ruși și 8% evrei. Basarabia a rămas în componența României. Moscova a declarat că Basarabia este parte a teritoriului Moldovei Sovietice ocupat ilegal. Malurile râului Nistru au fost foarte bine fortificate, împușcăturile peste râu erau frecvente, iar provocările în Basarabia din partea Transnistriei devenise un fenomen obișnuit.

⁵ Charles King, *Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition* [Moldova în perioada post-sovietică: pămînt de hotar în tranziție]. 1997, pagina 52.

⁶ *Ibid.*, pagina 16. Un tablou mai amplu este oferit în Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture* [Moldovenii: România, Rusia și Politica Culturală], 1999.

⁷ În prezent, porțiuni ale Principatului Moldovei medievale fac parte din teritoriile României și Ucrainei, precum și din cele ale Republicii Moldova. Unele fracțiuni naționaliste moldovene doresc unirea acestor teritorii în cadrul „Moldovei Mari”. Alții consideră că unirea cu România în cadrul „României Mari” este o finalitate dezirabilă și logică. În ultimii ani, fracțiunile „pro-moldovene” au declarat că în pofida istoriei comune a României și Moldovei, acestea sunt două națiuni independente, aflate în două state independente, vorbind două limbi diferite: româna și „moldoveneasca”. Problema Transnistriei separatiste rusofone și a Găgăuziei / Găgăuziei rusofone creează în continuare tensiune internă și contradicții cu privire la definirea identității lingvistice, culturale și naționale moldovenești.

În 1940, Basarabia a fost anexată de către Uniunea Sovietică și alipită la o fișie de pământ în partea de est a Nistrului – „Transnistria” – pentru a forma Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM). Cu toate că Transnistria avea (și are) o populație preponderent din moldoveni/români, Nistrul a fost timp îndelungat considerat ca hotarul de est al „spațiului etnic și cultural” românesc, în timp ce spațiul rusesc începea de peste râu.

Transnistria

Republica Separatistă „Moldovenească Transnistreană” sau simplu Transnistria, situată în partea de est a Moldovei, a fost declarată ca Republică Moldovenească Nistreană (RMN) pe 2 septembrie 1990. Încăierările de pe râul Nistru între poliția moldovenească și forțele transnistrene s-au întezit în primăvara anului 1992 prin implicarea voluntarilor și cazacilor din Rusia și Ucraina, având ca punct culminant luptele din preajma Benderului în iunie 1992, inclusiv prin intervenția armatei a 14-a rusească sub conducerea lui Alexandr Lebedi. Forțele moldovenești au fost respinse din Bender. Cel puțin 1000 de oameni au fost răniți sau uciși numai din partea Moldovei și aproximativ 30000 de refugiați au evadat spre vest peste Nistru. În iulie 1994 Constituția Moldovei a promis statut autonom special Transnistriei. Însă declarația comună Ruso-Ucraineană- Moldavă din ianuarie 1996 a recunoscut Transnistria ca „parte componentă” a Moldovei, părțile luându-și angajamentul să coexiste în cadrul unui stat comun. Cu toate acestea, Transnistria își menține, de facto, statutul său separatist.

Violențele și luptele din 1992 au fost repede mitologizate ca fiind un război pentru independența Transnistriei ca țară aparte. Manualele și textele de istorie folosite în școlile din Transnistria, de exemplu, îndeamnă să trateze violențele din 1992 „în limbajul și simbolismul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, învățând elevii transnistreni că independența a fost sfințită cu sângele eroilor patrioți... toate acestea făcând ca rămânerea Transnistriei în cadrul Moldovei să fie extrem de dificilă”⁸. Conform unor rapoarte de la sfârșitul anului 2001, în Transnistria se află un număr de circa 20000 de soldați ai Armatei a 14-a ruse, deși există acordul de retragere a trupelor rusești semnat în 1994.

Situația școlilor de limbă moldovenească de pe partea stângă a râului Nistru și din or. Bender

Una dintre cele mai nefavorabile caracteristici ale regimului separatist a fost și rămîne încălcarea unor drepturi universale ale omului pe teritoriul său, inclusiv dreptul la instruire în limba maternă.

Proclamarea limbii române ca limbă de stat și introducerea grafiei latine au constituit cele mai mari victorii în Moldova post-sovietică. În același timp, ele au devenit și sursele majore de tensiune cu Transnistria, care nu a recunoscut aceste legi pe teritoriul ei. Problema limbii (îndeosebi folosirea grafiei latine în școlile de limbă moldovenească) a devenit unul din cele mai represive și incriminatorii conflicte, afectând școlile, familiile și copiii.

În prezent, pe malul stîng al Nistrului și în orașul Bender sînt 51 de instituții pre-universitare ce studiază în limba moldovenească (folosind grafia chirilică) care numără circa 12000 de elevi; 7 școli mixte ruso-moldovenești (211 elevi moldoveni); 33 de grupe ale școlilor profesionale (676 elevi), 29 grupe la Universitatea din Tiraspol (472 studenți).

Aceste instituții activează conform planului de învățămînt separatist și se subordonează autorităților separatiste. Planul de învățămînt, manualele și alte materiale didactice sînt vechi și nu fac față noilor standarde de învățămînt.

⁸ Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture* [Moldovenii: România, Rusia și politica culturală], pagina 197.

Alte șapte instituții de învățământ din Transnistria se subordonează guvernului central din Moldova (Ministerul Învățământului) și studiază limba română în grafia latină. Numărul total de elevi în aceste școli este de peste 5378 (Bender – 2014, Tiraspol – 780, Rîbnița – 760, Dubăsari – 650, Grigoriopol – 734, Roghi – 150, Corjevo – 290).

Ele sînt finanțate din bugetul central conform Deciziei nr.750 a Guvernului din 10 octombrie 1994: „Referitor la finanțarea directă din bugetul republican al școlilor moldovenești situate pe partea stîngă a Nistrului și a or. Bender, care studiază în grafia latină la solicitarea părinților, elevilor și cadrelor didactice”.

Aceste șapte școli funcționează în condiții destul de dificile datorită politicii de intimidare a studierii limbii materne în grafia latină. Ele sînt situate în încăperi absolut nepotrivite (chiar și în clădiri distruse de război), sînt supraaglomerate (unii copii își fac studiile în două sau trei schimburi din cauza insuficienței de spațiu, de exemplu, școala din Tiraspol), ele sînt prost echipate (nu există nici un laborator specializat sau echipament sportiv necesar). În afară de aceasta, au loc cazuri de intimidare (profesorii care încalcă legile lingvistice separatiste sînt concediați, le este interzis să călătorească pe teritoriile controlate de guvernul central). Din această cauză doar un număr limitat de profesori au curajul să frecventeze cursurile de instruire, seminare sau alte activități organizate de Ministerul Învățământului din Moldova.

În pofida presiunilor severe, aceste școli activează conform planului de învățământ aprobat de către guvernul central, folosind manualele aprobate de către Ministerul Învățământului, finanțate în cadrul Proiectului Învățământului General al Guvernului Moldovei de către Banca Mondială.

În prezent aceste școli sînt lipsite de un statut legal și activează neoficial, fără licență (doar o școală a primit în 1999 permisiune oficială de a activa în calitate de școală privată, dar licența ei a expirat deja). Cu toate acestea, problema gravă este că aceste școli nu sînt considerate „parte normală” a sistemului de învățământ și nu primesc susținere din partea autorităților locale. Ministerul Învățământului din Moldova trebuie să suporte toate cheltuielile legate de întreținerea acestor școli (salariile învățătorilor, închirierea spațiilor, a utilajelor, transportul, plățile pentru electricitate, cheltuielile pentru reparație și mentenanță etc.). În conformitate cu proiectul legii bugetului pentru anul 2002, este prevăzută o creștere a alocațiilor de 30% pentru școlile moldovenești din Transnistria cu predare în grafia latină.

O soluție a problemelor de instruire pentru școlile moldovenești cu predare în grafia latină ar putea fi obținută în contextul unor negocieri mai favorabile între guvernul central și enclava din Transnistria. Pe parcurs a fost format un grup de lucru condus de viceministrul învățământului pentru a coopera cu autoritățile din Tiraspol responsabile de învățământ în vederea identificării căilor de normalizare a situației din școlile moldovenești de pe malul stîng ce studiază în grafia latină.

Au avut loc deja cîteva întreveneri în prezența reprezentanților de la ÎCNUR și OSCE. În cadrul acestor întreveneri au fost abordate mai multe probleme cum ar fi conținutul instruirii, implementarea curriculumului pentru diferite obiecte, livrarea de manuale pentru aceste școli, posibilitățile de angajare pentru absolvenții acestor școli, finanțarea, standardele pentru instruire, licențierea și acreditarea acestor instituții în calitate de școli publice, validarea documentelor de absolvire etc.

Grupul de lucru cooperează strîns cu instituțiile internaționale, inclusiv OSCE; ÎCNUR și UNICEF precum și cu Fondul de Investiții Sociale din Moldova (FISM). Unele dintre ele, de exemplu ÎCNUR, a acordat asistență financiară considerabilă pentru școlile de pe malul stîng și din orașul Bender. Pe parcursul anilor 1998-2001, ÎCNUR a alocat aproximativ 155000 USD pentru reconstrucția școlilor și livrarea de echipament.

Guvernul japonez a aprobat recent un grant în valoare de 800000 USD în calitate de asistență școlilor aflate în regiunea separatistă transnistreană. Banca Mondială în parteneriat cu ÎCNUR (agenție umbrelă) și FISM (agenție de implementare) vor administra acest grant.

Cu toate acestea, tensiunile se mențin, iar rapoartele recente și anterioare indică asupra faptului că represiile din partea regimului separatist asupra celor șapte școli, ce studiază limba moldovenească în grafia latină, continuă.

Gagauzia

În august 1990 așezările găgăuze (Creștini ortodocși de origine anatolian-turcească) din raioanele sărace din sud – Comrat, Ciadîr-Lunga, Basarabeasca, Vulcănești și Taraclia și-au declarat propria „Republică Găgăuză”. Cu excepția câtorva dispute, nu a avut loc nici un conflict serios între formațiunile moldovenești și găgăuze, iar negocierile între Comrat și Chișinău au avut ca rezultat, în primul rînd, prevederea „statutului special” pentru Găgăuzia în Constituția din 1994, avînd ca urmare o lege mai specifică în domeniul autonomiei locale (decembrie 1994), care oferă Găgăuziei dreptul de „unitate național-teritorială autonomă” ca parte componentă a Republicii Moldova. Această unitate, cunoscută cu numele Găgăuz Yeri, are propriul drapel, președinte ales de localnici, comitet executiv și adunare legislativă. Trei limbi – găgăuză, moldovenească și rusă – au statut egal.

Dezavantajul social a persistat mult timp pe teritoriul din sudul Basarabiei, iar găgăuzii au fost unii din cele mai dezavantajate grupuri etnice. La sfîrșitul sec. al XIX-lea rata analfabetismului era de 88% pentru bărbați și 98% pentru femei. În perioada sovietică un alfabet chirilic găgăuz a fost elaborat doar în 1957 și au fost deschise numai cîteva școli în limba găgăuză care au fost închise la începutul anului 1960 cînd limba de instruire a devenit rusa în toate școlile iar găgăuză a dispărut din sistemul școlar.

Calificarea profesorilor a fost, de asemenea, problematică. Către anul 1990 procentul profesorilor cu studii superioare a fost mai jos în raioanele din Găgăuzia decît în restul RSSM. Numai 647 de profesori găgăuzi au absolvit instituțiile superioare de învățămînt și numai o pătrime din toți profesorii dispuneau de atestate de absolvire a școlii medii.

Lipsa accesului la apa potabilă a cauzat apariția unor probleme grave de sănătate: în 1990 mai mult de 50% din copiii din raionul Comrat aveau dereglări funcționale de sănătate, îndeosebi probleme de rinichi, respiratorii și digestive. Accesul la îngrijirea medicală a fost mult mai scăzut decît nivelul mediu pe republică. Un seism puternic în 1990 a condus la agravarea situației din această regiune.

În ultimii cîțiva ani s-a simțit o renaștere considerabilă a limbii și a culturii găgăuze. În Comrat s-a deschis o universitate; în școli profesorii de limba găgăuză țin prelegeri în grafia latină. Televiziunea și radioul local au contribuit la renașterea tradițiilor populare, iar în Comrat există un muzeu al istoriei și folclorului Găgăuziei. „Problema găgăuză” s-a transformat din una teritorial-separatistă în una de guvernare locală efectivă, depinzînd de finanțarea din bugetul central de la Chișinău.

Școlile din Gagauz Yeri

Sistemul școlar se bazează pe regulamentele și legile Republicii Moldova și se subordonează Ministerului de Învățămînt de la Chișinău prin intermediul Departamentului Învățămîntului și Sportului de la Comrat. Școlile profesionale și cele internat sînt finanțate în întregime de către Chișinău, dar Găgăuzia achiziționează impozite locale întru susținerea liceului 14 (din bugetul Găgăuziei) a sistemului preșcolar și a școlilor medii de cultură generală (din bugetele locale).

În sistemul de învățământ din Găgăuzia sînt școlarizați 32000 de elevi în cele aproximativ 136 de instituții începînd cu cele preșcolare pînă la cele universitare (66 preșcolare, 3 școli primare I-IV; gimnaziile V-VIII; 26 școli medii, 1 în limba moldovenească și 25 în limba rusă); 14 licee – majoritatea cu predarea în limba rusă; 3 școli profesionale care au statut de „școală de instruire și producere” cum ar fi firmele agricole;⁹ Universitatea de Stat din Comrat și (Noua) Universitate Națională din Comrat; două colegii; un colegiu pedagogic (în Comrat). Există, de asemenea, și un liceu privat turco-găgăuz, în care se predă în limba engleză, găgăuză și turcă. Majoritatea lecțiilor se predau în limba rusă, dar există un mare deficit de profesori de limba moldovenească. Planul de învățământ al Moldovei este utilizat, dar „ajustat la condițiile Găgăuziei”. Cu toate acestea, ei nu sînt satisfăcuți de numărul de ore acordat pentru însușirea limbii și istoriei.

Problemele specifice pentru școlile din Găgăuzia sînt:

- Clădirile vechi și slab-utilate. Ultima școală a fost construită în 1998, construcția unor școli încă n-a fost finisată și nici una nu a fost corespunzător amenajată.
- Există o necesitate stringentă de manuale, îndeosebi manuale de limba rusă. Rusia a propus să ofere manuale pentru școli, dar planurile de învățământ diferă. Schema de închiriere funcționează bine, însă manualele de limbă bulgară și găgăuză sînt de trei-patru ori mai scumpe decît cele de limbă moldovenească sau rusă, iar în unele clase există un singur manual la cîțiva copii. Testarea externă (exemplu clasa IX) se face în rusă.
- Problemele sociale: sărăcia, șomajul și îngrijirea medicală inadecvată. Mai mult de 30% din copii nu pot locui împreună cu familia pentru că părinții lor sînt plecați în căutare de lucru; unde este posibil, rudele au grijă de ei, dar mulți copii sînt fără îngrijire adecvată, din care cauză a crescut numărul de copii ai străzii și a grupurilor de risc. Este disponibil într-o oarecare măsură ajutorul umanitar, de exemplu, aprovizionarea cu produse alimentare a școlilor. Există, de asemenea, o problemă ce se acutizează cum ar fi nefrecventarea și abandonul școlii.
- Relațiile cu Ministerul Învățămîntului sînt bune, dar administrația dorește să-și elaboreze propria lege despre învățământ și să-și consolideze mai mult autonomia.

Demografia și limba

Conform cifrelor ultimului recensămînt (1989) etnia moldovenească constituie 64,5% din populație. Ucrainenii, rușii, găgăuzii, evreii, țigani, bielorușii, polonezii și nemții sînt dispersați pe întreg teritoriul republicii, cu toate că majoritatea găgăuzilor locuiesc în regiunea autonomă Găgăuză numită *Gagauz Yeri* (capitala: Comrat). Populația rurală o constituie preponderent etnia moldovenească, pe cînd orașele principale (Chișinău, Bălți, Tiraspol și Bender) sînt populate de etnii diverse. În afara orașelor principale, o considerabilă concentrare a etniei ruse este înregistrată în Transnistria, unde ea alcătuiește 25% din populație. Totuși, rușii sînt pe locul trei ca etnie după moldoveni și ucrainenii. Rusa rămîne *de facto* a doua limbă oficială în Moldova.

Rata natalității a început să scadă în anii 1990 și această tendință continuă. **Pe parcursul perioadei 1999 - 2014 numărul populației școlarizate pentru clasele I-XII se așteaptă să scadă pînă la 40%** (de la 816800 în 1999 pînă la 489000 în 2014). Este evident că clasele I-IV vor fi afectate primele; către 2004 numărul copiilor în aceste clase se va micșora cu 25% în comparație cu anul 1999.

⁹ Acestea erau tipice pentru regimul sovietic, dar care nu mai există în Moldova actuala. S-au făcut propuneri de a oferi instruire profesională în școlile secundare generale (clasele a 9-a) pentru ca absolvenții acestor școli să poată însuși niște deprinderi profesionale de bază.

Aceasta va avea un impact evident asupra sistemului școlar, în special în zonele rurale, unde școlile mici sînt deja afectate de această scădere,¹⁰ precum și asupra școlilor pentru minoritățile naționale, unde numărul mic de copii va deveni o problemă pentru a susține corpul didactic cu predare în mai multe limbi. Cerințele conflictuale ale *accesului* pentru fiecare versus *eficiența* în cadrul unui sistem lipsit de resurse va trebui să fie soluționat de către factorii de decizie strategici, în baza unor informații veridice, actualizate la scara națională, despre inventarierea școlilor, care, deocamdată, nu există.

Tabelul 1. **Tendențele demografice: 1999-2014 (în 2000)**

Grupul de vîrstă	1999	2004	2009	2014
De la 1-6 ani (preșcolară)	285.4	242.3	258.5	256.7
7-10 ani (clasele I-IV)	247.7	185.0	156.9	170.0
11-15 ani, (clasele V-IX)	364.9	298.9	223.5	194.9
16-18 ani (clasele X-XII)	204.2	216.0	167.8	125.0
19-23 ani (studii superioare)	307.2	339.8	334.8	257.1

Sursă: Prognozarea populației; CEPS Ljubliana; Institutul Politici Publice, Chișinău.

Economia

Economia Moldovei, deja slăbită, a suferit în urma unei alte lovituri a crizei monetare din Rusia din august 1998; performanța economică în 1999 a fost neînsemnată, cu toate că declinul din 1998 a fost depășit. PIB-ul real a scăzut în 1999 cu 4,4% (în comparație cu scăderea de 6,5% din 1998), producția industrială a scăzut cu 9% (15 % în 1998), iar cea agricolă cu 8% (11% în 1998). În anul 2000 economia a înregistrat o creștere modestă de aproximativ 2%, prima creștere de la începutul reformelor în 1997.¹¹

Sărăcia

Venitul mediu lunar fiind de doar 35 dolari SUA, conform datelor din septembrie 2001, conduce la pauperizarea continuă ce afectează o mare parte a populației Moldovei, iar efectele sărăciei asupra frecvenței școlilor și duratei școlarizării în țările în curs de tranziție din Europa și Asia Centrală sînt bine documentate.¹² Păturile sărace se confruntă cu trei probleme specifice referitoare la învățămînt: (1) sistemul în întregime nu funcționează bine și deși aceasta afectează toți copiii, cei săraci suferă cel mai mult; (2) plata învățămîntului pentru familiis – a majorat, deci învățămîntul, ca produs, face concurență

¹⁰ O școală vizitată de echipă în Toderești a fost nevoită să comaseze două clase de întîi (în anul școlar 1999-2000) în una singură în anul școlar 2000-2001, disponibilizînd unul dintre învățători. Absenteismul și abandonul școlar, datorate pauperizării rurale în creștere, (vezi și alte capitole pe această temă) sunt două probleme acute.

¹¹ „Vocational Education and Training in NIS and Mongolia: National Reportm The Republic of Moldova” [Învățămîntul Profesional și Orientarea Profesională în CSI și Mongolia: Raport Național, Republica Moldova], Observatorul Național pentru Republica Moldova, 2000, pagina 5.

¹² Nancy Van Dycke, *Access to Education for the Poor in Europe and Central Asia: Preliminary Evidence and Policy Implications* [Accesul la învățămînt pentru păturile social vulnerabile în Europa și Asia Centrală: probe preliminare și implicații politice], aprilie 2001. Studiu tehnic. Washington: Banca Mondială, ECSHD.

altor necesități în cadrul bugetului familial precar; (3) beneficiile obținute din educație (așa ca venituri mai mari sau serviciu mai bun) sînt oricum joase, subminînd motivația de perspectivă a familiilor de a investi în învățămînt. Deși setea de cunoștințe se menține, există un risc sporit ca copiii săraci să abandoneze școala și, inevitabil, să completeze rîndurile celor săraci.

Tabelul 2. **Indicii macro-economici pentru Republica Moldova**

Populația (1999) 4.2.8 milioane, incl. Transnistria	Rata creșterii populației (1994-2000) – 0,3% anual PIB pe cap de locuitor la rata de schimb a economiei de piață (2000) : USD 350						
	Anul	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Creșterea reală a PIB-ului (%)	-1.4	-5.9	1.6	-6.5	-4.4		
Șomajul (% forța de muncă)	1.4	1.5	1.5	7.7	39.3		31.3
Rata medie a inflației	30.2	23.5	11.8	7.7			
Consumul PIB(%)	82.9	94.3	97.4	100.9	87.8		95.8
Deficitul de Buget PIB (%)	-6.7	-7.6	-7.8	-3.3	-3.2		-4.1
Schimbul valutei în % la sfîrșit de an	6.6	15.6	34.0	-9.0	42.7		39.8
Datoriile externe de stat în mln. dolari	825.7	1040.9	1216.7	1360.1	1344.7		1330.0
Datoriile externe de stat PIB (%)	57.2	62.5	63.0	80.5	116.0		103.7
Rata medie de schimb (LMD/USD)	4.5	4.6	4.6	5.4	10.5		12.4

* pînă în anul 1998: șomajul înregistrat;
de la 1998: conform metodologiei ILO

Sursă: Guvernul Moldovei, Banca Națională a Moldovei. Din Raportul Dezvoltării Umane PNUD, 2000, p. 73.

Plata pentru manuale și școlarizare, de exemplu, este aceeași, nediferențiată și aceasta lovește mai mult în familiile sărace decît în cele cu venit mijlociu, pentru că achitarea plății uniforme absoarbe un procent mai mare din venitul unei familii sărace. Mai mult ca atît, familiile mai sărace tind să aibă mai mulți copii (vezi secțiunea copiilor preșcolari în acest raport) deci ele se confruntă cu cheltuieli mai considerabile. Așadar, nu este o noutate că în Moldova ratele absențelor și a abandonurilor în școli în rîndurile păturilor sărace a crescut. În Găgăuzia, echipei noastre i s-a spus: ”a trimite un copil la școală este o catastrofă... cheltuielile pentru îmbrăcăminte, manuale și alte plăți pot atinge 100 dolari SUA pe an”.

Mai mult ca atît, beneficiile obținute din învățămînt sînt mici. Din numărul de șomeri din Moldova, rata sărăciei pentru acei fără de studii sau cu I-IV clase din școala primară este doar cu puțin mai mare (32%) decît pentru acei cu studii universitare (27%). Cei cu studii medii constituie două treimi din numărul total de șomeri (64%).¹³ Nivelul studiilor pare să ofere șanse minime împotriva șomajului și sărăciei. De asemenea, avînd un serviciu, nu ai o garanție de scăpare din sărăcie: 45% din persoanele apte de muncă din Moldova sînt considerate sărace, deși din trei persoane două au o slujbă.

¹³ World Bank Poverty Assessment [Evaluarea Sărăciei în Moldova. Banca Mondială], 1999.

Un fapt ce se opune acestor statistici triste este că, în comparație cu vecinii din CSI, Moldova are cel mai înalt procent de populație cu studii medii sau medii profesionale (45% pentru medii, 27 pentru profesionale, în total 72%). Pentru Rusia aceste cifre sînt 24%/12% și pentru Ucraina 31%/9%.¹⁴

Sistemul de învățămînt

Vîrsta la care începe sistemul de învățămînt obligatoriu	6/7
Vîrsta la care se finalizează sistemul de învățămînt obligatoriu	15/16
Durata sistemului de învățămînt obligatoriu	9
Structura sistemului de învățămînt	școala de la grădiniță (3-6); un an de pregătire preșcolară (6-7) ISCED nivelul 0
	Școala primară (4 ani, vîrsta 7-10) ISCED 1
	Gimnaziul (5 ani, vîrsta 10-15/16) ISCED 2
	<i>Liceul</i> (3 sau 4ani) sau medie generală (3 ani) ISCED 3A
	Școala Medie Profesională (ISCED 3C) sau polivalentă ȘTP nivelul de învățămînt I și II (ISCED 3C)
	Școala de comerț (ISCED 4B) sau polivalentă ȘTP Nivelul III (ISCED4B)
	Universitate (4-6 ani) ISCED 5A
	Colegiu (2-3 ani) ISCED 5B
	Post universitar (absolvirea studiilor, doctoratul, post-doctoratul) ISCED 6
Examinarea/punctele de tranziție:	Test național clasa 4-a la limba maternă și matematică; clasa 9-a examene la finele învățămîntului (obligatoriu) numărul contingentului în 2000: 59200); examenele de admitere la liceu; clasa a XI-a, examene de absolvire. Din 1994 a fost de asemenea introdus examen la bacalaureat la sfîrșitul clasei a XII-a <i>liceu</i> . În afară de examenele obligatorii din clasele a XI-XII-a, elevii susțin „examene de promovare” la finele fiecărui an de studiu în cadrul cărora se susțin examene de absolvire. Certificatul studiilor medii complete (clasa a XI-a sau de bacalaureat (clasa a XII-a) dă posibilitate elevului să înscrie la studii superioare, facultățile de la Universități organizează

¹⁴ World Bank Education Strategy Paper [Studiu despre strategia educațională. Banca Mondială]. 2000.

examenelor proprii de înmatriculare.

Destinațiile după învățământul obligatoriu (clasa a IX-a)

În 2000/2001, 27122 de elevi (45%) nu au continuat studiile. 21931 sau (36,6%) au plecat la studii medii sau licee. 1854 sau (3,1%) au plecat la școli profesionale (alții după clasa a VII-a); 8467 sau 14,1% la școlile profesionale polivalente; și 546 sau 0,9% la 5 ani de studii în colegiile pedagogice. Vezi tabelul 7 din text.

Învățământul superior

Sectorul Învățământului Superior (ÎS) a crescut rapid din 1995/1996 (până la 15%) îndeosebi pentru studenții de la corespondență și serală (până la 44%). În anul 2001 activau legal 49 de universități – nivelul de ÎS (14 din ele fiind universități de stat, 35 private). Aproximativ 29% din contingentul vârstei de 19-22 ani sînt încadrați în ÎS – 22,5% în universități și 6,5% la studii neuniversitare. (212 persoane la 10000 studii universitare, 70 persoane la 10000 neuniversitare, colegii [1999/2000].)

Trăsături specifice

Moldova, ca și alte țări în tranziție, se confruntă cu un șir de probleme care, parțial, afectează sectorul social, inclusiv cel al învățământului. O combinație a unor constrîngerii bugetare, sărăcia, conflictul, instabilitatea politică și o moștenire rigidă în domeniul învățământului ar însemna un număr în creștere al copiilor care nu vor beneficia de cunoștințe de bază de care au nevoie. În 1999 proiectul UNICEF MONNEE a calculat că unul din șapte copii de vîrsta învățământului obligatoriu nu frecventează școala regulat sau nu o frecventează deloc.¹⁵

Principalele probleme ale sistemului de învățămînt din Moldova sînt:

- Lipsa de resurse și lipsa unei strategii întru ridicarea eficienței și eficacității.
- Scăderea ratei natalității, școlarizării și frecvenței. Către 2009 vor fi cu 36% mai puțini copii în școala primară. Abandonul școlar în clasele a V-IX a fost estimat la 9% și numai 45% din elevi continuă școala după absolvirea clasei a IX-a (adică, după vîrsta de 15/16 ani).
- Creșterea cheltuielilor pentru familii: meditații adăugătoare la școală, manualele, îmbrăcămintea, încălțămîntea. „Trimiterea unui copil la școală este o catastrofă pentru o familie” a opinat un interviuat. Venitul, localitatea și „relațiile” au devenit factori decisivi în accesul la învățămînt.
- Declinul calității în învățămînt: sub aspectul condițiilor de școlarizare (lipsă de încălzire, menținerea sărăcăcioasă a clădirilor, lipsa unor blocuri sanitare curate și sigure, lipsa de manuale, echipament și materiale didactice); sub aspect de conținut (foarte multe obiecte predate în termen foarte scurt; cunoștințe acumulate în baza memoriei și nu a performanțelor bazate pe abilități); sub aspect de prestare (numărul redus de zile și ore de instruire, multe școli activează pe schimburi, salarizarea proastă sau lipsa salarizării profesorilor care sînt nevoiți să-și găsească alt serviciu pentru a

¹⁵ UNICEF ICDC, *After the Fall: The human impact of ten years of transition* [După colaps: impactul a zece ani de tranziție asupra factorului uman], noiembrie 1999. Florența: Proiectul MONEE, pagina 6.

supraviețui). Studiul Băncii Mondiale a evaluat că în 2001 cei cu vîrstă medie de 5 ani în Moldova în prezent vor studia cu 3 ani mai puțin decît cei din 1990/91 și cu patru ani mai puțin decît media OCED pentru aceeași categorie de vîrstă.¹⁶ Aceasta înseamnă că Moldova își creează mai puțin capital uman pentru viitor decît alte țări și deci reduce posibilitățile de dezvoltare a națiunii (vezi tabelul 3 mai jos).

- Instabilitatea politică și continuarea tensiunilor, de exemplu, cu Transnistria și (mai puțin) Găgăuzia; schimbările frecvente în conducerea Ministerului Învățămîntului defavorizează elaborarea unei viziuni de lungă durată în domeniul politicii educaționale. Dificultățile politice (de exemplu cu grupurile separatiste) sustrag atenția de la problemele copiilor și calitatea studiilor.
- Inegalitățile în accesul la servicii afectează localitățile rurale, pe cei săraci și unele minorități etnice ale populației, cum ar fi țiganii. Patru cincimi din copiii care abandonează școala înainte de a absolvi învățămîntul obligatoriu din Moldova sînt din localitățile rurale.¹⁷

Statistici¹⁸

Datele despre numărul populației pe grupuri de etnii și de vîrstă nu sînt disponibile și deci rata înrolării pe etnii nu poate fi calculată. Cu toate acestea, datele de la Centrul de Statistică din Moldova (CSM) ne arată că 20% din elevii școlarizați în clasele I-XII provin din grupurile minorităților naționale, lucru evidențiat în tabelul 4 de mai jos.

Informațiile privind limba de instruire (tabelul 5) ne demonstrează că în anii de școală 1998/1999, 25% (390) a școlilor medii clasele I-XII au efectuat instruirea în limbile minorităților naționale, școlile de limba rusă fiind predominante.

Tabelul 6 ne arată numărul de elevi și limba de instruire a acestora. Procentul elevilor care sînt instruiți în limba minorităților naționale din clasele I-XII (secția de zi) și instruirea în școlile profesionale combinate sînt identice cu procentul elevilor școlarizați ce reprezintă minoritățile (vezi tabelul 4): 20%. Deci concluzia e că dacă un elev din minoritățile naționale este școlarizat, el/ea pare să fie instruit în limba lui/ei materna.

¹⁶ *The World Bank, Moldova's Education Sector: A Financing to Leverage System-wide Improvement* [Banca Mondială, Sectorul educațional în Moldova: o strategie de finanțare pentru îmbunătățirea extensivă a sistemului], august 2001, pagina 59.

¹⁷ *After the Fall* [După colaps], *op. cit.*, pagina 10.

¹⁸ În condiții de prezentare a datelor statistice în Republica Moldova este dificil de păstrat consecvența, întrucît acestea uneori includ, iar alteori exclud Transnistria. În plus, deseori surse diferite oferă răspunsuri diferite la aceleași întrebări. Cu toate acestea, statisticile incluse în prezentul raport oferă un tablou destul de exact. Cititorul poate să facă referință și la datele Centrului de Politică Educațională și Statistică (CPES) din cadrul Universității Ljubljana. Datele din raport au fost pregătite de Institutul de Politică Publică, Chișinău, 2001. Verzi lista bibliografică.

Tabelul 3. **Tendențele ratelor de școlarizare generale și expectativa anilor de studii (1990/91-1999/2000)**

Etapa instruirii	Anul de școală			
	1990/91	1997/98	1998/99	1999/2000
Anii de studii				
Vîrsta preșcolară (1-5 ani)	67.6	31.2	29.8	23.2
Vîrsta preșcolară (6 ani)	141.9	97.4	91.1	85.7
Școala primară (clasele I-IV)	109.0	98.6	99.9	101.8
Școala medie necompletă (clasele V-IX)	111.9	87.8	87.5	91.0
Școala medie completă, (clasele IX-XII)	37.1	29.3	31.7	28.8
Polivalent și profesional	34.3	16.9	16.5	16.5
Colegiile	21.6	10.8	9.7	8.3
Universitățile	23.6	21.7	23.8	25.2
Expectativa anilor de instruire				
Inclusiv preșcolară	19.2	13.9	13.9	13.7
Excluzînd preșcolară	15.8	12.3	12.8	12.5
OCED (excluzînd preșcolară)			16.4	

Note: Ratele pentru anii 1990/1991, dar nu și pentru 1997/1998 sau 1999/2000 includ școlarizarea populației din Transnistria. Ratele școlarizării generale sînt calculate prin divizarea școlarizării la anumite etape a numărului total de populație a grupelor de vîrstă ce corespund aceluși nivel. Cînd ratele de școlarizare depășesc 100, aceasta este din cauza că școlarizarea la o anumită etapă de învățămînt include copiii la vîrstele ce depășesc media de vîrstă acceptată pentru acest nivel.

Sursă: Banca Mondială, Ministerul Învățămîntului, IPP, CEPS Ljibliana

Tabelul 4. **Divizarea claselor I-XII după gen și etnie (1999/2000)***

Grupul etnic	Total	Băieți	Fete
Total	666 103	331 020	334 453
Moldoveni	533 456	265 751	267 705
Ucraineni	44 794	22 361	22 433
Ruși	37 865	18 609	19 256
Găgăuzi	32 522	16 094	16 428
Bulgari	11 258	5 612	5 646
Evrei	1 090	510	580
Țigani	1 798	1 002	796
Alte naționalități	3 320	1 711	1 609

*Inclusiv elevii din școlile profesionale.

Sursă: CSM and Claude Tibi *et al.*, op. cit.2001

Tabelul 5 Numărul de școli cu clasele 1-12 după limba de instruire și anul de învățămînt

Limba de instruire	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
Moldovenească	1065	1081	1097	1115
Rusă	281	277	277	266
Moldovenească și rusă	113	115	111	114
Ucraineană și rusă	7	8	3	3
Bulgară și rusă	1	1	1	3
Evreiască	2	2	2	2
Engleză	1	1	1	1
Turcă	-	-	1	1
Școli în total	1470	1485	1493	1505

Sursă: manualul anual de Statistică și Claude Tibi *et.al. op. cit.*, 2001

Tabelul 6. Numărul de elevi și limba de instruire, etapa instruirii și anul școlar (mii)

Etapa instruirii	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
Preșcolară				
Limba moldovenească	122.6	110.7	104.4	94.7
Limba rusă	37.9	35.5	33.9	30.6
Limba bulgară	0.5	0.4	0.4	0.4
Limba ucraineană	0.2	0.2	0.1	0.2
Alte limbi	-	0.1	0.0	0.1
Clasele I-XII (fără cele medii profesionale)				
Instruirea secția de zi				
Limba moldovenească	477.5	485.0	492.0	495.1
Limba rusă	156.9	156.3	153.9	148.4
Limba ucraineană	2.2	1.7	0.3	0.3
Limba evreiască	0.3	0.5	0.6	0.6
Alte limbi	0.1	0.2	0.3	0.6
Școala serală				
Limba moldovenească	1.1	1.1	1.1	1.1
Limba rusă	2.0	1.8	1.6	1.4
Medie profesională (secția de zi)				
Limba moldovenească	27.0	25.8	24.5	25.4
Limba rusă	6.4	6.3	6.2	7.1
Limbile moldovenească și rusă	0.1	0.1	-	-

Sursă: Manualul anual de Statistică și Claude Tibi *et.al. op. cit.*, 2001

Mișcarea contingentului după absolvirea învățămîntului obligatoriu

După absolvirea clasei a IX-a elevii susțin examene de absolvire a școlii (precum și acei care vor să continue studiile liceale) și examenele de admitere la școlile în care doresc să se înscrie.

În anii 1994/95 torentul claselor a IX-a a fost de 67000.¹⁹ Aproximativ 34,4% din absolvenții claselor a IX-a au plecat în școlile medii generale (ȘMG), 14,4% la *liceu* și ceilalți 36,2% au plecat la diferite școli profesionale și tehnice (9,5% la „colegii” oferindu-le 4-5 ani de studii, 15% la școlile tehnico-profesionale pentru studiul de 3 ani și 10,7% la școlile profesionale pe 2 ani de studii. Aceasta ne demonstrează că la acea etapă 70% din elevi și-au continuat studiile după clasa a IX-a.

Tabelul 7 ne indică mai multe cifre precise pentru următorii doi ani. Pe parcursul anilor 2000 și 2001 contingentul a crescut cu 15% pînă la 60000, dar numărul de elevi care continuau școala medie generală sau liceul a scăzut de la 30810 în 2000 la 21931 în 2001 (de la 60% în 2000 la 36,5% în 2001), pe cînd școlarizarea în școlile profesionale și polivalente a rămas constantă (10449 și 10321). Cu toate acestea, școlile polivalente au fost de 4 ori mai solicitate decît școlile medii profesionale.

În total, în anul 1995, 70% din elevii claselor a IX-a au continuat studiile, într-un fel sau altul; în 2000, 82% au făcut acest lucru, pe cînd în 2001 aceasta a scăzut brusc la 55% la contingentul din clasele a IX-a. Tot mai puțini tineri au motivația să rămîină în școli, chiar luînd în vedere și acest fapt, ratele șomajului în rîndurile tinerilor sînt mari și nu s-ar putea afirma că mulți tineri (45%), părăsind sistemul de învățămînt, au făcut-o pentru că și-au găsit un serviciu. Școlile nu favorizează și nu propun nimic promițător pentru tineri și familiile acestora.

Tabelul 7. Direcțiile de plecare ale contingentului după clasa IX, în 2000 și 2001

Anii de școală	Tranzitul după clasa a IX-a (numărul contingentului)	ȘMG (X-XI)	Liceul (X-XI-XII)	Medii profesional tehnice (alții școlarizează și din clasa a VIII-a)	Medii profesional polivalente (2+2+1)	Colegiile pedagogice (5 ani după absolvirea clasei a IX-a)	Procentul contingentului din clasa a IX-a ce continuă un tip de învățămînt
1999/2000	51 145	14 753	16 057	10 449		560	82%
2000/2001	59 920	21 931		1 854	8 467	546	55%

Sursă: CEPS Ljubliana, Date statistice despre Raportul Tematic și revizuirea calculărilor de echipă.

Guvernarea, Administrarea și Managementul

Introducere

În general, percepția calității guvernării în Moldova nu este favorabilă. Sînt indicate multe pricini, dar una din cele mai des menționate este corupția, care conform unor sondaje publice, se situează pe locul doi după sărăcie – una din cele mai mari probleme ale Moldovei. Estimările Internaționale plasează Moldova în grupa de țări cu cel mai înalt rang de corupție – într-un sondaj al anului 2000, de exemplu, Moldova se situa pe locul 6 printre țările estimate, situația fiind mai gravă ca în Cote de Voire și puțin mai bună decît în Ucraina și Venezuela. Cauzele corupției sînt legislative (*legislația veche sau ineficientă*); instituționale (*lipsa de transparență în luarea deciziilor; nepotismul dintre persoanele oficiale de vîrf*);

¹⁹ Fără Transnistria. Aceste date nu sunt exacte, dar au fost incluse intrucît au fost singurele disponibile.

economice (*salariile joase sau achitate cu întârziere angajaților guvernamentali*); politice (*schimbarea frecvență a puterii, interese de grup, intenții ascunse*), sociale și morale (*compromiterea valorilor etice între persoanele publice, presiune insuficientă din partea mass-mediei, toleranța populației, chiar o miză pe comportamentul corupt*).

Table 8 Concursul la examenele de intrare le colegii și instituțiile superioare

<i>Adolescenți la 100 de locuri</i>					
	1985	1990	1995	1997	1998
Colegii					
În toate colegiile	212	289	240	175	656
Industriale	185	236	182	164	108
Inginerie civilă (de construcții)	162	189	131	185	-
De drept	-	-	411	197	193
Transport și comunicații	207	228	178	122	
Agricultură	190	222	140	143	
Economie	236	325	355	175	117
Medicină	223	363	346	190	117
Învățământ*	230	340	274	225	256
Artă și cinema	229	204	189	150	-
Instituțiile superioare (IS) de învățământ					
În toate IS de învățământ	194	227	174	154	134
Industrie	149	173	156	196	123
Agricultură	173	185	150	157	126
De drept	-	-	228	169	160
Economie	-	-	131	132	120
Medicină	194	217	223	210	152
Educație fizică și sport	-	-	215	176	173
Învățământ*	220	264	187	148	100
Artă și cinema	201	200	198	170	179

* Notă: Atrageți atenția că adolescenții care vor să studieze în colegii sînt considerabil mai mulți decît acei care doresc să studieze la universități.

Sursă: Manualul de statistică, 1998.

Mai surprinzător este faptul că medicina și sistemul de învățământ sînt considerate în Moldova cele mai corupte sectoare, mai mult decît vama, poliția etc. Aproximativ 81,5% din gospodării consideră că corupția în sistemul de învățământ persistă peste tot, foarte des și frecvent.²⁰ Multe școli desigur că nu au altă ieșire decît să apeleze la părinți pentru a plăti pentru o parte din serviciile de rutină, activități și menținere a clădirilor. Cu toate acestea, mulți părinți plătesc suplimente la salariile profesorilor, în formă de plată pentru meditații adăugătoare, manuale și materiale auxiliare. Mulți se așteaptă că vor trebui să facă așa numitele plăți de „recunoștință” pentru a stabili relații bune cu profesorii și directorii de școli. Aproape 70% din părinți cred că chiar dacă ei plătesc aceste sume, notele copilului vor fi joase. În plus, mai mult de două treimi din părinți (73%) cred că ei vor fi nevoiți să achite „plăți neoficiale” pentru a asigura copilului

²⁰ Centrul pentru Studii Strategice și Reforme (CSSR), *Corruption and Quality of Governance* [Corupția și Calitatea Guvernării], 2001, pagina 50

său un loc la universitate. Deseori „prețul” pentru a susține un test este bine știut; el poate varia de la 50 dolari pînă la 500 dolari. Luînd în considerație faptul că salariul mediu lunar din sistemul de învățămînt constituie în prezent 35 dolari, este clar de ce e greu să reziziți poverii acestor mituiri.²¹

Pentru a îmbunătăți actuala și viitoarea calitate în domeniul învățămîntului din Moldova, va fi necesar de actualizat și de consolidat cadrul legal și de elaborat o strategie activă și explicită în combaterea corupției: a face luările de decizii mai transparente și participative, a ridica salariile funcționarilor publici și ale profesorilor, a se tinde spre o stabilitate politică și o continuitate a conducerii, a asigura ca nici mass-media, nici guvernul să nu tolereze sau să ascundă cazurile de corupție în viața publică. Este clar că acest lucru este aproape imposibil de realizat în condițiile actuale ale Moldovei.

Guvernarea și administrarea sistemului de învățămînt din Moldova

Instituțiile de stat (inclusiv universitățile și școlile) sînt create printr-o decizie de Guvern și nu de către Ministerul Învățămîntului. În cadrul Cancelariei de Stat de pe lîngă Guvern există o Direcție specială pentru Problemele Sociale care patronează chestiunile învățămîntului și care este abilitată de a autoriza deschiderea (sau închiderea) instituțiilor publice de învățămînt, la solicitarea, și cu justificările de rigoare din partea Ministerului de resort. Instituțiile de Învățămînt Superior private sînt create printr-o decizie a Camerei de Licențiere.

Ministerul Învățămîntului (MÎ) de la Chișinău este organul de stat responsabil pentru învățămîntul public din Moldova. MÎ are un număr de departamente, direcții și secții, fiecare dintre ele fiind responsabile de anumite sectoare.

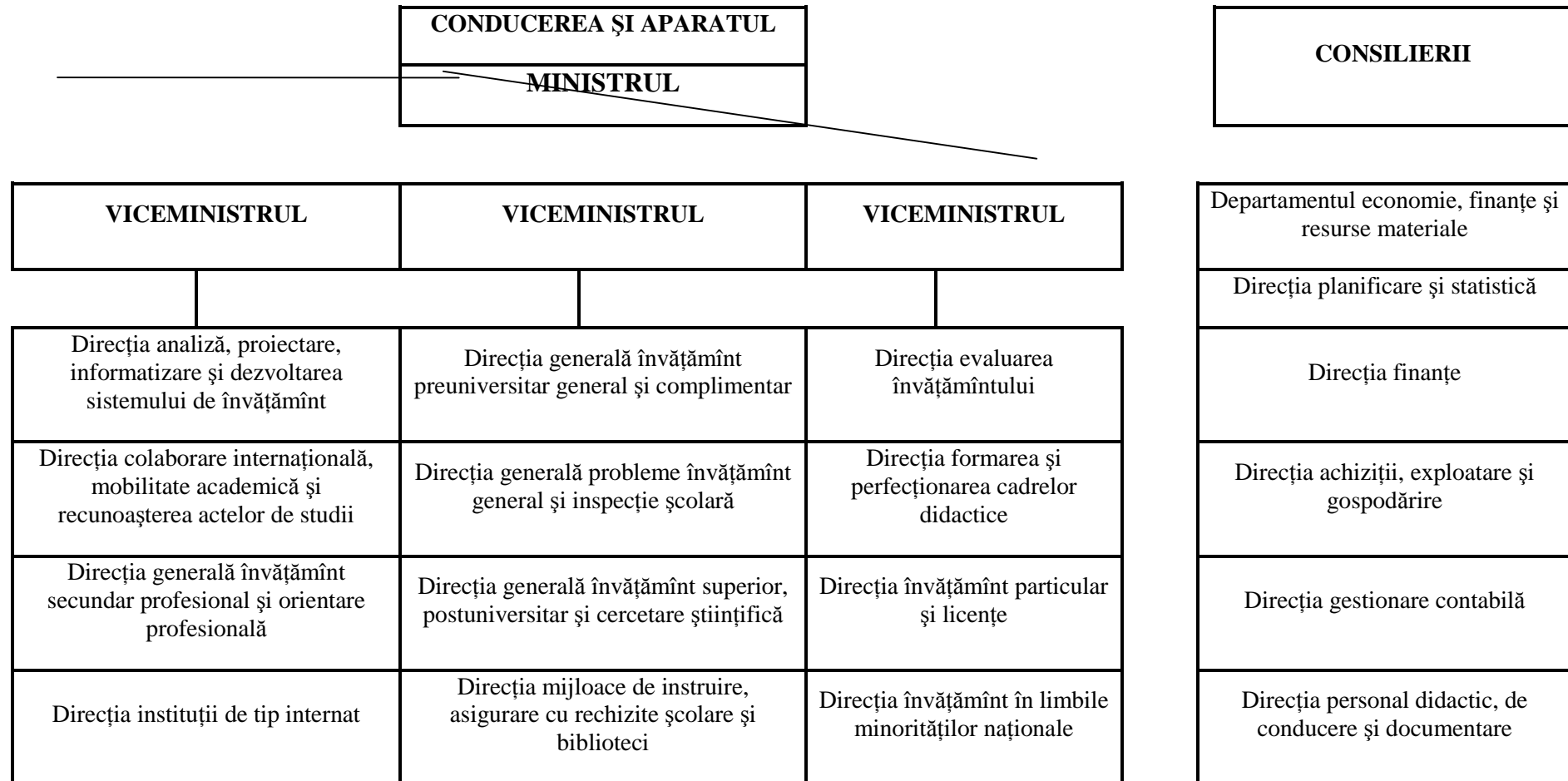
La momentul vizitei de evaluare a echipei, subnivelele ministeriale de guvernare și management erau pe cale de restructurare, iar în octombrie 2001, deciziile despre „reforma teritorială” nu au fost finalizate. Un proiect al structurii organizatorice urmează în Tabela 2.

Legea reformei administrativ-teritoriale (1998) a comasat 38 de jurisdicții de nivel mediu (majoritatea *raioane*) în 11 *județe*, inclusiv Regiunea Autonomă Găgăuzia și mun. Chișinău.

Cu toate acestea, noua campanie electorală guvernamentală din 2000/2001, vrea să demonstreze că aceste *județe* administrative sînt foarte mari și prea îndepărtate de la localitățile afiliate. Acum (octombrie 2001) există un plan de reîntoarcere la structura precedentă, cu aproximativ 28 de *raioane*; cîteva *județe* ar putea rămîne ca structură de acoperire pentru *raioanele* mai mici. La momentul elaborării acestui document există 4 sau 5 niveluri de guvernare în sistemul de învățămînt :Ministerul Central, Consiliile județene; (sau consiliile *raionale*); guvernarea locală în frunte cu primarii săi (municipalitățile, orașele, satele/comunele) și școlile.

²¹ A existat pînă nu demult și o pagină web pentru studenți, care propunea o listă de prețuri pentru testele susținute în instituții.

ORGANIGRAMA APARATULUI MINISTERULUI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

Descentralizarea

Ca o parte componentă a tranziției spre o economie de piață, Republica Moldova, recent devenită independentă, a pus în aplicare legislația necesară pentru ca să sprijine stabilirea unui sistem fiscal descentralizat. Cu toate acestea, implementarea a fost sporadică și problemele au rămas nesoluționate.

Constituția (29 iulie, 1994) a atribuit un statut legal și un nivel considerabil de autonomie administrativă guvernării locale. De asemenea, Legea Gestionării Sistemului Bugetar (1996) a transformat guvernarea locală în unități autonome alipite la Sistemul Bugetului de Stat Consolidat. În anii 1997 și 1998 au fost primite legi și convenții adiționale care au stabilit regulamentul de bază pentru funcționarea consiliilor²² în calitate de organe decizionale ale politicii subnaționale. Primăriile și consiliile *județene* (prin intermediul direcțiilor financiare locale) aveau autorizare și autonomie să formuleze, să aprobe și să execute bugetele proprii, baza cărora o formau resursele care provineau din colectarea impozitelor locale, impozitului de stat și din alte venituri neimpozabile. De asemenea, aceste organe dispuneau de o oarecare flexibilitate în dirijarea mecanismului de realocări în interiorul liniilor bugetare, precum și de dreptul de a face împrumuturi de bani.

Cu toate acestea, cadrul legal nu a fost sprijinit de regulamente specifice, de exemplu, încă nu sînt delimitări clare referitoare la funcțiile și relațiile dintre *județe* și municipalități. De asemenea, nu a avut loc nici implementarea consistentă a unei politici de descentralizare fiscală sau de consolidare a capacităților la nivel local. Pe parcursul și după campania electorală din 2000/2001, aceste neajunsuri au devenit o țintă politică majoră a nemulțumirii populației. Ca rezultat, guvernul nou în loc de a menține descentralizarea fiscală, după cum este prevăzut în cadrul legal, a reversat politica de descentralizare fiscală. „Amendamentul la lege” aprobat la sfîrșitul lui iunie 2001, a schimbat Direcția General-Financiară de la Consiliile *județene* locale la Oficiile Prefecților²³ numiți de către centru, prin aceasta lipsind Consiliile de autonomia lor fiscală.²⁴

Ca un următor pas, o Comisie Parlamentară în prezent se ocupă de revizuirea diviziunii teritoriale a țării (10 *județe*, municipiul Chișinău și Găgăuzia) și se pare că se va reveni la structura *de raioane* din perioada sovietică, cu toate că vor fi mai puține *raioane* (aproximativ 28 în loc de 38). Se presupune că aceste *raioane* vor fi mai curînd ramuri locale ale guvernului central și nu unități autonome, după cum s-a preconizat în legislația din anii 1997/1998. Întrevederile cu persoanele oficiale de la guvern pe parcursul vizitei de evaluare a echipei au confirmat o intenție clară de reinstaurare a unui control vertical în sectoarele sociale și de recentralizare a mecanismelor de plată.

Echipa de evaluare a remarcat și alte „paie în vînt”, constatînd o tendință generală de a se reîntoarce la vechile politici, valori și structuri din 1991. De exemplu, echipa a observat o intenție de reintroducere a limbii ruse, ca obiect obligatoriu din clasa a 2-a și o impunere de a susține politica prezentă de aprovizionare cu manuale de către unii autori, ocolind deschis faza competitivă. A fost menționată de cîteva ori versiunea de a reintroduce „Olimpiadele” pentru copiii cei mai talentați și un plan de a stabili un „Program Național pentru cei mai dotați elevi”. Desigur, goana după rezultate bune este esențială în orice sistem de învățămînt și „Olimpiadele” stimulează mult mîndria școlilor și a națiunii. Însă, apreciind

²² *Primăriile* / municipalitățile (administrația publică de primul nivel) și *județele* (administrația publică de al doilea nivel) cu reprezentanți aleși.

²³ O sintagmă introdusă în modificările la Lege, care extinde puterea executivă a prefecților, dar elimină autoritatea financiară a consiliilor județene alese.

²⁴ O lucrare nepublicată despre finanțele locale, Banca Mondială, iulie 2001.

rezultatele elevilor din Moldova ca fiind mai joase de nivelul mediu în recente studii comparative internaționale,²⁵ ar fi mai important în acest caz de a ne axa pe perfecționarea calității învățămîntului în întregime și de a asigura ca Moldova să-și onoreze angajamentele luate în cadrul programului Educația pentru toți.²⁶

Finanțarea

Finanțarea publică pentru învățămînt raportată la PIB a scăzut treptat din 1996; către anul 1999 ea a constituit 50% din nivelul anului 1996.²⁷

Încercările de a reduce cheltuielile au condus la unele economii, dar acestea nu au fost parte integrală a unei strategii coerente, care ar fi contribuit la păstrarea calității și cantității. De exemplu, reducerea timpului de instruire de la 210 la 175 zile anual ar putea conduce la economii pentru încălzire, dar ar putea afecta serios oportunitățile elevilor de a studia. De asemenea, arieratele la plata salariilor, restanțele de plăți la încălzire, plățile pentru edificii și menținerea lor, lipsa cronică de investiții în manuale, materialele didactice și instruirea profesorilor constituie pierderi mari pentru calitatea activității școlare. Un studiu important al Băncii Mondiale²⁸ constată că ele reprezintă „cheltuieli diferite și o decizie *de facto* de a împrumuta, în detrimentul viitorului, cu dobânzi înalte”.

Același studiu constată că în comparație cu standardele OCED, Moldova cheltuie prea mult pentru învățămîntul preșcolar, prea puțin pentru învățămîntul mediu general și prea mult pentru școlile medii polivalente (3-4 ori mai mult decît pentru școala medie generală) și sistemul de învățămînt universitar/colegiu.

Mai mult ca aîft, în cadrul acestor alocații suplimentare distribuția resurselor după *necesitățile* de cheltuieli ne indică o categorie neobișnuită de priorități. Un mare procentaj se cheltuie pentru energie și apă (21,6% în anul 1999); o cotă foarte mică se cheltuie pentru editarea manualelor, materialelor și perfecționarea cadrelor didactice (0,6%); și o parte mică revine salarizării profesorilor (30,1%), în special comparînd cu cheltuielile care se folosesc pentru personalul auxiliar (25,1%).

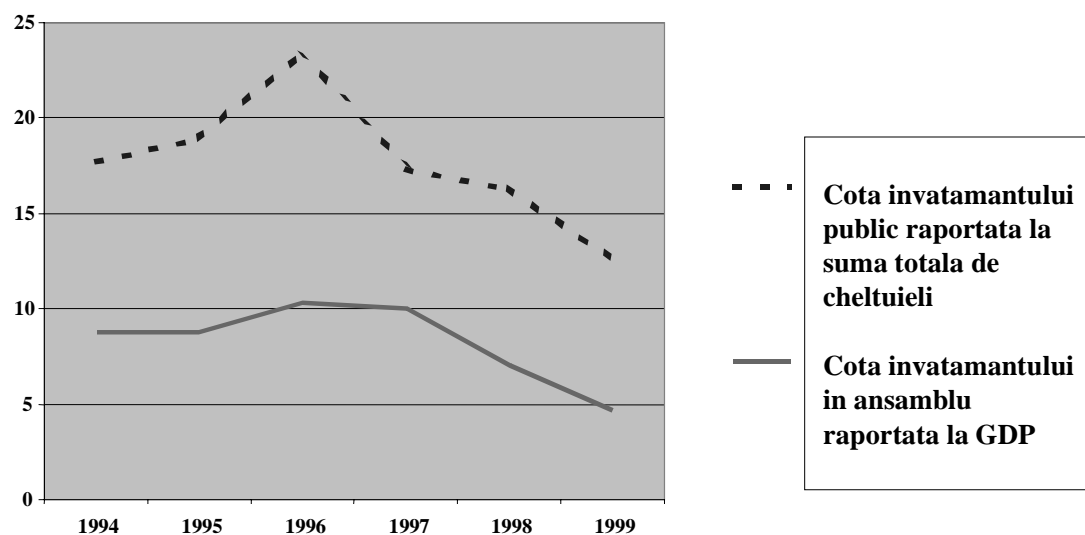
²⁵ În studiul TIMSS (matematica și științele exacte pentru elevii claselor a 8-a) pe anul 1999, reușita elevilor la aceste două obiecte a fost, din punct de vedere statistic, sub nivelul mediu față de omologii lor din țările OCED participante și alte țări în tranziție, cu rezultate mai slabe la științele exacte decît la matematică. Vezi și compartimentul referitor la reușita școlară în acest raport.

²⁶ Vezi PNUD, National Human Development Report [Raportul Național privind Dezvoltarea Factorului Uman], Republica Moldova, 2000.

²⁷ Claude Tibi, Sue E. Berrzman și Michael Peleah, *Moldova's Education Sector: A Financing Strategy to Leverage System-wide Improvement* [Sectorul educațional în Moldova: o strategie de finanțare pentru îmbunătățirea extensivă a sistemului], Banca Mondială: Washington C.D., august 2001, pagina 6.

²⁸ *Ibid.*, pagina 7.

Graficul 1. Din anii 1994-1999 : Cheltuielile pentru învățămînt au scăzut considerabil, ca cota parte a PIB-ului și a cheltuielilor publice totale

Sursă: Tibi, Claude, Berryman, Sue E. și Peleah; Sectorul de Învățămînt din Moldova: O strategie financiară la Sistemul Leverage – de dezvoltare multilaterală. (august 2001). Banca Mondială: Wașington DC.

Tabelul 9. Volumul total al resurselor alocate la nivelul de învățămînt și tipul de instituții (în procente)

Nivelul de învățămînt și tipul de instituții	1997	1998	1999
Preșcolar	20.2	18.4	14.5
Primar	1.3	1.1	1.2
Mediu general	40.3	38.8	37.7
Medii speciale	2.5	2.3	3.4
Speciale pentru handicapați	2.1	1.9	2.6
Școlile polivalente	6.3	5.9	5.9
Școlile profesionale	0.2	1.1	1.3
Colegiile	5.9	5.7	6.0
Universitățile	11.1	15.9	18.0
Instituțiile extra-școlare	2.9	3.3	3.2
Altele	5.2	3.3	4.2
Administrația centrală	0.5	0.6	1.1
Total	100.0	100.0	100.0

Sursă: Tibi et. al, pag. 32 și 34.

Tabelul 10. Structura volumului total de cheltuieli pe articol de cheltuieli (procente)

Articolul de cheltuieli	1997	1998	1999
Salariile profesorilor	23.9	26.9	30.1
Salariile personalului auxiliar	24.5	25.1	25.1
Încălzirea	23.7	13.4	12.4
Electricitatea	3.4	4.6	5.2
Apa	4.3	6.0	4.0
Hrana	7.0	9.6	9.6
Bursele	3.4	3.8	4.5
Manualele, materialele didactice și perfecționarea cadrelor	0.8	0.9	0.6
Reparații	3.0	4.0	4.1
Echipamentul	1.9	2.1	0.7
Altele	4.0	3.7	3.8
Total	100.0	100.0	100.0

Sursă: Tibi et. al, pag. 32 și 34.

Din anul 1997 arieratele au înregistrat o creștere continuă atât la nivelul bugetului de stat, cât și al celui local și atât în valoare absolută, cât și relativă raportată la volumul total de cheltuieli actuale. În 1999 direcțiile de finanțare constituiau 70% din volumul cheltuielilor totale pentru învățământ. Arieratele la salarii alcătuiau aproape o jumătate din suma totală a datoriilor, însă partea arieratelor pentru salariile personalului finanțat din bugetele locale era cu mult mai mare (151,4 mln. lei), iar partea pentru cei finanțați din bugetul central (deși în creștere) era mult mai mică (19,2 mln. lei). În unele localități, profesorii pot rămâne fără salarii pe un termen de 6 sau 7 luni; conform Uniunii Profesorilor din Moldova, în care sînt reprezentați mai mult de 98% din profesori, „unele primării nu au achitat salariile timp de 28 de luni”; iar în consecință, mii de profesori sînt nevoiți să-și părăsească locurile de muncă sau se adresează la părinți să le plătească așa zisele „meditații adăugătoare”.²⁹

Ar trebui să recunoaștem că eficiența sistemului intern se îmbunătățește. Ratele elevi/profesori (în special ratele personalului auxiliar/elevi) s-au mărit; s-au făcut economii la încălzire și edificii; instituțiile preșcolare au început să fie integrate în învățământul primar; iar numărul de instituții preșcolare și școli medii profesionale scade, deși nu așa de rapid, luînd în considerație declinul școlarizării.

Cu toate acestea, opinia generală ne indică existența unui sistem de învățământ lipsit de o viabilitate fiscală, fără calitate și cu o inechitate crescîndă, deoarece accesul la învățatură depinde tot mai mult și mai mult de venitul în familie și de discrepanțele urban/rurale. Este clar că nu mai putem continua astfel. Banca Mondială a elaborat un set de variante pentru raționalizarea sistemului fiscal din învățământ și se află în discuții cu Ministerul Învățământului și Ministerul Finanțelor referitor la strategii alternative de redresare a situației. Vor fi necesare schimbări fundamentale. Va fi necesar un mare curaj politic și o voință fermă din partea conducerii locale și naționale, dar alternative nu există.

Sursele financiare

Bugetul de stat (central), aprobat de către parlament, cuprinde școlile speciale pentru orfani și copii cu handicap, colegii și universități, alte instituții naționale aflate în jurisdicția Ministerului Învățământului, precum și instituțiile profesionale și terțe care sînt sub jurisdicția altor ministere (Justiției, Sănătății,

²⁹ Interviu, 21 septembrie 2001.

Agriculturii, etc.). Statul (prin intermediul Ministerului Finanțelor) de asemenea efectuează transferuri în *județe* pentru a completa impozitele locale și pentru a echilibra cheltuielile publice dintre jurisdicții. Aceste transferuri sînt bazate pe normativele naționale și sînt cu destinație specială (de exemplu, pentru salarizare).

Bugetele *județene* sînt aprobate de Consiliile *județene* și sînt responsabile de *licee*, școli medii internat, școli de artă și profesionale din cadrul jurisdicțiilor lor.

Primăriile /Municipiile sînt responsabile, conform legii, de instituțiile preșcolare, primare și medii generale (clasele I-XII), gimnazii, de activitățile sportive și culturale.

Aproximativ 65% din cheltuielile pentru învățămînt, sănătate, cazare și edificii publice sînt suportate de bugetele autonome locale. Învățămîntul absoarbe 40% din resursele bugetare locale; îngrijirea medicală aproximativ 20%; protecția socială, edificiile publice și deservirea lor între 5-6%.

Școlile nu dețin controlul asupra propriilor bugete, cu excepția resurselor pe care le pot acumula de sine stătător, cum ar fi darea în arendă a unui spațiu, prestarea unor servicii sau realizarea unor produse.

Curricula

Introducere

Procesul de tranziție din Moldova se dovedește a fi mai dificil decît s-a părut inițial. În pofida unui șir de planuri de reformă bine conturate elaborate între 1994-1997 și a întreprinderii unor pași încurajatori în acea perioadă, reforma economică și strategiile de stabilizare din anii 90 nu s-au soldat cu efectele scontate.

De asemenea, politica de stat pe parcursul ultimilor 10 ani a mizat, îndeosebi, pe sistemul de învățămînt care urma să energizeze economia, producînd o forță de muncă modernă, profesionistă și bine instruită pentru Moldova – dar aceste așteptări au fost prea mult încetinite pentru a se materializa.

Documentele regulamentare în domeniul învățămîntului din Moldova

În anii 1994/1995 Parlamentul și Guvernul Moldovei au elaborat un plan general de reforme în domeniul învățămîntului, care este reflectat în trei documente de bază:

- Concepția cu privire la „Dezvoltarea sistemului de învățămînt din Republica Moldova” (adoptată de către Parlament la 15 septembrie 1994).
- Legea Învățămîntului (adoptată de către Parlament în iulie 1995).
- Programul Național Pentru Dezvoltarea Învățămîntului (1995-2000).³⁰

Conform acestora, componentele de bază ale reformei în sistemul de învățămînt (determinate la acel timp) erau următoarele:

³⁰ În varianta românească a documentului anul menționat în acest context este 2005. Între timp, în luna mai a anului 1996 a fost pregătită o variantă redactată a proiectului acestui document, care includea propunerile din Raportul precedent de Consultanță privind Elaborarea Programei Școlare, a Manualelor Școlare și a Materialelor Didactice (vezi alineatul 3.4.2, Etapele 3,5,7.3 ale Programei Naționale în varianta redactată a proiectului).

- Reformarea sistemului de învățământ spre un sistem obligatoriu, incluzând un an de studiu preșcolar, patru ani de școală primară, cinci ani de gimnaziu, plus o opțiune de nivel superior celui mediu, care oferă studii liceale generale și un curs de instruire de 1,5-5 ani în școala profesională, cuprinzând trei nivele complete sau puncte de ieșire;
- Reformarea programului de instruire, adică a curriculei, materialelor didactice, manualelor și metodicii instruirii la toate nivelurile;
- Reformarea pregătirii și reciclării profesorilor;
- Introducerea noilor standarde de învățământ și evaluarea cunoștințelor elevilor.

Ca urmare, în 1997 a fost lansat Proiectul Învățământului General al Guvernului Republicii Moldova / Băncii Mondiale incluzând un șir de obiective ambițioase, unele din ele – posibil pe neașteptate – fiind atinse în pofida tuturor relor. Cu toate acestea, criza economică și fiscală adâncă a afectat dur sistemul de învățământ în ultimii ani.

Descrierea sistemului curricular³¹: cifre și fapte

Ministerul Învățământului din Moldova constată³² că „Cadru curriculumar național” – ca document strategic și politic – ia în considerație obiectivele generale ale țării în domeniul învățământului și „are ca scop asigurarea dezvoltării personalității umane în conformitate cu necesitățile și interesele personale ale elevilor, precum și cu speranțele unei societăți democratice”.

Deseori – și Moldova nu face excepție – curricula este doar unul din factorii generali care determină calitatea sistemului de învățământ; rolul de bază al curriculei trebuie luat în considerație împreună cu celelalte aspecte ale sistemului de învățământ, cum ar fi guvernarea centrală, locală și la nivel de școală ; toate ar trebui privite prin prisma integralității, având ca scop crearea unui sistem de educație de înaltă calitate în școlile din Moldova.

Statutul curent la elaborarea și implementarea curriculei în Moldova³³

Conform Legii Învățământului și în limitele regulamentelor curente ale proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale, problemele curriculare (procedurile de implementare și politici) țin de competența Ministerului Învățământului și sînt soluționate la nivelul structurilor sale abilitate. Ministerul Învățământului – prin intermediul Colegiului său „Consiliul de Conducere” – are un rol primordial în implementarea politicii educaționale, determinînd și promovînd noul concept în domeniul învățământului, precum și direcțiile principale de învățământ național.

³¹ „Curricula” – în sensul prezentului capitol – include principiile care stau la baza filosofiei educaționale, teleologiei educaționale și funcționării concrete a „programei școlare” în clasă, cît și materialele scrise și alte materiale didactice necesare în procesul educațional. Acest termen include și programa de testare și evaluare utilizată pentru testarea și evaluarea succesului în atingerea obiectivelor fixate în programa școlară.

³² Ministerul Educației și Științei, *Curriculum Național. Planurile de Învățământ pentru Învățământul Primar, Gimnazial, Mediu General și Liceal. 2001-2002*, lycem, Chișinău, 2001, pagina 6.

³³ În mare parte, evaluarea calitativă din acest capitol poate fi realizată și în lipsa unor date cantitative exacte (vezi *Statistical data for background purposes of OECD reviews. Country: Moldova* [Datele statistice care au stat la baza raportului OCED. Tara: Moldova] Centrul Studiu Politică Educațională, Ljubljana, august 2001).

Ministerul Învățămîntului, periodic, editează un document ce oglindește politica în procesul de învățămînt numit „*Concepția (filozofia) Învățămîntului din Moldova*”.³⁴ În versiunea sa din 2000, „*Concepția*” conține un capitol important despre curricula națională. În primul rînd, acest capitol identifică valorile și atitudinile promovate de curricula națională; în al doilea rînd, el definește principalele direcții, elucidînd realitatea care există în sistemul de învățămînt: cultivarea unui mod de viață sănătos, relațiile personale și de familie, problemele de gen, ecologie, morală, estetică, domeniile naționale și civice și indicatorii educaționali ce se referă la acestea.

Indiferent de posibilele aprobări sau dezaprobari, în aspectul unor analize profesionale, echipa de evaluare consideră că *acesta este unul dintre cele mai bune documente din sistemul politicii de învățămînt din regiunea ESE*, deoarece are ca scop asigurarea unei viziuni coerente și complexe a întregului sistem. Referindu-ne la curricula națională, acest document poate avea un rol important pentru un sistem de învățămînt care se află în permanentă schimbare. Mai puțin clar e faptul în ce măsură guvernul comunist, numit după alegerile din februarie 2001, va sprijini sau nu acest document sau, cel puțin, cîteva din principiile lui de bază.

În 1997 Ministerul Învățămîntului a format *Consiliul Național pentru Curriculă (CNPC)*. El este reprezentat de un grup de profesioniști și persoane care elaborează politica în domeniul învățămîntului. Rolul CNPC, după cum a fost planificat în cadrul proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale, este de a elabora documentele și politica curriculei în luarea deciziei la implementarea și verificarea calității procesului de curriculă în întregime. Inițial, CNPC era preconizat să fie un *organ pur tehnic*, dar pe parcursul ultimilor 3-4 ani funcțiile sale au fost direcționate asupra *elaborării politicii în învățămînt*. Conform discuțiilor și observațiilor făcute pe parcursul misiunii OCED, această schimbare a fost percepută foarte pozitiv din partea conducătorilor sistemului de învățămînt al Moldovei, deoarece ei aveau nevoie de un *organ profesionist pentru elaborarea politicii în domeniul învățămîntului*, pe cînd Ministerul Învățămîntului în general este considerat ca un *organ managerial și de monitorizare*.

CNPC dispune de un număr de „*comisii*” sau grupuri de lucru, conform direcțiilor curriculare, domeniilor, subiectelor etc. majoritatea reprezentanților (5-7) sînt profesori sau specialiști pe obiecte, cîte odată, profesori universitari care au devenit experți „în elaborarea curriculei”. Cooperarea și coordonarea inter-disciplinară pînă în prezent este bună. În proces s-au implicat parțial și conducătorii de clase și directorii de școli din toată Moldova, fapt care a contribuit la prevenirea unor nedumeriri în rîndurile personalului din învățămînt.

Aceste comisii elaborează proiectul curriculei și prevederile de implementare, organizează dezbateri la nivel național, elaborează planuri de implementare, inclusiv implementarea pilot, finalizează și revizuiesc curricula conform propunerilor venite de la elevi, profesori, părinți etc. Proiectul curriculei, elaborat de comisie, se transmite pentru aprobare la CNPC și Colegiu.

Aceste mecanisme și structuri instituționale au funcționat bine pînă în 2001, soldîndu-se cu niște rezultate impresionante ale reformei curriculare din Moldova. În realitate, conform tuturor participanților care s-au întrunit pe parcursul misiunii OCED (reprezentanți de la Ministerul Învățămîntului, profesori, elevi, părinți, alte persoane cointeresate), *reforma curriculei a fost considerată ca cea mai reușită din sectorul reformelor, a schimbărilor în sistemul de învățămînt din Moldova*. Ea, de asemenea, a avut efect pozitiv în reformarea sistemului de evaluare a cunoștințelor, instruirii profesorilor, precum și asupra managementului sistemului de învățămînt.

De aceia, misiunea OCED este îngrijorată că noua conducere a Ministerului Învățămîntului a operat schimbări substanțiale în componența CNPC, reducînd numărul de membri ai acestuia pînă la 6

³⁴ Ministerul Educației și Științei, *Concepția Educației în Republica Moldova*, lycem, Chișinău, 2000.

persoane, pe cînd în proiectul Băncii Mondiale era prevăzută majorarea acestui număr și completarea CNPC cu reprezentanți ai societății civile. O misiune a Băncii Mondiale (octombrie 2001), de asemenea, s-a arătat îngrijorată de acest fapt, constatînd, spre exemplu, că în componența CNPC nu mai sînt incluși profesorii. S-a promis atunci că lucrurile vor reveni la normal și că CNPC (care s-a convocat sporadic de la schimbarea guvernului) își va relua regulat ședințele.

Structura Curriculei

O Curriculă Națională pentru școala primară a fost elaborată în anul 1996, adoptată și implementată fiind în anii 1997/1998. Ea a substituit curricula care a fost în vigoare pe parcursul a 10 ani. Curricula în învățămîntul primar reflectă conceptul *Cadrului Curricular Național* și componentele sale afiliate. Bineînțeles, că elaborarea unei noi curricule naționale a început pe parcursul *pregătirii* proiectului de către Guvernul Moldovei/Banca Mondială și a fost, în esență, binevenit în timpul cînd proiectul urma să intre în vigoare.

Cele mai bune exemple sînt „documentele regulamentare” de bază, publicate în anul 1997, care au asigurat cadrul de referință pentru evoluțiile în continuare ale curriculei: (a) *Curricula de bază: Prevederile pentru cei care elaborează curricula; Curricula de bază: documente reglatorii*. Bazîndu-se pe acestea, a fost pregătit următorul set de documente curriculare, elaborat și implementat în perioada anilor 1997-2000:

- *Cadrul Curricular Național* (conceptul educațional), lista obiectelor și orarul pentru întreg sistemul de învățămînt (1998-2001);
- *curriculă nouă pentru obiectele din școala medie necompletă* (1999/2000), adoptată și implementată conform proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale;
- *noua curricula pe obiecte pentru învățămîntul mediu inferior* (1999/2000) adoptată și implementată în cadrul proiectului Guvernului/Băncii Mondiale;
- *Prevederile de implementare* pentru toate obiectele de predare în învățămîntul mediu necomplet (1999/2000);
- *nouă curriculă pentru obiectele din învățămîntul mediu superior* (1997/2000), elaborată și implementată prin finanțarea din partea Fundației Societății Deschise din Moldova și coordonată cu Pro-Didactica (cea mai importantă filială a Fundației Soros în domeniul educației în Moldova); curricula aprobată în anii 1997/1998; implementată în clasa a X-a în anii 1998/1999, implementată în clasele a XI-a. în anii 1999/2000;
- *Ghidurile și materialele de suport ale curriculei etc.*

Noua curriculă națională are două componente principale: *curricula de bază*, obligatorie pentru toți elevii și – pentru prima dată în Moldova – o *curriculă bazată pe școală* și bine definită. 70 % din nucleul celor încadrați în învățămîntul obligatoriu sînt completați de către cele 30% (școli medii locale) ca component determinant. Aceste schimbări permit elevilor să-și manifeste interesele și abilitățile personale, în dependență de particularități și de circumstanțe.

În prezent, curricula este considerată nu ca un simplu document care reglementează sistemul, dar ca un proces de studiere și instruire care are loc în interiorul și exteriorul școlilor. Ca atare, curricula este complet diferită de programele precedente de predare care promovau instruirea în scris, bazată pe conținut. Noua curriculă națională este deschisă, flexibilă și promovează instruirea activă, gîndire critică, dezvoltă abilități, aptitudini, stimulînd motivația elevilor.

În aspect de analiză a politicii educaționale, curricula din Moldova este una din cele mai mari realizări ale proceselor reformatoare din regiunea ESE. Structurile instituționale și mecanismele care au fost create pentru a elabora și a revizui curricula, precum și calitatea „curriculei” corespunde tuturor standardelor europene în acest domeniu specific. Cu toate acestea, unele obiecte din curricula sînt considerate prea încărcate și necesită schimbări referitoare la șarja impusă elevilor, care ar trebui examinată foarte minuțios. Lista obiectelor, de asemenea, ar putea fi tema discuțiilor pentru viitor. Nu toate obiectele incluse în curricula sînt *necesare* elevilor, mai ales, o dată cu micșorarea anului școlar de la 210 la 175 de zile.

Implementarea

În general, școlile și inspectoratele *județene (departamentele)* sînt abilitate să implementeze curricula națională și pe obiecte. Chiar dacă există o tendință clară – extrem de bine susținută de către autoritățile centrale și locale – de a elabora și a implementa un sistem curricular coerent pentru țară, acest proces se desfășoară foarte lent și dificil. În cadrul Ministerului Învățămîntului există o direcție specială care dirijează și monitorizează implementarea conceptului curricular. Au fost efectuate sondaje interesante referitoare la acest capitol. Desigur, în procesul monitorizării de către Ministerul Învățămîntului au fost implicate toate *județele* din republică, cu toate că încă nu se cunoaște în ce măsură ministerul actual utilizează informația acumulată.

Inspectoratele și direcțiile *județene și municipale* au un rol important în implementarea curriculei. Ele au elaborat un șir de instrumente speciale de monitorizare, care nu numai că oferă rezultate sigure și sînt foarte bine apreciate de către profesori. În comparație cu alte țări vizitate din regiunea ESE, inspectorii și autoritățile din învățămîntul din Moldova s-au părut a fi nu numai cei mai cooperanți și orientați spre reforme, dar și cei mai competenți în materiile legate de curricula. Mulți din ei sînt promotori activi ai noii curricule. Aceasta, probabil, este una din explicațiile percepției pozitive a inspectorilor printre profesori, un aspect greu de găsit în alte țări vizitate de către echipele de evaluare ale OCED.

Prezentăm în următorul tabel o evaluare a etapei curente de implementare a curriculei:

Tabelul 11. Implementarea curriculei naționale

Aspectele implementării	Primar	Mediu necomplet	Mediu complet
Adoptarea ideilor noii curricule	Clasele I-IV	Clasele V-IX	Clasele X-XI/XII
Cuprinsul/disemnarea noii curricule prin manualele noi	Clasele I-IV	Clasele V-IX	Clasele X-XI/XII
Instruirea profesorilor conform noii curricule	100%	Aproximativ 70%	Aprox. 20% (fără date confirmate)
Accesul și utilizarea materialelor noi didactice	55%	Clasele V-VI 90% Clasele VII-IX informații nu sînt	Clasele X-XI: nu sînt informații

Sursă: evaluarea echipei OCED, 2001

În același timp, există probleme și aspecte serioase cu privire la implementarea și funcționarea procesului curricular (vezi compartimentul aspecte și recomandări). Unele din ele au fost generate de așa numiții „factorii interni” (aspecte în urma dificultăților apărute la orice proces de schimbare a curriculei),

dar altele pot fi explicate de către o dilemă cheie cu care se confruntă guvernul: de a continua sau nu procesul de reforme bazat pe practica europeană. Și dacă nu, cum de efectuat schimbările și ce fel de concept „valori și conținut de reforme” ar trebui puse în față pentru a le înlocui pe cele existente în prezent?

Manualele

Manualele pentru toate clasele primare și școlile medii necomplete sînt publicate în română și rusă cu ajutorul proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale. În noiembrie 2001 au fost publicate în total 123 de manuale și ghiduri pentru profesori la 59 de obiecte pentru clasele a II-IX-a, 37 de titluri conform contractului și 114 titluri prin concurs, cuprinzînd clasele I-IX-a, în total - 5 milioane de manuale, inclusiv manualele pentru elevii ucraineni, găgăuzi și bulgari. Aceasta este o performanță deosebită, în special de cînd a fost inițiat mecanismul de închiriere a manualelor pentru a asigura ca investițiile inițiale să fie recuperate prin plățile de laarendă, care, la rîndul lor, vor fi refolosite pentru a înlocui treptat manualele uzate.

Sistemul este bazat pe o concurență între editurile de stat și cele private; însă una și aceeași carte este selectată pentru o clasă și un obiect anumit. Manualele sînt editate și apoi livrate școlilor, fiind date înarendă elevilor pe un an la un procent stabilit din costul total al cărții. Fondurile acumulate în baza acestei scheme dearendă sînt destinate arendeii manualelor, care se va achita ulterior pentru înlocuirea altor manuale după 3-5 ani de utilizare. Acest sistem scutește părinții de cheltuieli suplimentare și asigură banii necesari pentru înlocuirea manualelor pe parcurs. Schema este rezonabilă, pentru că un procent înalt (aproximativ 89%) din plățile pentruarendă sînt, de fapt, colectate de la părinți. Mulți profesori și părinți susțin această schemă pentru că ea oferă o alternativă mai ieftină în locul celei de a procura manuale la costul lor total. Schema, de asemenea, permite de a oferi gratuit manuale elevilor din familiile sărace, cu toate că această prevedere (administrată local) nu e aplicată încă satisfăcător pentru că autoritățile locale nu dispun de fondurile necesare.

Actualmente, Guvernul Moldovei/Unitatea de Implementare a Proiectului Băncii Mondiale organizează un concurs, un comitet de aprobare a manualelor care discerne, după calitatea și cheltuielile de editare, valoarea manualului. Există o oarecare frustrare printre edituri, care cred că alți factori decît calitatea și prețul primează. A fost exprimată o anumită îngrijorare în legătură cu unele reguli noi impuse de conducerea politică actuală, care are tendințe de a se întoarce la monopolizarea precedentă a editurilor de stat și de a restabili controlul statului asupra aprovizionării cu manuale.

Manualele pentru clasele 1 și 2 au fost editate pina la lansarea proiectului, în baza noului curriculum elaborat pentru aceste clase. (De fapt, reforma curriculara în Moldova a început în 1995). Restul manualelor erau bazate pe curricula veche. Începînd cu luna Septembrie 1988, grație proiectului Băncii Mondiale, au fost editate primele manuale noi pentru clasa a 3, în 1999 – restul manualelor pentru clasa a 3 și noile manuale pentru clasa a 4. În anii 2000-2001 au fost editate noile manuale pentru clasele 5 și 6. Cître 1 Septembrie, 2002 vor fi editate noi manuale pentru clasele 1, 2 și 7, iar în 2003 – pentru clasele 8 și 9. Toate aceste manuale sînt incluse în schema de închiriere a manualelor. Începînd cu anul 2002 au fost aprobate două manuale de alternativă pentru clasele 1, 2 și 7. În ciuda multor dificultăți, Moldova este destul de avansată în ceea ce privește reforma curriculară.

Fiecare școală va primi cîte o copie pe gratis a fiecărui manual de alternativă, iar cărțile nu vor fi incluse în schema dearendă.

În ceea ce privește manualele pentru școala medie superioară, ele, de asemenea, au fost selectate prin concurs. Elevii cumpără aceste manuale, deci piața poate fi considerată „liberă”. Noile manuale pentru clasele a X-a, a XI-a au fost editate în septembrie 2001.

Manualele pentru minoritățile naționale sînt editate în mai multe limbi (ucraineană, bulgară și găgăuză). În situația financiară precară a Moldovei, se pare risipitor ca unele din aceste manuale (relativ scumpe) să fie publicate în număr mai mare decît e necesar și păstrate acasă, în loc să fie distribuite la alți elevi. Una din posibilele pricini ar putea fi că aceste manuale sînt de 3-4 ori mai scumpe decît cele ale limbii majoritare, în același timp, elevii minorităților, cărora le sînt destinate, se află printre acei care nu pot achita plata pentru arendă. O altă cauză ar fi că părinții nu doresc ca copiii lor să fie instruiți în limbile minorităților și nu doresc să arendeze manualele.³⁵

O distribuie mai bună a manualelor pe gratis elevilor din familiile sărace ar ameliora situația. La fel ar conduce la o ameliorare a situației și ajustarea tirajului manualelor destinate minorităților naționale la numărul elevilor minorităților din sistem.³⁶

S-ar putea trage cîteva concluzii importante. În primul rînd, nu există un deficit real de manuale tipărite. În al doilea rînd, prețul unui manual variază enorm – în clasele a III-a, de exemplu, manualul de matematică costă mai puțin de doi lei, iar manualul de limba bulgară costă 126 lei. În al treilea rînd, multe manuale rămîn nefolosite și depozitate acasă. Și nu numai manualele pentru minoritățile naționale, dar și cele din torentul principal. Multe mii de manuale de limbă română și rusă, matematică, biologie și istorie rămîn nedistribuite, reprezentînd o valoare de mai mult de 10 mln lei.

Tabelul 12. Titlurile selectate pentru tipar, păstrate în depozite, valoarea manualelor nefolosite

Clasa	Obiectul	Nr. tipărite	Costul unitate lei	Nr. în depozite ³⁷	Valoarea manualelor stocate
IV	Limba ucraineană	7 000	31.09	5 944	184 799
IV	Limba găgăuză	5 000	37.15	1 496	55 576
IV	Limba bulgară	1 500	138.49	441	61 075
IV	Limba română	81 000	13.37	18 585	248 481
VI	Limba ucraineană	3 000	136.00	2 137	290 632
VI	Limba găgăuză	3 600	128.00	725	92 800
VI	Limba bulgară	1 500	248.00	612	151 776
VI	Limba română	68 750	26.00	13 180	342 680

Sursă: MÎ, „Manuale stocate la Mold-didactica”, noiembrie 2001.

³⁵ Majoritatea elevilor de origine bulgară studiază în limba rusă, chiar și pe teritoriul Găgăuziei. În Traclia a fost deschis un mic colegiu pedagogic cu predare în limba bulgară. Taraclia este singurul oraș cu o majoritatea bulgară și care a rezistat tendinței de integrare cu județul vecin Cahul. Cu toate acestea, cererea pentru manuale în limba bulgară nu este prea mare.

³⁶ De exemplu, depozitele de cărți dețin 16 000 de manuale în limba bulgară și acestea doar pentru clasele 3-6, cu toate că ponderea elevilor minoritari vorbitori de limbă bulgară în întregul sistem educațional de 12 clase este de doar 11 000.

³⁷ Noiembrie 2001.

Tabelul 13. **Costul un set de manuale pentru fiecare clasă și limbă**

Clasa	Plata curentă pentru arendă pentru fiecare limbă (lei)					Plata pentru arendă în ansamblu (lei)
	română	rusă	ucraineană	găgăuză	bulgară	Toate limbile
Clasa III	13.2	13.3	28.7	31.7	74.5	14.8
Clasa IV	25.6	26.3	41.7	44.7	94.7	27.6
Clasa V	34.7	26.8	57.5	60.6	10.7	35.4

Sursă: Schema programului de arendă al MÎ; calculările Băncii Mondiale, 2001

Profesorii, elevii și părinții cred că în viitor dezbaterile ar trebui schimbate prin discuții curente asupra mecanismului pentru editarea și elaborarea calitativă a manualelor (autorilor considerați prea „academici” la moment) și a insuficienței materialelor de instruire.

Asigurarea calității instruirii

Lipsa unor manuale și deficitul de materiale auxiliare au un efect critic asupra instruirii și studierii. Ele afectează profunzimea însușirii și dezvoltarea capacităților, precum și pregătirea elevilor pentru viitoarea integrare socială, chiar dacă profesorii se străduie să facă tot posibilul pentru a ieși din impas.

După cum a fost menționat anterior, monitorizarea și, câte odată, supravegherea calității în „implementarea curriculei” ține de competența autorităților din învățământul local și central. Conducerea școlilor și specialiștii locali în metoda predării asigură supravegherea calității în clase. Cu toate acestea, calitatea controlului este adânc afectată de constrângeri financiare substanțiale.

În sistemul școlar din Moldova există un număr de „școli pilot”, câteva din ele create de către MÎ, iar altele au apărut în rezultatul activității unor ONG locale și internaționale. De exemplu, curricula promovată de „Pas cu Pas” sau noile metode promovate de Pro-Didactica împreună cu MÎ, care încurajează „studierea interactivă” și o mai activă implicare a părinților, sînt folosite în mai multe școli. Instruirea profesorilor pentru a sprijini implementarea noii curricule a început cu cîțiva ani în urmă. În rezultat, tot mai mult la lecții pe planul întîi este plasat elevul; majoritatea școlilor acum încearcă să antreneze elevii în calitate de participanți activi în procesul de instruire. Dar din cauza că profesorii nu au deloc sau au puțină experiență din exterior, cu excepția celor oferite în cadrul proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale, trebuie încurajată instruirea calitativă în timpul pregătirii viitorilor cadre didactice pentru școli la instituțiile pedagogice de învățământ, sporită motivația profesorilor și dezvoltată o atitudine investigatoare și cointeresată a acestora.

Evaluarea și aprecierea cunoștințelor

Introducere

Legea Învățământului și alte documente ne demonstrează clar că evaluarea nu trebuie să se limiteze numai la „testarea” cunoștințelor acumulate, dar trebuie să cuprindă un spectru complex de activități evaluative îndreptate spre monitorizarea calității învățământului din Moldova. Cu toate acestea, mecanismele necesare pentru monitorizarea eficientă a calității predării nu sînt încă definitivitate, chiar dacă unele elemente (asigurarea calității în clasele superioare, evaluările naționale în școlile primare, examinările în școlile medii) există de acum.

La etapa de elaborare, (anii 1994-1996), a proiectului de reformă a învățământului (Guvernul Moldovei/Banca Mondială), a fost luată decizia ca aspectele evident tradiționale din Moldova – în special relațiile strânse și imediate între predare și studiere prin evaluarea bazată pe școală (deseori verbală) – trebuie să fie păstrată și orientată constructiv, dar nu înlocuită cu un sistem extern. În același timp, ministerul a fost de acord să-și asume responsabilitatea să obțină informații veridice despre calitatea însușirii, în general, în corespundere cu standardele noii curricule naționale dar are nevoie de căi pentru colectarea acestor informații. O concluzie a evaluării externe și interne a fost totuși propusă și încadrată în proiect.

Până în 1997 printr-un ordin al Ministerului, anual sînt propuse teste de control de promovare și de examen. Acesta a fost schimbat în anul 1997 printr-un sistem simplu care necesită examinarea doar la sfîrșitul ciclului, la finele claselor a IV-a, a IX-a și XI/XII. Cu toate acestea, modalitatea și felul în care au decurs aceste testări, cu multiple abateri, au împiedicat acest sistem simplificat de a asigura informația veridică necesară atît pentru elevi în parte, cît și pentru întregul sistem. Problemele principale au fost:³⁸

- elevii au fost supratestați însă subapreciați în aspectul informațiilor formative sau diagnostice precum și la acumularea unor deprinderi de gîndire mai superioare;
- testele de promovare și de examen au avut un conținut încărcat și bazat pe cunoștințe;
- examenele în scris propuse de minister au fost de o calitate tehnică slabă: le lipsea validitatea, promptitudinea și comparabilitatea în aspect de nivel de dificultate și timp
- s-a simțit lipsa acută de experiență și modele bine verificate în practica testării;
- a existat o strictă necesitate de a sincroniza noile modalități de evaluare cu introducerea noii curricula și a manualelor noi.
- nu au existat specialiști în măsurări, care ar fi dispus de timp și resurse pentru a elabora tipuri de evaluări conform standardelor noi și nici o dare de seamă corespunzătoare la examinarea calității în cadrul Ministerului Învățământului.

Sistemul actual de examinare și evaluare în Moldova

Învățământul primar (clasele I-IV)

Evaluarea cunoștințelor elevilor se face de către profesorul de disciplină/clasă. Profesorii apreciază elevii, folosind o varietate de metode, inclusiv întrebările orale, chestionare scurte sau teste la sfîrșitul capitolului, lucrul făcut în clasă sau tema pe acasă. Notele se introduc în agenda individuală a fiecărui elev sau în caiete. De trei ori pe an se pune o notă generală la fiecare obiect, apoi se calculează o notă finală la sfîrșitul anului școlar. Cîteva școli trimit rezultatele finale la sfîrșit de an părinților, dar cel mai des fiecare elev, pur și simplu, aduce agenda sa acasă și roagă părinții s-o semneze pentru ca profesorii să se convingă că părinții au luat cunoștință de notele copilului. De obicei, copiii din clasele primare sînt promovați

³⁸ J. Crighton, World Bank/Moldova General Education Project, Consultant Report on Assessment and Examinations [Banca Mondială / Proiectul Învățământul General în Moldova, Raportul de Consultanță privind Evaluarea și Testarea]. Cambridge: mai 1996, pagina 6.

împreună cu colegii lor, dacă nu sînt serios afectați de nereușită, caz în care ei primesc ajutor special sau rămîn corigenți în același an ori mai pot fi încadrați în programe speciale de învățămînt.³⁹

Teste pentru clasele a IV-a

Primul examen se susține-extern la finele clasei a IV-a, cînd copiii fac teste de „control” la limba maternă și matematică. Aceste teste sînt bazate pe noua curriculă națională și sînt elaborate de către specialiștii pe obiecte de la DEE. Documentele pentru examinare sînt testate anterior și varianta finală tipărită se distribuie la școli în plicuri sigilate. La ziua examenelor fiecare elev primește individual copia foii de examinare, după cum a fost prevăzut în obiectivele proiectului.

Profesorii notează testele conform instrucțiunilor trimise de DEE și rezultatele sînt colectate și anunțate elevilor foarte rapid (de obicei în decurs de o săptămîină). DEE analizează și generalizează toate rezultatele primite în urma examinării claselor a IV-a și pregătesc un raport de dare de seamă pe care îl prezintă verbal la colegiul Ministerului Învățămîntului. De asemenea, se pregătește o versiune scrisă a acestui raport și se prezintă la școli sau la inspectorate pentru profesori.

Examinarea oficială: clasele a IX-a și a XI/XII-a

În cadrul sistemului de învățămînt de 11 ani, examinarea oficială se efectuează în două etape: la sfîrșitul învățămîntului obligatoriu (sfîrșitul clasei a IX-a) și la sfîrșitul clasei a XI-a pentru a certifica absolvirea sistemului mediu complet de învățămînt. Din anul 1994 există, de asemenea, examene de bacalaureat la sfîrșitul clasei a XII-a *liceu*. Finalitatea acestor examene este atestatul de absolvire, și nu selecția. Conform Legii învățămîntului, responsabilitatea pentru examinarea în sistemul de învățămînt preuniversitar revine Ministerului Învățămîntului. În viitorul apropiat schimbări în prezenta legislație nu se prevad.

Aproximativ 65 000 de elevi susțin examenele la sfîrșitul învățămîntului mediu necomplet (clasa a IX-a). Aproape 90% din ei reușesc. În principiu, trecerea de la clasa a IX-a la clasa a XI-a a sistemului mediu complet este deschisă pentru orice elev, dar multe școli medii complete au procedura lor de promovare, spre exemplu, examen de intrare, un concurs sau o interviuare pentru admitere.

Atestatul de absolvire a școlii medii generale (clasa a XI-a) oferă dreptul de a obtine studii superioare, dar acesta nu este un acces automat, pentru că facultățile universitare au introdus examenele proprii de înmatriculare. În anul 2001, 36,5% din contingentul claselor a IX-a au continuat studiile în școala medie generală în clasele a XI-a sau în liceu în clasa a XII-a, 16,7% au continuat în școli tehnice profesionale (vezi tabelul 7 de mai sus). După clasa a XII-a de liceu promoția a. 2001, Bacalaureatul I-au susținut 11700 de elevi; 98% au reușit. În anul 2001, din numărul de 3921 de elevi care au intrat la instituții superioare de învățămînt conform „comenzii de stat” (finanțați din bugetul de stat), 60% au fost absolvenți ai liceelor, 30% – ai școlilor medii generale și 10% ai colegiilor. Absolvenții care nu au beneficiat de finanțare de la stat au încheiat contracte de studii cu diferite instituții publice sau contracte private (de exemplu, cu viitorii patroni), sau si-au achitat taxele pentru studii din mijloace proprii.

Pînă nu demult, una din problemele examenelor obligatorii din clasele a IX-a și a XI/XII-a a fost ponderea lor joasă în societate; aceasta se explică prin nivelul calității, a neechității, lipsei de transparență

³⁹ Printr-o decizie recentă a ministerului (mai 2001), elevii cu o reușită slabă vor fi promovați în clasa următoare. Această decizie a fost bazată pe observarea că elevii care sunt nevoiți să repete clasa deseori își pierd motivația, se descurajează și abandonează sistemul de învățămînt. Membrii echipei care au întocmit raportul au temerea că, în realitate, reușita copiilor promovați în clasa următoare devine cu fiecare an tot mai slabă. Deocamdată nu există nici un fel de program sistematic de remediere pentru elevii care depun eforturi de corijare a situației lor școlare, problemele fiind amînate de pe un an pe altul, fără a fi soluționate imediat.

și a nivelului de examinare. Lipsa de obiectivitate face obscură evidențierea performanțelor unor elevi. O dată cu ridicarea rapidă a calității și a profesionalismului în rîndurile DEE calitatea și, desigur, valoarea examenelor de absolvire crește. Se crede, în general, că bacalaureatul (la sfîrșitul clasei a XII-a de *liceu*) va deveni o calificare socială respectată și va fi apreciată ca valoare de către universități, de patroni, precum și de către elevi și părinți.

Dar pentru această perioadă cel mai important fapt social sînt examenele de admitere atît în clasele a X-a (intrarea la liceu), cît și la studii superioare. Aceste examene de admitere nu sînt încă *standardizate complet* și fiecare instituție și le introduce pe ale sale, creînd probleme pentru controlul calității, a accesului și a echității, si, sporind, de asemenea, emoțiile elevilor.

Mai mult ca atît, procedurile la examenele de admitere la universități (precum ar fi orele de pregătire specială predate de către aceiași profesori care primesc examenele) sînt premize vădite ale corupției și mitei (vezi secțiunea calității și de guvernare a acestui raport). A fost, de asemenea, o pagină web pentru elevi, în care era plasat „price list”-ul pentru teste la un șir de instituții.

Unica șansă de a merge mai departe este de a elabora un sistem de examinare credibil extern și independent, care ar trebui să fie cinstit și curat nu numai prin participarea școlilor și a universităților, dar și a elevilor și părinților. Cu părere de rău, prezentul DEE este prea mic și nu dispune de resurse pentru a elabora și presta asemenea servicii.

Probleme (teme) și recomandări la curriculum, manuale și evaluare

Temă: Restabilirea mecanismelor și a structurilor instituționale pentru elaborarea curriculei și implementarea ei

În prezent, mecanismele și structurile instituționale abilitate, create în cadrul reformei învățămîntului promovate de către Guvernului Moldovei/Banca Mondiala pentru a elabora, implementa și treptat a revizui curricula, și-au stopat activitatea. După alegerile din anul 2001 NCCE și-a stopat, în esența, activitatea (practic, dacă nu oficial), deci e greu de conceput în ce măsură comisiile pe obiecte ar putea continua lucrul și în ce măsură, la modul general, va fi asigurată durabilitatea întregii structuri instituționale după finalizarea proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale.

Cea mai mare eroare este de a considera că NCEE și grupurile sale de lucru au „finalizat” activitatea lor la implementarea curriculei naționale; dar elaborarea curriculei nu este un „produs”, ci un proces care nu se termină o dată cu aplicarea curriculei. În al doilea rînd, oficialii actuali (noii reprezentanți politici) de la MÎ nu sînt destul de experimentați profesional de a îndeplini funcțiile ce le dețin în domeniul reformei curriculare, pînă cînd ei nu vor dori să coopereze cu experții instruiți în cadrul proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale. Echipa de evaluare are temeri că în prezent se încearcă a se face o refragmentare a curriculei, adoptînd din nou un „program de studiu” încărcat și greoi.

Recomandări

*E necesară adoptarea urgentă a legii despre mecanismul și structura instituțională privind dezvoltarea și revizuirea permanentă a curriculei. Aceasta s-ar putea organiza în formă de departament permanent în cadrul ministerului, de agenție externă sau de organ consultativ. Ar trebui să fie incluși, în primul rînd, experți profesioniști în domeniul elaborării curriculei, selectați conform unor criterii profesionale. Sarcina lor va fi elaborarea și revizuirea continuă a curriculei naționale, după cum este prevăzut în evoluția conceptului curricular. Numai pe această cale va fi asigurată *continuitatea* procesului de reforme, iar acestea vor corespunde *standardelor europene*.*

Temă: Racordarea numărului de zile ale anului școlar la șarja curriculară a elevilor

Practica ne demonstrează că numărul lecțiilor/zilelor pe care elevii din Moldova le petrec la școală este mult mai mic decât media acceptată de către OCED, în special pentru clasele I-IV-a. Cauze substanțiale au condiționat reducerea zilelor de instruire, cum ar fi, salariile sub orice nivel ale profesorilor, precum și costurile pentru încălzire. Oricare n-ar fi motivul, acesta a afectat simțitor calitatea instruirii. Numărul de obiecte este același, pe când numărul de ore pe săptămână la obiecte este redus. Menținând un așa număr mare de obiecte, e evident că însușirea e superficială, fără timp pentru profesori și elevi de a reflecta și a aplica capacitățile. De exemplu, un profesor de matematică a comunicat grupului de evaluare că are numai o lecție de 45 minute pentru a preda conceptul esențial x^2 și e nevoită, galopând, să treacă la alt capitol, înainte ca elevii să înțeleagă practic ceea ce au însușit teoretic.

Rapoartele de la finele lui decembrie 2001 constată⁴⁰ că 80 de școli au funcționat fără căldură în sălile de clase, iar 6 au fost închise începând din decembrie din cauza lipsei de combustibil. Pe parcursul anului școlar precedent au fost închise aproximativ 300 de școli de la mijlocul lui decembrie 2000 până la sfârșitul lui ianuarie și încă 100 de școli au rămas închise până la începutul lui februarie. Am aflat că câteva din aceste școli au recuperat orele sîmbăta și în perioada vacanțelor de toamnă și de primăvară; iarna procesul educațional e neconfortabil, încît profesorii și elevii întrerup frecvent procesul, ceea ce a devenit de acum aproape tradițional. Pe linga aceasta, supraîncărcarea curriculei, precum și reducerea numărului de ore/zile, indubitabil afectează calitatea și rezultativitatea procesului educațional.

Recomandări

A se reveni urgent la numărul normal de ore/zile școlare sau sa se ajusteze curricula, reducîndu-se numărul de obiecte predate (dar nu numărul orelor pentru un obiect, după cum se procedează acum). Echipa de evaluare conștientizează că ultima recomandare ar putea însemna că unii profesori au să-și piardă serviciul, dar la adoptarea deciziilor hotărîtoare stă calitatea însușirii și nu menținerea locurilor de muncă ale profesorilor care trebuiesc protejate. De asemenea, studiul a indicat că, practic, au fost obținute economii nesemnificative în ceea ce privește cheltuielile pentru încălzire, pentru că multe școli au menținut sistemul de încălzire după ore și în zilele de odihnă.⁴¹ Noul plan de studii, înaintat Colegiului în luna Martie 2002, prevede includerea a 2 ore suplimentare pe săptămână pentru fiecare nivel de clasă. Deși acesta este un pas pozitiv, o asemenea schimbare bruscă și arbitrară (într-o direcție sau alta), fără ajustările de rigoare ale curriculumului sau a manualelor, crează frustrări și confuzii în rîndurile cadrelor profesionale.

Temă: Sincronizarea elaborării curriculei și a editării manualelor

Noile curricule la obiecte au fost publicate în anii 1997-2000. Majoritatea profesorilor au adoptat aceste curricule și sînt bine instruiți pentru a le implementa. Cu toate acestea, ei sînt nevoiți să aștepte manuale noi care sînt editate pentru a susține curricula nouă. Situația e mai mult decât critică în clasele a 7-9 din învățămîntul mediu necomplet. După cum a fost menționat anterior, chiar dacă va fi respectat strict modelul inițial al Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale, manualele pentru clasele a VII-a vor intra în clase în anul 2002, iar pentru clasele a VIII-a și a IX – în 2003.

Profesorii și persoanele oficiale din sistemul de învățămînt nu sînt satisfăcuți de această stare de lucruri. Pentru clasele a VII-IX deficitare sînt și manualele vechi sau acestea sînt scoase din uz. Nu este

⁴⁰ Chișinău, 27 decembrie 2001 (BASA-general)

⁴¹ Claude Tibi, Sue E. Berrzman și Michael Peleah, „Moldova’s Education Sector: A Financing Strategy to Leverage System-wide Improvement.” [Sectorul educațional în Moldova: o strategie de finanțare pentru îmbunătățirea extensivă a sistemului] (august 2001) Banca Mondială: Washington C.D.

clar pentru echipa de evaluare cum cu ce materiale o să studieze elevii din clasele a VII-IX-a. Varianta optimă ar fi folosirea manualelor de română „elaborate în baza reformei” (publicate în 1996 în România); în cel mai rău caz, ei se vor întoarce la manualele de română și rusă din etapa anterioară reformelor.

Noua curriculă presupune că profesorii vor folosi îndrumare separate pentru profesor și materiale suplimentare și acestea nu sînt incluse în schema de arendă și ar trebui procurate la preț integral. De exemplu, un profesor a indicat că plățile pentru arendă în clasele a III-IV-a erau de 50 lei, dar profesorii trebuie să colecteze 100 lei pentru a procura toate materialele didactice de care au nevoie. Sînt accesibile, de asemenea, „colecții de teste”, dar ele, de asemenea, costă 12 lei pentru fiecare clasă. Prin urmare, în unele clase, aproximativ o treime din elevi s-ar putea să rămîină fără manual și mulți profesori sînt nevoiți să activeze fără ghidul profesorului sau fără materiale suplimentare.

Recomandări

A soluționa problemele referitoare la manualele pentru clasele a VII-IX-a cît mai curînd posibil. Manualele trebuie să ajungă în clase mult mai devreme decît a fost plănuir la început. Mecanismul de accelerare care a fost folosit la tipărirea manualelor pentru clasele a 10-11-a în toamna anilor 2000/2001 ar putea servi un exemplu bun.

A doua recomandare este de a lua atitudine critică față de tirajul curent, racordat la cerințele actuale, (în special și nu numai) referitor la manualele tipărite în limbile minorităților naționale. Aceste manuale sînt foarte scumpe și multe rămîn stocate, în ciuda faptului că e aplicată schema de închiriere a manualelor.

În sfîrșit, trebuie de meditat și asupra miilor de manuale stocate la domiciliu (vezi manuale mai sus), de exemplu a le oferi pe gratis copiilor din familii sărace. Îndeosebi, este important de a asigura ca îndrumarul și materialele suplimentare pentru profesori să fie mai bine utilizate în clase decît să stea în depozite.

Temă: Istoria și limba maternă

O dată cu venirea la putere a noului guvern, au început din nou vechile discuții despre predarea istoriei și a limbii materne, două obiecte care, anterior, aveau un statut clar în curricula națională. Noii politicieni susțin că în loc de „istoria românilor”, trebuie studiată „istoria Moldovei” și denumirea limbii materne trebuie să fie „moldovenească”, și nu „română”. Ultima declarație contravine tuturor datelor științifice care afirmă că nu există limba moldovenească sau dialectul moldovenesc al limbii române. Subiectul ține de competența savanților, a științei, și nu cere implicări în dezbateri politice; profesorii și elevii trebuie să se axeze pe calitatea predării-însușirii în clase. Echipa rămîne a fi îngrijorată în legătură cu tendința generală care se conturează, de a politiza currulumul. De exemplu, am fost informați că în luna Aprilie 2002 a fost creată o Comisie de Stat abilitată să soluționeze contravenele referitoare la predarea istoriei în școală. Din păcate, nu se știe, dacă în componența acestei Comisii de Stat au fost incluși profesori de istorie sau experți în curriculum. Nu se știe nici în ce măsură deciziile luate de către aceasta Comisie de Stat corespund procesului de dezvoltare a curriculumului stabilit în cadrul CNPC.

Recomandări

A lua decizii clare despre statutul și conținutul obiectelor, conform rezultatelor și cercetărilor științifice. Aceasta este unica șansă de a preveni conflictele politice și antagonismul. Divergențele politice nu ar trebui să afecteze predarea și însușirea materialului în clase. De exemplu, literatura de profil și dovezile empirice ne demonstrează că scopurile, încununate cu succes, și standardele la însușirea limbii materne (LM) și a literaturii naționale (LN) sînt relativ aceleași în toată lumea – fără a ține cont de

denumirea specifică a LM. În general, predarea/procesul de însușire a oricărei LM din lume are ca scop dezvoltarea deprinderilor de comunicare adecvată, printr-o scară de valori general-valabile personale, naționale și universale. Din punct de vedere pedagogic, lucrurile sînt foarte clare: în perspectivă conceptuală, denumirea limbii naționale este un subiect pur științific, și nu unul politic.

În ceea ce privește predarea istoriei, Comisia Internațională pentru Învățămînt în sec. al XXI-lea, a evidențiat unul din pilonii pe care sistemul de învățămînt trebuie să se bazeze, „de a învăța să locuim împreună prin cultivarea și înțelegerea reciprocă a istoriei, tradițiilor și a valorilor spirituale”.⁴² Recroirea curriculei la obiectul istoriei în Moldova conform unor criterii îngust naționaliste vine în contradicție cu acest scop și contravine toleranței ca atare.

Temă: Calitatea însușirii: accesul și echitatea

Actualul sistem de învățămînt în multe țări din FUS – inclusiv Moldova – deseori plasează accentul curricular excesiv pe selectivitate, pe performanțele celor mai buni elevi (vezi interesul sporit pentru olimpiade în Moldova) și pe „excelențele” unui număr mic de elevi. Necesitățile de instruire ale elevilor de nivel mediu și a celor dezavantajați (pe pături sociale, gen, etnie, localitate) e ușor neglijată. În Moldova, lipsa interesului general față de studii derivă în pierderea speranței în viitor, fapt caracteristic pentru importante pături ale grupurilor de risc (din zonele rurale și dezavantajate, copiii din familiile sărace și orfani).

Drept urmare, cu toate performanțele obținute din partea celor mai buni elevi, procesul educațional riscă să-și diminueze rolul principal, cel de susținere a echității între grupurile sociale. Pericolul este că învățămîntul poate deveni foarte atractiv pentru puțini și foarte nesatisfăcător pentru majoritatea. Performanțele relativ modeste ale elevilor moldoveni la concursurile internaționale recente este una din problemele principale ale sistemului de învățămînt actual din Moldova.

Recomandări

Ministerul Învățămîntului și întreaga comunitate pedagogică trebuie să abordeze la modul cel mai serios aceste probleme. Este necesară schimbarea comportamentului psihopedagogic al profesorilor și al persoanelor administrative, și anume prin recalificare și optimizare a selectării și a desemnării în funcție, pentru a pune accent pe considerațiunile curriculare de acces, contribuție, evaluarea carierei, suportul pedagogic și pe remediere în clasele celor social dezavantajați.

Calitatea instruirii profesorilor încadrați în sistemul învățămîntului special, inclusiv și remedial trebuie promovat la toate nivelurile. Curriculumul trebuie să fie suficient de flexibil pentru a satisface necesitățile tuturor și să ajute elevilor de orice aptitudini să-și valorifice pe deplin potențialul.

Temă: Elaborarea și implementarea curriculei: modelul participativ

Unul din pericolele actuale în procesul de elaborare a curriculei în Moldova este că acest fenomen va fi tot mai centralizat și deciziile referitoare la curricula vor fi luate fără implicarea reală a tuturor părților interesate. La schimbarea curriculei în multe țări accentul primordial se pune pe oportunitățile participative ale tuturor celor implicați în învățămînt (profesori, conducerea școlii, părinți, elevi și reprezentanți ai instituțiilor economice și civice). Pe parcursul anilor 1996 și 2000, dezbaterile

⁴² UNESCO, *Learning: The Treasure Within* [Educația: comoara sufletului] Raportul Comisiei Internaționale pentru Învățămîntul secolului 21 pentru UNESCO. Paris: 1996, pagina 22.

publice și consultațiile asupra problemelor curriculare au devenit din ce în ce mai importante în Moldova; acest proces participativ nu ar trebui să fie pierdut.

Recomandări

A păstra și a susține mecanismul, deja existent, de consultare cu publicul, a atenționa opinia publică asupra necesității reformei în actualul sistem de învățământ, a motiva profesorii într-un proces în care ținta principală ar fi crearea sentimentului de apartenență la proces a tuturor părților implicate.

Temă: Schimbarea accentelor de la „predarea curriculei” la monitorizarea reușitei elevilor

Principalele sarcini ale reformei în evaluarea cunoștințelor au fost: (1) a pregăti un chestionar de bună calitate (sau un „bilet” bine gândit pentru examenele orale)⁴³ pentru fiecare candidat, pregătit la timp și fără a miza pe difuzarea testului la radio sau prin scrierea testului de examen pe tablă; (2) a asigura ca aceste teste și „bilete” să reflecte diverse domenii și deprinderi, și nu doar să recapituleze niște materiale factologice; (3) a crea, în cadrul Ministerului Învățământului, un Departament de Evaluare a Cunoștințelor (DEC) stabil, cu competențe de evaluare, susținut de către experți și cadre bine pregătite; (4) a elabora unele practici eficiente pentru direcțiile raionale și (5) a crea unele mecanisme pentru susținerea profesorilor în clase în vederea perfecționării tehnicilor lor de evaluare.

S-au obținut deja succese remarcabile în acest sens. În cadrul Ministerului Învățământului a fost creat DEC și a fost format un mic grup de specialiști competenți, susținut din fondurile proiectului. Cu toate acestea, există riscul că aceste realizări nu vor fi susținute și continuate după finalizarea proiectului. DEC duce lipsă cronică de cadre și de susținere oficială. Există un lobby puternic al rectorilor din instituțiile superioare și al altor demnitari de rang înalt din domeniul învățământului care sînt împotriva introducerii examinării externe imparțiale la nivel național, pentru că „industria” de admitere la universități este una din sursele principale de venit suplimentar pentru universități și patronii acestora.

Recomandări

E necesară o susținere substanțială urgentă a activității DEC și, în general, a probității, transparenței și evaluării tehnice competente și obiective a progresului școlar. În primul rînd, DEC trebuie să fie permanent și pe deplin completat cu specialiști în evaluare. În al doilea rînd, Ministerul Învățământului își va asuma angajamentul să includă un articol special la buget destinat susținerii evaluării elevilor, atît pe parcursul procesului de învățământ școlar (formativ, de ex. evaluarea la clasele a IV-a) cît și în momentele cheie de tranziție în sistem (sumativ), de exemplu, examenele la clasele a IX-a și a XII-a. În al treilea rînd, în toate chestiunile de politici, Ministerul Învățământului ar trebui să se axeze pe ridicarea calității reușitei elevilor și nu pe preocupările sale tradiționale de organizare, „elaborare a curriculei” și pe controlul instituțional.

Îngrijirea și educarea copiilor de vîrstă preșcolară

Introducere

Din cauza ratei crescînde a sărăciei ce afectează familiile cu doi sau mai mulți copii sub vîrsta de 14 ani – 42% din familiile cu trei copii sînt sărace iar copiii mai mici în familiile numeroase sînt

⁴³ Ministerul Învățământului pregătește pentru examenele practice și orale un set de întrebări sau bilete (fișe numerotate care conțin fiecare cîte trei întrebări). Aceste întrebări sunt puse la dispoziția elevilor în fiecare bibliotecă școlară.

dezavantajați. Dacă adăugăm la aceasta și consecințele sărăciei accentuate ca urmare a unor așa fenomene de tranziție, cum ar fi migrația în afara țării, îndeosebi a femeilor și, respectiv, plasarea unui număr mare de copii sub tutela bunicilor și ale altor rude, putem constata că mulți copii din Moldova se află într-un iminent risc.

E știut că starea precară a sănătății influențează nemijlocit asupra capacității însușirii la copii. În Moldova se pare că nu se conștientizează pe deplin etapele de dezvoltare ale copilului și nici consecințele unei socializări neadecvate la etapele timpurii, rolul alimentației în primii ani de viață și consecințele grave ale acestora în dezvoltarea ulterioară mintală și fizică a copilului. Aprovizionarea cu alimente a copiilor este sub nivel, 46% din copii suferind de anemie (UNICEF, Ministerul Sănătății). Deși nu sînt semne accentuate de subnutriție acută, acest studiu a depistat că 8-10% din copiii sub vîrsta de 5 ani au o dezvoltare fizică retardată, un indiciu al malnutriției cronice.⁴⁴ Pe lîngă aceasta, colapsul instituțiilor comunitare și schimbările în structura familiei ar putea să însemne că copiii mici pot să piardă posibilitățile normale de socializare. În acest context, acordarea atenției sistematice factorului dezvoltării mintale și fizice a copiilor devine crucială. Creșterea violenței asupra femeilor și divorțurile, care apar în urma acestor împrejurări, măresc și mai mult riscul pentru copiii mici.

Guvernul a efectuat un lucru considerabil împreună cu UNICEF, Fundația Soros, Banca Mondială și alte organizații la diagnosticarea problemelor ce țin de sărăcie, sistemul de învățămînt, inclusiv și copiii de vîrsta preșcolară și la finanțarea sistemului de învățămînt. Acest lucru formează o bază puternică pentru analiza în continuare a problemei ce ține de îngrijirea și educația copiilor de vîrstă preșcolară și pentru opțiunile de soluționare a problemelor acestei grupe de vîrstă și prestarea de servicii în această perioadă dificilă din punct de vedere social și economic.

Status

Programul actualului guvern speră să mențină structura sistemului precedent, inclusiv folosirea patronării instituționale pentru categoria de copii care au nevoie de atenție din cauza unor privațiuni sociale și dezabilități. Accentul se pune pe instruirea lucrătorilor sociali, pe noile regulamente referitoare la relațiile dintre părinți și copii și pe programele de susținere a copiilor din familiile social-vulnerabile, de rînd cu elaborarea noilor metode de instruire. Au fost aprobate multe legi noi despre drepturile copiilor și protecția celor din grupurile vulnerabile. Cu toate acestea, un cadru cu privire la raționalizarea sistemului de prestare a serviciilor și maximizarea cheltuielilor e încă în curs de dezvoltare iar recomandările nici nu au fost încă puse în discuție.

Prevederile și accesul la îngrijirea preșcolară și învățămîntul preșcolar

Sistemul de învățămînt în fosta Uniune Sovietică prevedea o acoperire totală pentru copiii de vîrsta preșcolară, deși acesta era „vechi” ca concept și scump ca serviciu. Serviciile atotcuprinzătoare erau accesibile pentru copiii de la 0-6 ani la creșele de stat, grădinițe și în instituții preșcolare. Din punct de vedere tehnic, acest sistem încă mai există, dar practic a încetat să mai funcționeze pentru grupul de vîrstă de la 0-5 ani; iar calitatea și accesul la servicii pentru vîrsta de 5-7 ani este variabilă. Copiii sînt grupați conform vîrstei: 1-3 ani, 3-4 ani, 4-5 ani și grupele pregătitoare pentru vîrsta de 5-6 ani și 6-7 ani.

În prezent numai 35% din numărul total de copii cu vîrsta cuprinsă între 3-7 ani (267 000) frecventează instituțiile preșcolare. Numărul variază enorm în județe și municipii. De exemplu, conform datelor de la Ministerului Învățămîntului, doar 25% din copiii cu vîrsta cuprinsă între 1-7 ani din județul

⁴⁴ Recrutarea pentru serviciul militar arată că peste 60% dintre membrii segmentului de vîrstă respectiv nu sunt pregătiți pentru serviciul militar în virtutea unor „devieri fizice și psihice de la normă”. Interviu, Ministerul Învățămîntului, 17 septembrie 2001.

Lăpușna sînt încadrați în acest sistem, pe cînd în municipiul Chișinău sistemul acoperă doar 69% din copiii acestei grupe de vîrstă.

O dată ce frecventarea școlii la vîrsta de sub 5 ani nu este obligatorie, ea se prezintă sporadică, deseori dependentă de timpul de afară sau de disponibilitatea părinților de a însoți copilul pînă la școală. Conform datelor recente ale Băncii Mondiale, rata totală de înregistrare de 67,6% pentru vîrsta preșcolară cuprinsă între 1-5 ani în 1990/91 (inclusiv Transnistria) a scăzut pînă la 23,2% în 2000/2001. Pentru copiii de 6 ani rata totală de înrolare a scăzut de la 97,4% în 1990/91 la 77% în 1999/2000.

Ministerul Învățămîntului are în subordonare 1 094 de instituții preșcolare, dintre care aproximativ 41 sînt private. În iunie 1999 Ministerul Învățămîntului, de comun acord cu Ministerul Finanțelor, a adoptat un Regulament provizoriu, care reglează prestarea serviciilor preșcolare contra plata, păstrînd și o mostră de contract.

Ultimul an de pregătire preșcolară, numit clasa zero, este obligatoriu, deoarece copiii trebuie să poată să citească și să scrie la admiterea în clasa I din școala primară. Sistemul pregător se stabilește separat de sistemul general de învățămînt și dispune de propriile normative și condiții.

Condițiile

În sistemul preșcolar pe parcursul lunilor de iarnă condițiile nu sînt favorabile din cauza lipsei de căldură. Cu atît mai mult, în unele comunități, părinții nu sînt convinși de calitatea învățămîntului și încadrarea copiilor în cîmpul muncii. Teoretic, copiii care sînt bolnavi cronic sau spitalizați primesc instruirea la domiciliu sau în spitale, dar în ultimii ani aceste servicii au devenit accesibile numai sporadic. În total pe țară au fost închise aproximativ 300 de instituții preșcolare. Cu toate acestea, asemenea decizii sînt mai puțin întîlnite în zonele rurale. Teoretic, copiii, de asemenea, au posibilitatea să beneficieze de programele extrașcolare din cluburi și centre de recreație și odihnă. Din cauza deficitului de fonduri, multe din aceste programe și-au încheiat activitatea și numai în unele cazuri există sponsori privați care susțin aceste activități.

Încăperile din sistemul preșcolar au devenit o povară pentru sistemul de învățămînt și constituie o scurgere disproporțională a bugetului din învățămînt. Construite pentru un număr mare de copii în speranța de a îngriji copiii pe parcursul zilei întregi la vîrsta de 0-5 ani, aceste instituții erau cîndva înfloritoare, avînd susținerea din partea întreprinderilor industriale, pe cînd acum ele sînt prea spațioase și în stare deplorabilă, de multe ori fără a fi conectate la conducta de apă și fără a li se livra energie electrică. Multe din ele nu au încălzire centrală și utilizează în mod periculos și ilegal sobele cu lemne, plasate în fiecare clasă. Unele municipii locale au fost în stare să raționalizeze o parte din aceste edificii, pe cînd altele, fiind constrînse financiar, au fost nevoite să vîndă pămîntul afiliat, unele clădiri și să sisteze activitățile preșcolare, acestea nefiind considerate ca o necesitate majoră pentru comunitate. Conchidem, astfel, că posibil 50% din clase sînt supraîncărcate, dar sînt de asemenea cazuri cînd școlarizarea a scăzut și condițiile sînt nesatisfăcătoare. Criza economică a condiționat deteriorarea clădirilor, insuficiența de echipament și penuria de surse bugetare pentru a face față acestor probleme. Pe lîngă aceasta, arhitectura unor edificii preșcolare nu corespunde cerințelor sistemului de educație preșcolară.

Finanțarea

Alocarea finanțelor se efectuează din contul guvernului central, în baza calculului de finanțare care revin la un copil. Municipaliitățile își formează bugetul în baza acestor principii, avînd, însă o atribuție mică la sumele de bani disponibile pentru sistemul în întregime. În unul din municipiile vizitate, bugetul oficial preșcolar era de 967 lei pentru un copil, în comparație cu 875 de lei pentru un copil din învățămîntul primar.

Există o inechitate considerabilă în ce privește accesul la servicii pentru copiii de vîrstă preșcolară din zonele rurale și urbane, dat fiind diferențele în structura populației și a veniturilor în familie. Din cauza scăderii ratei de școlarizare, precum și a necesității de a comasa școlile, unor școli li s-a permis să integreze clasa zero în clădirile pentru școala primară. O decizie pentru asemenea raționalizare a fost luată în municipiul Chișinău la 19 școli și acest fapt a contribuit la menținerea sistemului de dezvoltare a învățămîntului preșcolar în oraș.

Învățămîntul din clasele 0-6 mai este încă, practic, gratuit, dar ca și în cazul multor altor aspecte de dirijare a serviciilor de către guvern, creșterea costurilor de recuperare a devenit o normă a vieții, din cauza incapacității bugetului de învățămînt de a acoperi măcar unele cheltuieli de bază. Pentru anul de învățămînt în clasa pregătitoare (0) părinților li se cere să achite 50% din costul hranei. Acesta variază în dependență de meniul școlar și este stabilit la nivel local. Costul mediu variază între 15-35 lei (aproximativ 1,20 și 3 dolari)lunar.⁴⁵ Nu există nici un dubiu că instituirea acestor plăți a contribuit la descreșterea numărului de elevi, cu toate că municipalitățile, în multe cazuri, subsidează copiii ai căror părinți nu pot suporta aceste plăți. De asemenea, este clar faptul că starea deplorabilă în școli nu este un fenomen recent. O persoană oficială din regiune a declarat că nu au folosit bani pentru mobilă timp de 15 ani.

Echipa de evaluare acceptă că țările care se străduie să mențină învățămîntul obligatoriu nu vor putea salva banii pentru copiii de vîrstă preșcolară. Multe programe pentru învățămîntul preșcolar și îngrijirea copiilor de această vîrstă, însă, pot fi chiar nu prea costisitoare, cu condiția unei planificări minuțioase, a manifestării unei ingeniozități și a unei maxime implicări a comunității. Guvernele pot și trebuie să ajute la mobilizarea comunităților locale să susțină acest lucru cu sau fără ajutorul statului. Schemele elaborate local au avut cel mai mare succes, unele din ele bazate fiind pe inițiativele de familie. UNICEF a inițiat propuneri inovatoare, de exemplu, RFY Macedonia a conlucrat cu organizațiile de femei din localitățile rurale pentru a elabora scheme pentru copiii fără acces la sectorul public preșcolar.⁴⁶

Curriculum

Aspectele instruirii și învățămîntului preșcolar ce țin de stabilirea și realizarea funcțiilor instituțiilor preșcolare sînt reglementate de un șir de acte normative. Autoritățile municipale sînt responsabile de verificarea racordării la cerințele înaintate pînă la deschiderea unei instituții. Instruirea preșcolară are loc în limbile română, rusă, polonă, ucraineană și iberică. Nu există date despre numărul copiilor romi de vîrstă preșcolară în Moldova sau despre înregistrarea lor în instituțiile preșcolare.

Probleme și recomandări pentru îngrijirea și dezvoltarea copiilor de vîrstă preșcolară

Temă: Criza socială și sărăcia existentă astăzi în Moldova

Este imperativ necesară crearea unui sistem efectiv de susținere a familiilor cu copii de vîrstă preșcolară pentru a proteja generația în creștere de suferințele impuse de perioada de tranziție. Cu toate că este clar că guvernul nu este în stare să presteze același număr de servicii diverse ca în trecut, e necesar de luat măsuri pentru a asigura ca cei mai vulnerabili copii să poată beneficia de o socializare adecvată și o îngrijire la vîrstă preșcolară. În ceea ce privește accesul, grupul de la 0-5 ani este supus unui risc mai mare decît grupul de la 5-7 ani și condițiile în zonele rurale sunt mai defavorabile decît în cele urbane. În unele zone (exemplu Găgăuzia) s-a constatat că 30% din copiii de vîrstă școlară locuiesc cu rudele sau vecinii

⁴⁵ Dat fiind faptul că salariul mediu lunar este de aproximativ 25 solari SUA sau 320 lei, o familie cu mai mulți copii nu este în stare să acopere aceste costuri.

⁴⁶ *After the Fall: The human impact of ten years of transition* [După colaps: impactul a zece ani de tranziție asupra factorului uman], UNICEF / Proiectul MONEE, noiembrie 1999, pagina 13.

pentru că părinții sînt nevoiți să se deplaseze în căutarea unui serviciu peste hotarele Moldovei. Este clar că asemenea aranjamente pot fi în detrimentul sănătății, securității și dezvoltării sociale a copiilor.

Descentralizarea responsabilității pentru menținerea și finanțarea sistemului preșcolar de la bugetul de stat către municipalități și orașe se spune că ar fi mărit diferențele locale și regionale, cu presiuni în unele zone unde instituțiile ar putea fi suprasolicitate, iar în altele, unde distanța dintre localurile preșcolare și locuințele familiilor sînt mari. Cu toate acestea, anume la nivelul administrației locale pot fi luate decizii dificile de raționalizare a serviciilor și de asigurare a unor alternative rezonabile. Reglementarea unei activități (responsabilitatea guvernului central) și implementarea ei (guvernul local) nu trebuie confundate. În prezent există puține stimulente pentru îmbunătățirea prestării serviciilor.

Recomandări

În calitate de agenție responsabilă de elaborarea standardelor naționale, ministerul central ar trebui să revadă standardele la prestarea serviciilor pentru copiii sub vîrsta de 7 ani. Principal sub acest aspect ar trebui să fie prestarea unui șir de servicii la nivel local prin contribuția părinților sau prin servicii subsidate în dependență de posibilități. Acolo unde sînt încăperi disponibile, pregătirea preșcolară trebuie inclusă în școala primară sau, printr-o reformă mai radicală, anii de pregătire preșcolară ar putea fi compresăți în programul de învățămînt primar, adăugîndu-se un an în acest sistem pentru școlarizarea normală.

Satele ar putea folosi opțiunea de a forma grupuri de copii de vîrstă mare pentru a fi transportați sau de creat grupuri mici locale, grădinițe care ar înlocui centrele școlare mari. E necesar de susținut participarea părinților la elaborarea programelor locale. Asemenea școli ar putea fi comasate cu școlile mai mari sau ar putea lua o formă de centre mobile. Cu toate acestea, crearea acestor forme alternative ale învățămîntului preșcolar trebuie să fie făcută, ținînd cont de menținerea standardelor, pentru că există puțină experiență de gestionare a acestor grupuri în afara sistemului oficial, iar în actuala stare de sărăcie, de venituri mici, sistemul de inspectare pentru asemenea grupuri va trebui să fie numit cu precauție. În prezent există cîțiva inspectori pentru sistemul preșcolar și accesul lor la transport, precum și capacitatea lor de monitorizare este limitată.

Temă: Calitatea în practica de predare și curricula

„Schema Programului de Bază pentru Instituțiile Preșcolare” pentru copiii sub vîrsta de 3 ani a fost introdusă în anul 1994, pe cînd schema pentru copiii de vîrsta cuprinsă între 3-7 ani și pentru copiii minorităților naționale a fost aprobată în 1996. Scopul acestor regulamente este de a defini sarcinile și obiectivele pentru instruire, crearea unei atmosfere adecvate pentru dezvoltarea copiilor în general, relațiile sociale și morale între copii și acei care au grijă de ei și de a stabili activități potențiale destinate pentru copii, inclusiv și aspectele de cooperare cu familiile în procesul de dezvoltare a copiilor. Reglementarea legală, inclusiv definirea „schemei”, nu garantează, însă, o schimbare automată în practica prezentă din instituțiile preșcolare.

O nouă curricula pentru sistemul preșcolar a fost elaborată în anul 1999. Trăsătura esențială a curriculei pentru copiii de vîrsta cuprinsă între 3-7 ani este de a presta condiții pozitive pentru dezvoltarea fizică, intelectuală, socială, emoțională și morală a copiilor care sînt activi, interactivi și creativi. Cu toate acestea, nu toți educatorii au trecut instruirea pentru utilizarea acestei curricule, și schema unei zile de școală nu s-a schimbat și a rămas standardizată în toate instituțiile preșcolare. Acesta limitează capacitatea profesorilor de a adapta orarul lor la nivel local, de a lua în considerație proiectele speciale sau pur și simplu necesitățile copiilor și ale comunităților unde locuiesc.

Aproape toate aceste educatoare pentru copiii din sistemul preșcolar trec o pregătire adecvată. La fiecare educatoare revin în mediu 14 copii. Sistemul de instruire a profesorilor a fost recent raționalizat și acum există patru universități pedagogice în care se instruiesc noii profesori și cinci colegii care instruiesc „educatori” pentru sistemul preșcolar. Acei care sînt instruiți în calitate de educatori pentru nivelul preșcolar pot să se întoarcă la universități pentru a primi o calificare mai înaltă și a preda în clasele primare. Cu toate acestea, cursurile în domeniul dezvoltării copiilor nu prevalează în curricula pentru educatorii sistemului preșcolar și nici nivelul de experiență nu este adecvat. Nu există o asociație activă în menținerea standardelor profesionale pentru sistemul preșcolar. Educatorii care au instruire generală deseori sînt ajutați de către dădace pentru copiii mici care au doar o instruire de bază. Fiecare grădiniță are, de asemenea, un profesor de muzică, un pedagog și un psiholog. Cu toate că numărul copiilor raportat la un profesor pare a fi înalt, majoritatea instituțiilor preșcolare vizitate nu au avut grupele de 3-5 ani pe deplin completate.

Directorii de școli trebuie să aibă calificarea conform diplomei de studii superioare și cel puțin 5 ani de experiență pedagogică, iar reciclarea și confirmarea în funcție a lor este obligatorie la fiecare 5 ani. Nu a fost niciodată depus un efort continuu de asigurare a instruirii cadrelor. Recent, ONG-le internaționale au jucat un rol de frunte în efectuarea unei analize a necesităților din sistemul educațional preșcolar precum și în împărtășirea intensivă a experienței de instruire la nivel școlar pentru experții din învățămînt. Aceasta a contribuit la plasarea copilului în centrul atenției, promovarea implicării părinților și comunității, fortificarea creativității profesorilor în utilizarea și confecționarea materialelor, și axarea pe interesele individuale ale unui elev concret. Programul a activat cîțiva ani, dar nu a cuprins toate școlile și toți profesorii. Drept motiv stimulator servește, de asemenea, prestarea materialelor și echipamentului care vin o dată cu fiecare proiect și care servește drept stimul pentru profesor. UNICEF, de asemenea, elaborează noi programe avînd ca scop integrarea acestor idei și ale unor bune practici de predare în procesul de instruire preșcolară și crearea unor centrelor de resurse ale profesorilor.

Recomandări

Există o necesitate stringentă de a moderniza cursurile de perfecționare a profesorilor încă în cadrul studiilor universitare, de a introduce alternative pentru dezvoltarea învățămîntului special și preșcolar și a face ca lucrul social să devină o calitate profesională. Ministerul Învățămîntului a luat deja măsuri în această direcție. Dat fiind lipsa stimulentei pentru o performanță bună a profesorilor, ar trebui elaborate strategii revăzute ale managementului resurselor umane, în scopul asigurării unor oportunități mai mari pentru dezvoltarea profesională ca un stimulent pentru activitatea în cadrul sistemului de învățămînt. Cadrele, îndeosebi cele din instituții, au nevoie de instruirea în continuare conform noii curricule preșcolare și în spiritul unei instruirii adecvate pentru socializarea copiilor precum și din punct de vedere intelectual pentru tranziția spre școală sau spre viața cotidiană. Instruirea inițială a profesorilor, de asemenea, ar trebui să fie axată preponderent asupra identificării și soluționării necesităților specifice de instruire care pot încetini dezvoltarea copiilor, dar care nu necesită ca copiii să fie instituționalizați. Instruirea cadrelor profesionale de a lucra cu copiii cu deficiențe speciale ar preveni instituționalizarea acelorora din urmă.

Temă: Echitatea și accesul

Problemele echității apar în măsura în care sistemul abordează necesitățile copiilor vis-a-vis de capacitățile lor, de gen, nivel de venit, abilități și caracteristici sociale. În Moldova echitatea de gen în instituțiile preșcolare ar fi o problemă mai mult a băieților decît a fetelor, din motive necunoscute. Prezența fetelor în sistemul preșcolar este aceeași ca și a băieților. Înregistrarea în instituțiile preșcolare este determinată în mare măsură atît de nivelul de educație al mamei, cît și de statutul social-economic (Guvernul Moldovei). O problemă evidentă a inechității de gen sînt cadrele din sistemul preșcolar,

majoritatea dintre care sînt femei, care sînt plătite mai prost și au mai puține șanse de a fi promovate decît bărbații.

În ceea ce privește nivelul de venit, am observat o distribuție inadecvată a calității de instruire în zonele urbane și rurale și aceasta se corelează cu sărăcia populației. Meditațiile suplimentare, cum ar fi cele de limbă, în instituțiile preșcolare pe parcursul anului sînt prestate contra plată și nu fiecare poate beneficia de acest avantaj. Elevilor din sistemul preșcolar li se cere, de asemenea, să procure manuale și cărți adăugătoare, și astfel părinții se descurajează de a trimite copiii la școală. În ceea ce privește sănătatea și tratamentul medical pentru copii și femei el doar formal se consideră gratuit, căci tot mai des serviciile medicale se prestează contra plată. Un exemplu: pentru examenul medical la înscrierea în școala primară se achită o taxă, care ar putea descuraja părinții de a-și trimite copiii la școală.

Probleme și recomandări referitoare la Copiii cu Necesități Speciale de Instruire (NSI)

În anul 1998 existau 12 400 de copii cu deficiențe, iar în 1999 cifra a crescut la 14 000. Există o rezistență considerabilă ideii integrării copiilor cu deficiențe mentale sau fizice în orice nivel de școlarizare din Moldova sau la integrarea copiilor din școlile speciale în sistemul școlar general. În general, prevalează atitudinea de a păstra sistemul instituțional existent ca o formă de agenție a protecției sociale pentru acei considerați „grupuri vulnerabile”. Cu toate că fiecare țară dispune de un sistem de îngrijire instituțională și ne-instituțională, se pare că deciziile actuale nu întotdeauna sînt bazate pe interesele optime ale copiilor.

Copiii cu deficiențe și copiii care au nevoie de ajutor social sînt dezavantajați prin însăși modelul de instruire pe care îl primesc, nu prin accesul propriu-zis, pentru că sistemul îngrijirii instituționale, în special, aranjamentele de clase pentru aceste grupuri sînt, în general, normale în Moldova. În iunie 1999, Ministerul Învățămîntului a emis un Ordin nou care stabilește circumstanțele în care copiii ar putea fi considerați din familii vulnerabile și, corespunzător, să fie scutiți de plata pentru sistemul preșcolar sau înscriși pentru îngrijirea în școlile speciale. Deci, există un șir de instituții atît medicale cît și de instruire care prestează îngrijirea permanentă sau temporară pentru un mare număr de copii. Acestea sînt în atenția Ministerului Învățămîntului și a Ministerului Muncii. Ministerul Învățămîntului are în subordinea sa două instituții: de copii orfani și cu necesități speciale care au nevoie de protecție și o instituție de copii surzi. Acestea sînt mai mult pentru copiii de vîrsta de peste 7 ani, dar unele instituții includ grupuri preșcolare (10% din copiii incluși în studiul recent al UNICEF efectuat pentru copiii instituționalizați erau de vîrstă preșcolară).

Temă: O diagnoză mai bună și mai adecvată, o plasare propice a copiilor NSI

Odată plasați în instituții, majoritatea copiilor nu se mai întorc acasă, chiar dacă există familia. Acest fapt creează probleme pe termen lung, deoarece atunci cînd copiii ating vîrsta de 18 ani li se cere să părăsească instituția cu care s-au obișnuit pe parcursul a mai multor ani. Instituționalizarea la o vîrstă fragedă poate genera pregătirea slabă a copiilor pentru viață și crea condiții pentru un eventual șomaj, precum și foarte slabe perspective pentru viață de mai departe. Instituțiile beneficiază de fonduri modeste și condițiile ar putea fi mai dure decît în școlile generale, cu o decădere a infrastructurii, materiale insuficiente și cadre slab pregătite. Doar 30% din necesitățile instituționale sînt actualmente acoperite de către bugetele existente iar cadrele lipsite de salarii, lipsa de materiale de instruire, izolarea de familie și de angajații sociali, inclusiv lipsa personalului calificat care să lucreze cu copiii cu necesități speciale, pot avea consecințe deplorabile.

Recomandări

Ministerul Învățămîntului și responsabilii de la Protecția Socială și a Sănătății conștientizează necesitatea existenței mai multor alternative pentru prestarea serviciilor, a unei instruirii mai bune la

diagnosticările timpurii și tratamentul pentru copiii cu necesități speciale, precum și necesitatea unor instituții mai mici, bazate pe principii de familie. Pentru soluționarea unor probleme va fi necesar timp, dar există un șir de opțiuni care nu sînt costisitoare și de care ar putea beneficia copiii din grupa de risc.

Ministerele de resort ar trebui să discute cu autoritățile locale și ONG-le opțiunile posibile pentru promovarea îngrijirii copiilor și să promoveze legislația care ar asigura standardele înalte pentru programele ce se referă la aceste servicii. Cercetările precedente au recomandat utilizarea unor date mai exacte despre copiii instituționalizați și familiile acestora precum și un sistem de management mai bine pus la punct, în așa fel ca această informație să fie rapid difuzată tuturor agențiilor ce se ocupă de îngrijirea copiilor. Inflexibilitatea actualului sistem de diagnosticare nu permite efectuarea unor schimbări rapide și utilizarea diferitor opțiuni privind instruirea și îngrijirea copiilor.

Echipa de evaluare sugerează ca sistemul pentru plasarea copiilor în diferite instituții de învățămînt să fie reexaminată. Membrii unui comitet special de evaluare psihopedagogică, la nivel local și central, abilitat cu responsabilitatea pentru admiterea copiilor în instituții, trebuie urgent să urmeze cursuri în diagnosticarea copiilor cu necesități speciale și a opțiunilor accesibile pentru îngrijirea și educarea acestora. Toate ministerele sînt informate în vederea diverselor opțiuni de îngrijire a copiilor și trebuie să conlucreze la elaborarea unor noi căi de îngrijire optimă a acestora și a unor măsuri de finanțare a necesităților sociale și de dezvoltare. Ar trebui de examinat și posibilitatea creării unor comitete de coordonare între agenții sau alte mecanisme care ar asigura ca serviciile prestate copiilor vulnerabili să fie bine coordonate, iar resursele să fie bine utilizate.

Profesorii

Cadrul legal și politic

Instruirea și reinstruirea/perfecționarea profesorilor se consideră a fi o prioritate. Cadrul legal este stipulat în *Concepția cu privire la Dezvoltarea Sistemului de Învățămînt* (adoptat de Parlament la 15 septembrie 1994) și în *Legea Învățămîntului* (1995) (Art. 54). Prevederile principale sînt următoarele:

- Statul asigură oportunități de instruire și perfecționare și stabilește gradele didactice.
- Instruirea profesorilor și a managerilor școlari are loc în instituțiile de învățămînt superior sau în alte instituții acreditate prin lege, în baza deciziei de acreditare, și de comun acord cu Ministerul Învățămîntului al Republicii Moldova (MÎ).
- Cadrele didactice ale instituțiilor superioare pot obține instruire în timpul serviciului, în baza programelor de perfecționare profesională și de cercetare științifică la nivel postuniversitar.
- Instruirea “de actualizare” a calificării de profesor este obligatorie cel puțin o dată în cinci ani. Aceasta se efectuează în conformitate cu necesitățile sistemului educațional și la alegerea individuală a profesorului.
- Profesorii au dreptul de a fi evaluați pentru a obține grade didactice avansate, în conformitate cu regulamentul MÎ.

Programul Național de Dezvoltare a Învățămîntului în Republica Moldova pe anii 1996-2005 (revizuit în luna mai 1996)⁴⁷ stabilește cadrul de reglementare mai detaliat pentru sistemul național de

⁴⁷ Programul Național de Dezvoltare a Învățămîntului în Republica Moldova, 1996-2005, Ministerul Învățămîntului, Institutul de Științe Pedagogice și Psihologice, mai 1996.

instruire a cadrelor didactice în timpul studiilor universitare și de perfecționare a cadrelor didactice deja angajate în muncă.

Starea actuală a instruirii cadrelor didactice: fapte și cifre

Tabela 14. **Învățămîntul de bază**⁴⁸

Statut	Număr
Calificați	40 739
Subcalificați	1 357
Necalificați	0
Total	42 096

Tabela 15. **Învățămîntul postgimnazial**

Statut	Înv. M.G.	Înv.Prof.
Calificați	4 241	1 255
Subcalificați	135	1 075
Necalificați	21	0
Total	4 297	2 330

Șarja didactică normativă a unui profesor permanent angajat este de 18 ore pe săptămână, deși media este de 30 de ore pe săptămână; unii profesori au o șarjă de pînă la 60 de ore pe săptămână (și li se plătește pentru 60 de ore).

Salariile profesorilor (pentru o șarjă normativă deplină de 18 ore) actualmente este de circa 25 dolari pe lună. În anul 2000 profesorilor de la nivelul primar li s-a acordat o majorare de salarii (cu circa 50%), iar profesorilor de la nivelul mediu de cultură generală o creștere a salariului cu 20%, începînd cu luna septembrie 2001. Cu toate acestea, avînd coșul minimal de consum de circa 1200 lei pe lună (aproximativ 100 dolari), este imposibil de a supraviețui doar în baza salariului de profesor și aproape toți profesorii au un al doilea sau al treilea serviciu sau predau multe ore adiționale pentru a obține un venit suplimentar.

Sistemul de pregătire a profesorilor în timpul studiilor universitare

În conformitate cu *Legea Învățămîntului* (1995, Art. 54, par. 2), instruirea profesorilor se oferă la un singur nivel în universități. În Moldova există cîteva instituții superioare de învățămînt unde sînt pregătite cadre didactice:

- Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău;
- Universități de stat (Chișinău, Bălți, Tiraspol, Comrat);

⁴⁸ Cifrele includ școlile de cultură generală cu ciclul liceal. În numărul total sînt incluși și asistenții de laborator.

- Institutul Național de Cultură Fizică și Sport;
- Universitatea Tehnică.

Acestea sînt și unitățile principale la care se perfecționează profesorii la nivelurile gimnazial și liceal, deși Universitatea Pedagogică și cîteva Universități de Stat au, de asemenea, facultăți care organizează cursuri de perfecționare a profesorilor pentru nivelul primar. De fapt, legea permite oricărui absolvenți ai Instituțiilor Superioare de Învățămînt, *fără* profil pedagogic, să lucreze în calitate de profesori, cu condiția ca programele de studii pe care le-au frecventat să includă elemente de pedagogie, psihologie și metodologie a predării disciplinei respective.

Fostele “școli normale”, care pînă în anul 1995 pregăteau profesori pentru nivelul primar, au fost închise.

Mecanismul de admitere și durata cursurilor

Studentii pot intra la universități pentru a studia programe de instruire pedagogică după obținerea bacalaureatului, după clasa a XII-a de *liceu*. Dacă obțin o notă medie destul de înaltă, ei nu trebuie să susțină examenul de intrare la universitate. În mod alternativ, ei pot deveni studenți la universitate după clasa a XII-a de liceu, fără calificativul de bacalaureat sau chiar avînd o notă medie mai mică, cu condiția că ei susțin examenul de intrare la universitate. În ambele cazuri programele de pregătire a profesorilor sînt de patru ani. O altă opțiune este de a intra la universitate după clasa a XI-a, după susținerea examenului de intrare. În acest caz programul de instruire este de 5 ani.

Structura cursurilor

La Universitatea Pedagogică, cursurile de instruire a profesorilor la universitate cuprind patru componente principale:

- studierea disciplinei academice (40-50%);
- discipline generale (filozofie, logică, economie, etc. ~20%);
- pedagogie (psiho-pedagogie și didactică ~20%);
- practică școlară (teorie 15-20%; vezi și paragraful care urmează).

Practica școlară se începe la anul doi de studii, practicantul aflîndu-se în școală o zi la 2 săptămîni, avînd ca scop analiza unei clase pe tot parcursul programului de studii. Studenții participă nu doar la lecții, dar și la toate activitățile vieții școlare. Mai întîi aceștia doar asistă la lecțiile predate de profesorul școlar, apoi, începînd cu semestrul doi al anului trei, ei însăși devin responsabili de predarea lecțiilor (cel puțin șase lecții pe an).

În timpul anilor 4 și 5, din cauza faptului că la unele domenii sau discipline este o lipsă de profesori, în baza unui ordin al MÎ, studenții au permisiunea să aleagă de a merge să predea lecții permanente în școli. Universitatea asigură facilități organizatorice care permit studenților să continue studiile în timpul liber, în baza frecvenței libere la universitate. Necesitatea de profesori diferă de la o zonă la alta a republicii și este deosebit de acută în or. Chișinău.

Universitățile de stat și alte instituții educaționale superioare respectă același program de instruire, deși accentul pe studiile academice este mult mai mare.

Calificările

Studentilor care absolvesc cu succes li se acordă diplome. Diploma acordată de către o Universitate Pedagogică este o calificare de profesor, de regulă, la două discipline. Alte instituții de studii superioare acordă o diplomă generală într-un domeniu major studiat; atare calificare generală de asemenea poate fi acceptată drept calificare de profesor.

Perfecționarea profesorilor angajați în muncă

Perfecționarea obligatorie

Potrivit *Legii Învățământului* (Art. 54, par. 8), profesorii încadrați în activitatea didactică trebuie să treacă o perfecționare obligatorie o dată în 5 ani. Programele respective, de regulă, durează 1-2 săptămâni, deși există o serie de cursuri de 1-2 zile. Actualmente acestea sînt coordonate și efectuate de către Institutul de Științe Educaționale (IȘE), fostul Institut Național de Perfecționare a Cadrelor Didactice (INPCD)⁴⁹ Actualmente IȘE este unica instituție care efectuează perfecționarea continuă obligatorie. Însă acesta are capacitatea de a perfecționa doar 5000 de profesori anual și de aceea Legea nu poate fi respectată totalmente.

Monitorizarea continuă și evaluarea profesorilor este obligatorie la toate nivelele sistemului educațional. Mecanismele și procedurile sînt, de regulă, stabilite în baza ordinelor speciale emise de către MÎ. Serviciul de Inspectare efectuează evaluarea la nivel *județean*.

Echipa de evaluare a fost informată, însă, că participarea la activitățile de perfecționare a profesorilor angajați este joasă: potrivit MÎ, la un curs de perfecționare profesională planificat pentru 100 de profesori s-au prezentat doar 7 participanți. Specialiștii ministerului consideră că profesorii nu au motivație de a participa.

Perfecționarea benevolă a profesorilor la nivel central

Suplimentar la perfecționarea obligatorie, IȘE organizează cursuri de instruire speciala de una sau două săptămâni, axate pe probleme curente, cu privire la curricula nouă și noile metode de predare. Componentele de bază sînt: cursuri pentru formatori la nivelul primar; cursuri de perfecționare pentru directorii adjuncți la nivel *județean*; perfecționarea inspectorilor pe discipline la nivel județean; perfecționarea profesorilor de clase primare și a profesorilor pe discipline în școlile medii de cultură generală. Mai exista și cursuri moderne ce fac parte din „învățământul la distanță” pentru profesorii de tehnologii și cursuri pentru profesorii necalificați.

Un alt gen de perfecționare continuă centralizată are loc la Universitatea Pedagogică “Ion Creangă”. Universitatea are o Facultate de Instruire și Perfecționare a Managerilor Școlari. Cursurile sînt prevăzute pentru directorii adjuncți, inspectorii, metodiștii și pentru personalul directoratelor *județene*. La finele cursurilor, participanții care însușesc cu succes primesc Certificat de Manager Școlar.

Perfecționarea benevolă a profesorilor la nivel local

Inspectorii și metodiștii la nivel *județean* acordă un program continuu pentru perfecționarea la nivel local. Se organizează adunări obligatorii, cel puțin, de două ori pe an (în luna august, înainte de începutul anului nou școlar și în timpul vacanței de iarnă) pentru toți profesorii și există cursuri pentru

⁴⁹ Institutul de Științe Educaționale a fost creat în anul 1999 și structurat într-un departament de cercetări științifice (Fostul Institut de Științe Pedagogice) și o direcție de instruire (fostul INPCD).

fiecare disciplină, cel puțin o dată în fiecare 6 luni. Se organizează seminare în dependență de necesități la nivel local.

Metodiștii, de asemenea, lucrează individual cu profesorii, îndeosebi cu profesorii tineri, pentru a susține și a forma priceperi și deprinderi didactice. Un alt aspect al perfecționării cadrelor la nivel local este organizarea în fiecare școală, unde sînt trei sau mai mulți profesori de aceeași disciplină, a *întrunirilor metodice*, pentru a îmbunătăți practica didactică prin activități ale profesorilor angajați. Acest sistem funcționează și la nivel *județean*, ceea ce permite profesorilor să viziteze alte școli și să îmbunătățească metodică predării.

Gradele didactice

După trei ani, orice profesor în funcție, fie cu studii universitare sau cu studii obținute la Școala Normală, poate depune cerere de a fi evaluat pentru acordarea gradului didactic sau avansarea în carieră. Există trei nivele: (a) Categoria a II-a; (b) Categoria I și (c) Categoria Superioară.

Profesorii pot alege pentru care nivel solicită să fie evaluați, deși, există criterii speciale pentru a fi evaluați pentru Categoria Întîi sau Superioară. De exemplu, pentru a trece atestarea pentru Categoria Superioară, candidatul trebuie să fie deja autor de manuale sau să aibă, cel puțin, o lucrare științifică metodică. Cît privește salarizarea, profesorilor li se acordă două salarii minime pentru nivelul Categoriei a Doua, trei salarii minime pentru Categoria Întîi (adică, dacă trec de la Categoria a Doua la Categoria Întîi li se acordă un salariu minim în plus) și patru salarii minime pentru Categoria Superioară. Profesorii care nu doresc să li se acorde grad didactic, de regulă, sînt evaluați o dată în 5 ani în conformitate cu metodologia elaborată de MÎ.

Perfecționarea cadrelor didactice cu privire la curricula, manuale și evaluare

Pentru asigurarea unui program de perfecționare rațional și coerent destinat profesorilor angajați, cu privire la curricula nouă, manuale și procedurile de evaluare, Componenta Perfecționare a Cadrelor Didactice a proiectului Guvernului Moldovei/Băncii Mondiale – a folosit structurile instituționale existente, ajustînd funcțiile acestora la problemele majore ale reformei sistemului educațional din Republica Moldova. Perfecționarea profesorilor în scopul implementării noii curricula, a manualelor și procedurilor de evaluare au derulat în paralel, dar în strînsă legătură cu activitățile existente. Caracteristicile principale ale acestei componente noi ale perfecționării profesorilor angajați au fost următoarele:

- Instruirea “Cascadă”, în baza căreia instruirea s-a început la nivel central și s-a divizat progresiv la nivelurile județean și local și în cele din urmă la nivel de școală.
- Folosirea a două genuri de formatori. Cadrele didactice a 7 instituții centrale (universitățile actuale plus IȘE) au instruit formatorii primei faze de instruire la nivel central. Formatorii primei faze au fost responsabili apoi de instruirea inspectorilor județeni, a metodiștilor și a altor specialiști desemnați de către inspectoratele județene, care mai tîrziu au constituit cel de-al doilea nivel de formatori.
- Activitățile de instruire, de asemenea, s-au desfășurat la două nivele – nivelul central, în cadrul instituțiilor deja enumerate (îndeosebi IȘE) și nivelul local.
- Conținutul seminarelor de instruire s-au axat pe metodele generale de gestionare și monitorizare a activităților de perfecționare a profesorilor și în al doilea rînd, pe curricula specifică pe discipline, problema manualelor și evaluarea.

Statutul profesorilor: cariera și structura profesională, problemele financiare

Statutul și salariile

Statutul profesorilor nu este cotate la nobila-i valoare, din cauza veniturilor joase pe care le câștigă profesorii și, în al doilea rând, din cauza facilităților școlare foarte săracioase care descurajează tinerii în alegerea profesiei de profesor. Salariile profesorilor sînt printre cele mai mici din țară, iar o îmbunătățire va fi greu de realizat, ținînd cont de starea economică actuală a Moldovei, deși din luna septembrie 2001, profesorilor claselor primare li s-au majorat salariile cu 20%. Se vehiculează ideea cu privire la oferirea unor granturi de 4 ani studenților care provin din zona rurală și care își asumă, în schimb, obligațiunea de a reveni după absolvire în școlile din satele natale, dar problema, în general, necesită o abordare strategică pe termen lung.

O altă problemă importantă (și care descurajează tinerii de la obținerea profesiei de profesor) este că salariile profesorilor sînt plătite neregulat. Restanțele la salarii au constituit circa jumătate din restanțele totale din finanțarea sistemului educațional; pînă cînd cota majoră a datoriilor este din contul bugetelor locale (151,4 mil. lei) pentru salarizarea profesorilor și o cotă mult mai mică (dar în creștere) la nivel central (de 19,2 mil. lei). În unele localități profesorii pot rămîne cu salariile neplătite pentru perioade de 6 sau 7 luni. În baza datelor Sindicatelor de Ramură ale Sistemului Educațional din Republica Moldova, care reprezintă mai mult de 98% din numărul profesorilor, unele primării nu au plătit salariile de aproape doi ani. Ca rezultat, mulți profesori au fost nevoiți fie să abandoneze sistemul educațional, să caute angajare suplimentară sau să ceară părinților să plătească (vezi secția financiară de mai sus).

Citatele anterioare prezentate de către Banca Mondială în acest studiu (Tibi, Berryman și Peleah, 2001) prezintă unele scheme elaborate cu precauție vis-a-vis de strategia finanțării, care ar putea îmbunătăți eficiența sistemului educațional precum și calitatea în Republica Moldova. Printre recomandări se numără și una în care se solicită ca MÎ:

“Să se pregătească de a majora salariile profesorilor și șarjele didactice. Salariile mai înalte ale profesorilor și șarjele didactice noi vor trebui introduse numai după efectuarea prealabilă a două măsuri – una tehnică și alta de ordin politic. Guvernul trebuie să efectueze un studiu care ar demonstra ce mărime ar trebui să aibă salariul unui profesor care i-ar asigura acestuia un trai decent în baza veniturilor din activitatea didactică, și care ar stimula păstrarea cadrelor calificate în cadrul sistemului educațional. Există metodici standarde de efectuare a unui studiu de comparare a salariilor, prin care se obțin atare estimări.”

În aspect politic, Guvernul Republicii Moldova trebuie să antreneze sindicatele profesorilor și alte organizații în discuții cu privire la modificarea salariilor și a șarjelor didactice. Aceste grupuri ar trebui să fie informate despre studiile comparative folosite la stabilirea sporurilor la salarii – atît cu privire la metodele folosite, cît și la rezultatele acestora – și ar trebui să înțeleagă alternativele fiscale în raport cu nivelul salariilor și șarjele didactice”.⁵⁰

Scenariile de implementare a reformelor în vederea sporurilor mici, medii și mari la salarii (și majorarea corespunzătoare a numărului de ore predate) sînt prezentate mai jos, de exemplu:

- *Salariul mic:* se preconizează sporirea salariului cu 5% anual și majorarea numărului de ore de la 18 la 24 pînă în anul 2004.

⁵⁰ Claude Tibi et.al., *op.cit.*, pagina 50.

- *Salariul mediu*: se preconizează sporirea salariilor profesorilor cu 7,5% anual și creșterea numărului de ore de la 18 la 24 până în anul 2004.
- *Salariul mare*: se preconizează sporirea progresivă a salariilor profesorilor până la media salariilor țărilor OCED la diverse niveluri ale sistemului educațional. Aceste medii variază de la 1,0 PIB pe cap de locuitor la nivel primar până la 2,0 PIB pe cap de locuitor. Această variantă prevede o creștere de 11-12% anual. Se mai preconizează creșterea numărului de ore de la 18 la 24 până în anul 2004.

Carierea și dezvoltarea profesională

Structura și criteriile carierei de profesor sînt neclare și într-o anumită măsură alogice. Multe facultăți universitare și cursuri pretind că pregătesc profesori, dar este greu de înțeles cum cele două tipuri de instituții superioare de învățămînt, destul de diferite (universități “Pedagogice” și “de stat”), pot oferi aceleași calificări în ceea ce privește conținutul, calitatea și practicile din auditorii. Curricula este destul de diferită, deși acum s-a profilat o anumită voință de a crea un “modul pedagogic” comun. O altă problemă este că profesorii pentru nivelul mediu de cultură generală sînt instruiți de a preda doar o “singură specialitate”. Ar fi mult mai util, îndeosebi pentru școlile mici din zonele rurale, dacă profesorii ar primi calificarea să predea mai mult de o disciplină, așa cum se practică deseori în alte țări.

Probleme și recomandări cu privire la profesori

Temă: Salariile profesorilor și șarjele didactice

Este deja vru a spune că profesorii sînt salarizați prost, că lucrează în condiții dificile și că au statut social dezavantajos în Moldova de astăzi. Profesorii din sistemul educațional profesional-tehnic (SEPT), de exemplu, sînt salarizați la fel cu un echivalent de 8 dolari pe lună pentru un profesor începător și pînă la 32 dolari pe lună pentru un profesor foarte experimentat. Aceasta constituie cu mult mai puțin de venitul mediu lunar (al tuturor categoriilor de salariați) din Moldova, care în luna septembrie 2001 era de aproximativ 35 dolari și cu mult mai puțin de costul actual al vieții.

Recomandări

Trebuie de activat în vederea realizării strategiilor detaliate și a sugestiilor utile cuprinse în studiul Băncii Mondiale (Tibi, Berryman *et. al.*, *op.cit.*) și să “*vă pregătiți de a majora salariile profesorilor și șarjele didactice*. Salariile mai înalte ale profesorilor și șarjele didactice noi vor trebui introduse numai după efectuarea prealabilă a două măsuri – una tehnică și alta de ordin politic. Guvernul Republicii Moldova trebuie să studieze *care ar fi salariile necesare în cazul în care profesorii ar putea să ducă un trai decent în baza veniturilor din activitatea didactică și în cazul în care sectorul educațional va avea scopul de a atrage și păstra persoane calificate în cadrul sistemului educațional*. Există metodici standarde de efectuare a unui studiu de comparare a salariilor prin care se obțin atare estimări”.

Temă: Practica pedagogică insuficientă la nivelul studiilor pedagogice universitare

Instruirea profesorilor la nivel universitar nu oferă crearea unei baze satisfăcătoare pentru viitorii profesori. Curriculele nu sînt ajustate la problemele majore ale reformei sistemului educațional, iar activitatea practică a studenților în școli nu este suficientă. Practica obținută de unii studenți prin activitatea pedagogică în timpul ultimului an de studii universitare (din cauza insuficienței de profesori) slăbește standardele instruirii lor și, respectiv, competența lor didactică.

Structura curriculei este actualmente bazată pe conținut, pe cunoștințe predate la nivel teoretic foarte înalt. De exemplu, la așa discipline cum ar fi pedagogia, psihologia și psiho-pedagogia accentul se pune pe domeniile teoretice (teoria educației, istoria pedagogiei, pedagogie generală). Aceasta se face din conținutul disciplinelor aplicate, cum ar fi organizarea și managementul/gestiunea clasei, pedagogia diferențiată (adică tratarea diferențiată a copiilor cu diferite abilități în aceeași clasă), lucrul în grupuri, comunicarea în clase, rezolvarea conflictelor, etc.

Conținutul disciplinelor academice în care studenții sînt instruiți (matematică, istorie, etc.) se axează pe disciplina propriu-zisă și nu este suficient raportată la predarea și însușirea disciplinei. Paralel, la cursurile metodologice, în care studenții sînt instruiți, ar trebui să se pună un accent pe procesul cognitiv prin care elevii să învețe și să însușească competențe și capacități caracteristice acestor discipline.

Recomandări

Conținutul programelor de studii la nivel universitar trebuie revăzut în continuare și concordat la necesitățile reformei educaționale, introducerii curriculei școlare noi, a manualelor și a noilor forme de evaluare a cunoștințelor.

Cu toată autonomia instituțiilor universitare, MÎ ar trebui să formuleze “standardele profesiei de profesor”. Universitățile și facultățile “autonome” desigur pot organiza procesul cum doresc, dar MÎ, în rol de patron al tuturor profesorilor din Republica Moldova, are tot dreptul de a cere ca tinerii care depun cereri pentru a deveni profesori la școlile de stat să facă față anumitor standarde profesionale stabilite. O dată ce MÎ va refuza să accepte cererile depuse de persoanele care nu satisfac aceste standarde, universitățile ar putea să fie predispușe spre a trece la o instruire mai aproape de necesități.

Temă: Metodele predării

În Moldova procesul educațional este predominant axat pe personalitatea profesorului. Profesorii universitari “citesc” cursuri în fața studenților. Acest model de lecții ar trebui să fie doar unul din mai multe forme de instruire care sînt folosite de către profesorii universitari pentru a pregăti profesori-formatori și care ar putea concorda cu diverse stiluri de învățămînt și necesități ale studenților, cu diverse interese și abilități.

Recomandări

Cursurile universitare ar trebui să încurajeze utilizarea metodelor interactive, a activității practice, a gândirii critice, a activității în grup, a discuțiilor, a rezolvării problemelor, a lucrului asupra proiectelor, a lucrului cu “portofoliul”, precum și a procesului de învățare meditativă a studenților. Dat fiind faptul că reforma curriculară, a conținutului manualelor și a sistemelor de evaluare are drept scop plasarea unui accent mai mare pe priceperi și pe gândirea angajată, este necesar ca noii profesori să fie familiarizați cu metodele care stimulează dezvoltarea acestor priceperi la studenții cu diverse abilități.

Temă: Resursele

Constrîngerile financiare severe din ultimii ani au dus la situația în care instituțiile nu sînt în stare să reînnoiască și să actualizeze resursele esențiale: de exemplu, experiența personalului, echipamentul, materialele de predare/învățare, stocul de literatură curentă și a contactele internaționale.

Recomandări

Trebuie îmbunătățite facilitățile universităților, în caz contrar calitatea instruirii profesorilor – în particular instruirea viitorilor profesori în perioada universitară – va rămâne nesatisfăcătoare. De exemplu, în programele de instruire a profesorilor trebuie de introdus tehnologiile informaționale și facilități de acces la Internet. Studenții din universități ar trebui să aibă acces mai larg la literatura și sursele internaționale, astfel încât să înțeleagă ce se are în vedere prin termenii menționați deseori – “Standarde europene și internaționale”. Mai mult ca atât, profesorii trebuie să obțină anumite cunoștințe de bază cu privire la modul în care poate fi îmbunătățită predarea de către ei (și respectiv, însușirea de către studenți), prin utilizarea computerelor nu doar la lecțiile de informatică, dar la toate disciplinele școlare, inclusiv studierea limbilor străine, a geografiei, a științelor, artei, etc.

Temă: Păstrarea unui grup de formatori pregătiți

Mecanismul de implementare a unui proces complex de perfecționare a profesorilor angajați a fost elaborat deja și acuma se aplică în practică. Însă există probleme serioase cu privire la instruirea continuă a formatorilor. Majoritatea formatorilor consideră că salarizarea lor este mică și acest fapt ar putea duce la apariția unei crize reale în întregul sistem al perfecționării cadrelor didactice angajate.

Recomandări

Este necesar de stabilit urgent un mecanism durabil de avansare continuă a cunoștințelor formatorilor, a priceperilor și deprinderilor și a standardelor de instruire. Fără un atare mecanism șansele continuării procesului de perfecționare “în cascadă” sînt mici. Întreaga problemă a salarizării adecvate pentru formatori trebuie rezolvată cît mai repede posibil.

Personalul auxiliar

Normele cu privire la numărul de personal auxiliar există pentru nivelele educaționale după cum urmează: preșcolar, mediu de cultură generală, liceal, pentru școlile profesionale și polivalente, colegii și universități. Ele specifică numărul autorizat de funcții pentru fiecare din cele peste 20 de categorii de personal auxiliar în instituțiile educaționale de nivel general, și cele 33 de categorii de personal auxiliar în școlile profesionale. Numărul funcțiilor depinde de mărimea instituției (de regulă după numărul de clase). Acest fapt a condus la creșterea excesivă a personalului auxiliar în sistemul educațional: de exemplu, în școlile profesionale și polivalente, colegii și universități, numărul personalului auxiliar depășește numărul profesorilor și suma de salarizare a lor este mai mare decît cea a profesorilor.⁵¹

În anul 1999 Ministerul Finanțelor și MÎ au căutat modalități de a reduce numărul funcțiilor auxiliare cu 15000 și pînă la sfîrșitul anului 1999 acest scop era aproape atins; funcțiile auxiliare au fost reduse de la peste 90000 la 76000, o reducere cu 15000, sau cu 15,5%. Însă s-au produs schimbări mici în raportul studenți/personal auxiliar – de la 9,7:1 pînă și 11,2:1 în ansamblu.

Temă: Complexitatea excesivă și norme neflexibile pentru nomenclatorul prea mare al personalului auxiliar

Chiar și normele noi stabilite pentru personalul auxiliar în școlile generale (determinate la data de 29 septembrie) reglementează numărul de personal în școli de diferite mărimi pentru 12 funcții, de la director pînă la garderobier.

⁵¹ Calude Tibi et al., op.cit., pagina 48.

Recomandări

Directorii de școală ar trebui să aibă mai multă flexibilitate în luarea deciziei cu privire la modul în care pot folosi funcțiile auxiliare pentru a satisface necesitățile școlii. Ar fi binevenită stabilirea unui raport pe școală în ansamblu (de ex., raportul student/numarul de personal auxiliar) în locul specificațiilor stricte. Efectuarea controlului asupra cheltuielilor pentru personalul auxiliar și direcționarea acestora acolo unde este cea mai acută nevoie este de importanță majoră în prezent, poate chiar mai mult decât promovarea politicilor de angajare totală în muncă din trecut.

Învățământul și instruirea profesională

Introducere

Legea Învățământului din anul 1995 stabilește structura de bază pentru sistemul actual al învățământului și instruirea profesional-tehnică din Moldova. Implementarea noii structuri de școli profesionale polivalente și școli de meserii a început în anul 1997 (Hotărârea Guvernului nr. 795 din data de 20 august 1997). În anul 1999 a fost adoptată o nouă lege cu privire la învățământul profesional-tehnic și instruire în domeniu și în luna septembrie 2001 a fost supusă dezbaterilor în Parlament. Însă, pare-se că MÎ intenționează să retragă acest proiect de lege.

Școala profesională polivalentă are cîteva trepte. *Treapta 1* este de 2 ani și acordă absolvenților calificare de bază într-o singură profesie. *Treapta a 2-a* este, de asemenea, de 2 ani și conduce la atingerea nivelului de maestru, cu dreptul de a pretinde la studii superioare. *Treapta a 3-a* acordă un an de instruire post-secundară și conduce la atingerea nivelului de tehnician. Acesta are drept scop intrarea pe piața muncii, dar de asemenea poate conduce spre accesul la instituțiile superioare de învățămînt. Există 52 de școli polivalente de stat.

Școlile de meserii, acordă absolvenților studii post-gimnaziale (după clasa a IX-a) și post-liceale (după clasa a XI-a) cu termene de instruire de la 0,5 pînă la 1,5 ani pentru muncitori de calificare joasă. În Moldova există 18 școli de meserii de stat. Școlile profesionale polivalente, de asemenea, acordă acest gen de pregătire profesională. Există șase școli de meserii private.

MÎ este responsabil de coordonarea sistemului de învățămînt secundar profesional. Acesta este responsabil de dezvoltarea strategică a acestui sector, de finanțare, licențiere și acreditare, de elaborarea standardelor, evaluarea calității, instruirea și perfecționarea cadrelor didactice. Ministerul Economiei stabilește lista de profesii și planul de înmatriculare pentru sistemul educațional profesional și superior în baza analizei pieței de muncă. Ministerul Muncii coordonează procesul de instruire profesională continuă și abordează, îndeosebi, instruirea șomerilor.

După reforma teritorial-administrativă din anul 1999, care a creat 14 *județe*, Guvernul a descentralizat responsabilitățile asupra sistemului educațional profesional-tehnic, pe bază de experiment, în județele Lăpușna și Ungheni. Aceste județe au decis închiderea a două școli profesional-tehnice. MÎ consideră experimentul descentralizării un succes și neproductiv vis-a-vis de cerințele social-economice ale muncitorilor calificați.

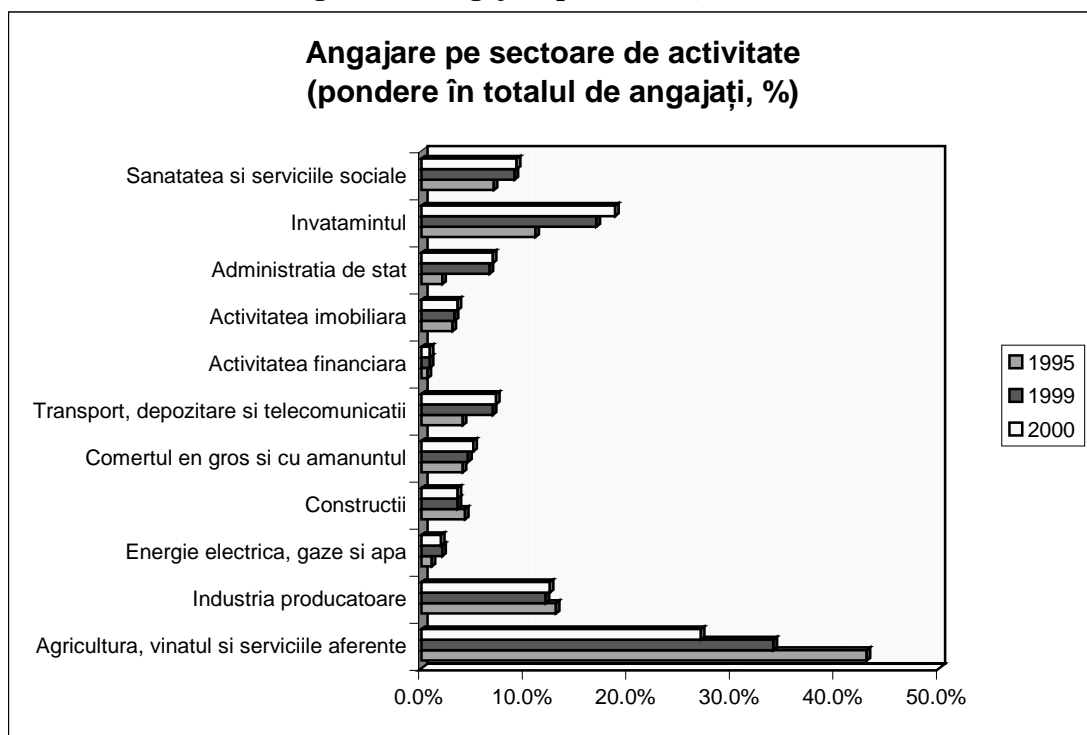
Nu există documente recente disponibile în care MÎ și-ar confirma politicile în domeniul sistemului educațional profesional-tehnic. Cel mai recent document de politici în domeniu este "Programul de Stat de Dezvoltare a Învățământului pe ani 1999-2005", care a fost adoptat de către Guvern la începutul anului 1999. Acesta acordă prioritate stabilirii raporturilor dintre sistemul educațional profesional și piața muncii, elaborării standardelor, evaluării calității și dezvoltării învățământului pentru adulți. Pînă la momentul actual nu s-a efectuat prea mult în acest sens de nici unul din guverne.

Donatorii internaționali nu au fost prea activi în domeniul sistemului de învățământ secundar profesional. Cea mai substanțială contribuție se acordă prin intermediul Proiectului Uniunii Europene – TACIS – “Reforma Sistemului de Învățământ și Instruire Profesională din Moldova” (1998-2000), care de rînd cu alte documente, a produs un Proiect de Raport cu recomandări pe marginea politicilor de perspectivă. Suedia și Germania sînt investitorii cei mai activi bilaterali în sistemul educațional profesional-tehnic.

Tendențele pe piața muncii și relevanța sistemului de învățământ secundar profesional

Începînd cu anul 1995, cifrele oficiale ale angajării în muncă au scăzut cu mai mult de 45%, un declin deosebit de brusc fiind înregistrat în anii 1999 și 2000. Agricultură rămîne a fi cel mai important sector economic, atît în ceea ce privește contribuția la PIB (24,5% în anul 2000) cît și în ceea ce privește angajarea forței de muncă (27%). În anul 1995 sectorul agricol mai angaja încă 43,5% din forța de muncă, din care circa jumătate era auto-angajați sau antrenați în activități de fermieri de familie. Rata angajării în muncă e stabilă sau descrește în industria de producere (deși prelucrarea produselor agricole, care constituie 42% din veniturile industriale recent arăta o creștere remarcabilă a producției) și în construcții. Sectoarele cu o creștere relativă sînt administrația publică, învățămîntul, ocrotirea sănătății, comerțul, transportul și comunicațiile.

Diagrama 2. Angajare pe sectoare, 1995-2000

Sursă: European Training Foundation, 2001.

Specializările oferite de instituțiile de învățământ secundar profesional nu corespund tendințelor pe piața muncii. Potrivit datelor pentru anul 2001, oferite de Institutul de Politici Publice, 28% din specializări sînt destinate industriei producătoare, 16% – industriei alimentare, 12% construcțiilor, 10% – serviciilor, 9% – transportului și telecomunicațiilor și 8% – agriculturii. În același timp, în unele orașe, marea

majoritate a instituțiilor de învățământ secundar profesional oferă specializări similare, în felul acesta îngustând opțiunile pentru studenți.

Potrivit criteriilor stabilite de Organizația Internațională a Muncii, în al doilea trimestru al anului 2001 rata șomajului a fost de 6,8%⁵². În regiunile urbane, rata șomajului a fost de 13,5%, în care ponderea populației de sex masculin constituia 60%. Rata șomajului în rândurile tineretului (15-24 ani) s-a majorat nesemnificativ, atingând 31,2% din totalul de șomeri. Aproape 40% din această categorie de vârstă nu finalizează studiile secundare generale. Doar unul din fiecare 5 absolvenți găsește un loc de muncă corespunzător specializării obținute. Nu există un sistem bine coordonat de consultanță profesională, deși recent au fost lansate câteva inițiative în această privință.

Dat fiind numărul în ascensiune al persoanelor fără o calificare de bază sau relevantă în domeniu și datorită prezivizării unui declin vertiginos în tendințele demografice începând cu anul 2004, este important de avut un sistem funcțional de formare profesională continuă (FPC). Totuși, perfecționarea personalului calificat este bazată, în mare parte, pe vechile tradiții moștenite de la sistemul sovietic, în timp ce conversia profesională a șomerilor nu este o practică popularizată. În anul 1999 au fost reprofilați 7300 de șomeri. Serviciul Forței de Muncă apelează la instituțiile de învățământ secundar profesional (IISP) pentru formarea profesională a persoanelor aflate în căutarea unui loc de lucru.

O școală agricolă pregătește 350 de viitori tractoriști, bucătari, tâmplari și croitori. Aproximativ 40% dintre absolvenții Treptei I își găsesc un loc de lucru. Nici unul dintre studenții cu profil de tractorist nu-și găsește un loc de lucru. Cu toate acestea, școala continuă pregătirea studenților la acest profil. Este evident că studenții nu sînt informați cu privire la perspectivele de angajare în câmpul muncii nici înaintea, nici pe parcursul instruirii.

Recomandări

Deși gradul de informare asupra evenimentelor din economie, piața muncii și instituțiile de învățământ secundar profesional este înalt, există puține dovezi că această informație ar fi folosită pentru efectuarea unei analize coordonate și elaborarea unei strategii de amplificare a importanței instituțiilor de învățământ secundar profesional pentru societatea și economia Moldovei. *Este necesară crearea unui Consiliu pentru învățământul și pregătirea profesională care, prin intermediul Ministerelor Învățământului, Muncii și Protecției Sociale și al Economiei, împreună cu partenerii sociali, ar elabora o strategie comună privind:*

- *evaluarea sistematică a tendințelor pe piața muncii la nivel național, regional și local, precum și utilizarea acestei evaluări în vederea formulării necesităților de instruire;*
- *formarea profesională continuă și stabilirea legăturii dintre aceasta și învățământul secundar profesional inițial în cadrul conceptului instruirii pe termen lung;*

⁵² Datele Departamentului de Statistică și Sociologie al Ministerului Muncii și Protecției Sociale.

- asigurarea orientării și consultanței profesionale pentru studenții și persoanele aflate în căutarea unui loc de lucru.

Ministerul Învățământului, împreună cu autoritățile teritoriale, ar trebui să analizeze gradul de reflectare în infrastructura învățământului secundar profesional existentă a ultimelor evoluții pe piața muncii, în vederea optimizării rețelei instituțiilor de învățământ secundar profesional și a profilurilor oferite de acestea pentru satisfacerea necesităților la nivel național, regional și local.

La nivelul școlilor, ar trebui instituite Consilii de Administrare a învățământului și pregătirii profesionale, cu participarea partenerilor locali și teritoriali, inclusiv a reprezentanților patronilor locali și a părinților.

Accesul la învățământul și pregătirea profesională

Tendențele demografice arată că după anul 2003 segmentul populației cu vârsta cuprinsă între 16 și 19 ani se va micșora rapid. În perioada 2004-2014 se așteaptă ca această categorie de vârstă să scadă de la 214 000 la 125000.

Începînd cu anul 1990 numărul mediu de ani de școlarizare în Republica Moldova s-a micșorat cu 3 și, potrivit estimărilor Institutului de Politici Publice, acoperă 10,5 ani, ceea ce practic înseamnă că după clasele inferioare ale școlii secundare medii (clasa IX) elevii beneficiază în medie de 1,5 ani de școlarizare suplimentară. 17% dintre elevi nu-și continuă studiile după școala secundară. Acest grup de absolvenți ai școlilor secundare reprezintă un potențial risc pentru societatea moldovenească, mai ales că legislația Republicii Moldova nu permite angajarea pe piața muncii a persoanelor sub vârsta de 18 ani.

Numărul de studenți din instituțiile de învățământ secundar profesional s-a micșorat în perioada 1994-2001 de la 34800 la 22800, în timp ce numărul de elevi în clasele superioare ale școlii secundare generale a crescut de la 47200 la 65500. Principalul motiv este faptul că Ministerul Învățământului finanțează doar un număr limitat de locuri din instituțiile de învățământ secundar profesional. Numărul de studenți înmatriculați în bază de contract, care achită taxe variind între 800 și 1700 de lei (70-150 dolari SUA), este în creștere, constituind în anul 2000 12% din totalul de studenți din instituțiile de învățământ secundar profesional.

Tabelul 16 arată că în anul 2000 75% dintre studenții care au finalizat Etapa 1 a învățământului profesional polyvalent nu s-au înscris pentru Etapa 2-a. Acest lucru înseamnă că, în cel mai bun caz, după doi ani de învățământ secundar, acești studenți primesc o calificare de bază la o singură profesie. Peste 60% dintre elevii din instituțiile de învățământ secundar profesional completează 0,5-1,5 ani de învățământ secundar profesional, și doar 6% finalizează mai mult de doi ani de școlarizare. În acest context, se estimează că rata de abandon școlar în rîndurile studenților care nu au reușit să promoveze anul atinge 10%.

Tabelul 16. Nivelele de înmatriculare în instituțiile de învățământ secundar profesional în perioada 1999-2001

Categorie de școală	Nivel de înmatriculare a studenților		
	1999	2000	2001 (Plan)
ȘPP de Treapta 1	5 155	4 134	4 350
ȘPP de Treapta a 2-a	1 600	1 037	900
ȘPP de Treapta a 3-a	59	51	50
ȘPP, grupuri de meserii după clasa a IX-a	4 315	3 800	4 384
ȘPP, grupuri de meserii după clasa a XI-a	3 265	3 130	1 870
Adițional, studenți înmatriculați în bază de contract în școlile profesionale polivalente	1 563	1 576	Nu sînt date
Școli de meserii după clasa a IX-a	1 510	1 580	1 886
Școli de meserii după clasa a XI-a	1 381	1 530	1 060
Școli de meserii (în bază de contract)	411	603	Nu sînt date

Sursă: Observatorul Național al Moldovei

Recomandări

Economia Republicii Moldova riscă să piardă cohorta de specialiști calificați. Recunoscînd constrîngerile financiare ale Guvernului, echipa, totuși, recomandă de a asigura o pregătire relevantă profesională de bază unui număr cît mai mare de persoane, ceea ce le-ar permite să-și găsească un loc de lucru sau să se încadreze în rețeaua liber-profesioniștilor. Sectorul învățămîntului secundar profesional ar putea sau ar trebui să absoarbă o parte mare din procentul înalt de elevi care părăsesc sistemul de învățămînt după gimnaziu. În parte, trebuie mobilizate resurse obținute din contul ridicării eficienței cheltuielilor și din surse externe, fapt la care ne vom referi în continuare cu argumentele de rigoare.

Sistemul, standardele și programele IISP

O ambiție exagerată și lipsa fondurilor necesare au constituit bariere în calea introducerii școlilor de învățămînt profesional polivalent. Aceste școli oferă studenților o programă secundară generală completă, precum și o programă de formare profesională pentru însușirea unei meserii. Studenții școlilor profesionale polivalente sînt obligați să susțină după Treapta 2 același examen național ca și colegii lor din învățămîntul secundar general. Studenții care susțin cu succes acest examen au dreptul de acces la instituțiile de învățămînt superior sau la Treapta 3 a școlilor de învățămînt profesional polivalent. Treapta 3 a fost, deocamdată, implementată la o singură școală, pentru 51 de studenți. Programele Treptei 3 sînt asemănătoare cu cele oferite de colegii, însă nivelul profesional al cadrelor didactice este mai bun în școlile de învățămînt profesional polivalent.

Îmbinarea programului academic general cu curricula învățămîntului profesional a împovărat studenții și școlile de învățămînt secundar profesional, producînd puțină valoare adăugată. Programa generală ar putea fi însușită mai bine în clasele superioare ale școlii generale, pe cînd absolvenții claselor inferioare ar putea obține aceleași calificări profesionale la expirarea a 1,5 ani. În primul an de susținere a examenului național, doar unul dintre studenții IISP, raportat la fiecare 30 de elevi ai claselor superioare din învățămîntul general, a reușit să susțină cu succes examenul național de bacalaureat. Anul trecut Ministerul Învățămîntului a modificat criteriile de examinare în vederea coborîrii baremului de evaluare

pentru a permite mai multor studenți ai școlilor IISP să susțină cu succes examenul. Sistemul presupune că școlile ar trebui să aibă un efectiv mai mare de cadre didactice/instructori pentru a acoperi programul/curriculumul deplin.

În iulie 2000 au fost adoptate amendamente legislative privind crearea în fiecare raion a unui liceu cu profil de orientare profesională, conținând doar Treptele 1 și 2 ale școlilor IISP. Aceasta ar presupune eliminarea Treptei 3 a IISP. Acest amendament n-a fost deocamdată implementat din lipsă de fonduri. Este însă, puțin probabil ca acest lucru să rezolve problemele existente. Directorii de școli tind să obțină un statut mai înalt, de aceea încearcă să obțină cel mai înalt nivel pentru tipul școlii lor. Statutul de școală profesională polivalentă ar fi putut în unele cazuri să conducă la neglijarea normelor reglementare de pregătire profesională.

Standarde educaționale au fost elaborate pentru 25 din aproximativ 100 specialități. Ministerul Economiei și Ministerul Învățământului n-au ajuns la un consens deplin cu privire la stabilirea standardelor. 50% din curriculumurile profesionale sînt alcătuite și difuzate, iar 65% din cadrele didactice din învățământul secundar profesional au fost pregătite conform programului nou. Anul trecut au fost elaborate și implementate programe noi pentru alte 8 meserii. Pentru predarea celorlalte meserii se folosesc în continuare vechile programe sovietice. Programele școlare acordă puțin spațiu deprinderilor funcționale și competențelor cheie (ca de exemplu, lucrul în echipă, soluționarea problemelor). De asemenea, în multe cazuri, lipsa de echipament face și mai anevoioasă implementarea noilor programe. În unele școli au fost create clase de calculatoare, dar majoritatea școlilor vizitate de echipă au menționat că ultimele livrări sau dotări de echipament datează din anii '80.

Recomandări

Teoretic, introducerea școlilor profesionale polivalente ar putea fi justificată, pentru că acest lucru poate oferi studenților o bază solidă pentru integrarea pe piața muncii sau în învățământul superior. Republica Moldova, însă, nu poate, în circumstanțele existente, să suporte cheltuielile aferente introducerii unui astfel de sistem. De aceea, se recomandă elaborarea unui sistem adecvat resurselor disponibile, care ar oferi opțiuni clare pentru învățământul profesional, destinat unui număr cât mai mare de persoane, renunțînd la unele părți din programul general și plasînd un accent mai mare pe dezvoltarea deprinderilor funcționale și a competențelor cheie, în conformitate cu cererea de pe piața muncii. Guvernul Republicii Moldova va hotărî dacă acesta va fi un sistem modernizat de școli profesionale sau un sistem de școli profesionale polivalente anemice.

O altă recomandare este elaborarea unui sistem de standarde pentru instituțiile de învățămînt secundar profesional, care să specifice cerințele față de angajare, instruire și evaluare pentru fiecare dintre profilurile profesionale identificate. Acest sistem trebuie să implice reprezentanții partenerilor sociali. Prioritare vor fi standardele pentru profesiunile pentru care există o cerere ridicată pe piața muncii. În situația economică existentă este important de elaborat un program relevant, care să fie orientat nu doar spre angajarea în cîmpul muncii la cerere, dar și spre angajarea în cîmpul muncii ca liber profesioniști și autoangajare.

Finanțarea și eficiența cheltuielilor

Sectorul de învățămînt și pregătire profesională este relativ scump. Acest lucru se explică, parțial, prin caracterul învățămîntului secundar profesional și de orientare profesională, care în țările OCED depășește de 1,5 și 2 ori nivelul învățămîntului secundar general, și, parțial, prin deficiențele sistemului. În Republica Moldova costurile educaționale pentru fiecare elev din cadrul sistemului învățămîntului secundar profesional sînt de 3-4 ori mai înalte decît costurile educaționale pentru fiecare elev din sistemul învățămîntului secundar general.

În anul 1990 ponderea cheltuielilor educaționale în PIB a fost de 5,6%, în timp ce ponderea instituțiilor de învățământ secundar profesional a fost de 0,75%. În anii 1999 și 2000 ponderea cheltuielilor educaționale s-a micșorat pînă la 4,7%. Ponderea instituțiilor de învățământ secundar profesional în cheltuielile publice curente pentru învățământ a fost de 7,2% în anii 1998 și 1999, majorîndu-se în raport cu anul 1996, cînd aceasta constituia 6,2%. Ponderea școlilor de învățământ secundar profesional și de orientare profesională polivalentă în anul 1999 a fost de 5,9%, a școlilor profesionale – de 1,3%. Cheltuielile educaționale totale s-au micșorat în această perioadă pînă la 25%.

Conform unui studiu realizat de TACIS în cadrul proiectului reformei învățămîntului secundar profesional⁵³, cheltuielile publice pe anul 1999 au putut să satisfacă doar 38% din necesitățile de finanțare a sistemului. Același studiu estimează că fondurile extrabugetare ale școlilor de învățământ secundar profesional generează un surplus de venituri de 14%. Aceste fonduri suplimentare provin din taxele de școlarizare achitate de studenții înmatriculați în bază de contract, taxele achitate pentru cursurile de formare profesională pentru adulți și de la alte servicii educaționale, precum și din producție sau, de exemplu, din serviciile de arendă. Este lăudabil faptul că Ministerul Învățămîntului stimulează școlile să genereze venituri suplimentare, dar, în același timp, acesta ar trebui să monitorizeze riguros dacă aceste venituri sînt într-adevăr direcționate la îmbunătățirea calității învățămîntului.

Legea Învățămîntului adoptată în anul 1995 (Articolul 21.7) a preconizat introducerea unui sistem care obligă patronii să achite un impozit pe salariu de 2%, care să fie folosit în vederea susținerii învățămîntului secundar profesional și de orientare profesională. Cu toate acestea, sistemul dat n-a fost niciodată implementat.

Constrîngerile bugetare ale statului și retragerea întreprinderilor de stat din sistemul de susținere financiară a școlilor secundare profesionale au cauzat, începînd cu anul 1990, un declin vertiginos în numărul de studenți în aceste școli, dar nu și un declin similar în cheltuieli. Cîțiva factori contribuie la costurile relativ ridicate ale sistemului învățămîntului secundar profesional.

În primul rînd, clădirile școlilor și ale căminelor studențești nu sînt utilizate la capacitatea lor maximă, din cauza micșorării numărului de studenți. Numărul școlilor nu s-a redus pe parcursul ultimilor 5 ani, cu toate că numărul mediu de studenți pe școală s-a redus de la 520 în anul 1990 la 375 în anul 1999, cea mai vertiginoasă descreștere înregistrată după anul 1997. Multe clase sînt goale, iar în cămine sînt tot mai des cazate persoane care nu au tîngință la sistemul învățămîntului secundar profesional.

Școlile ISP din Bălți, vizitate de echipă, au menționat că doar 50% din locurile din căminele studențești sînt ocupate, iar școlile și căminele se află la cîteva sute de metri depărtare unele de celelalte.

În al doilea rînd, se estimează că raportul dintre studenți și cadre didactice (alții) în școlile ISP este de aproximativ 5 la 1. Acest lucru se datorează, în particular, numărului mare de personal auxiliar, dintre care majoritatea sînt instructori pentru practica de orientare profesională. În anul 1999 aceștia au constituit 4327 față de 907 cadre didactice. Încă odată, reducerea numărului de studenți a influențat negativ rata dintre studenți și cadre didactice (alții).

⁵³ “Recomandările metodologice pentru reforma ISPOP în Republica Moldova”, TACIS/NEI, 1999.

Al treilea factor de ineficiență este utilizarea energiei electrice. Un studiu al Băncii Mondiale⁵⁴ a estimat că în anul 1999 21% din bugetul pentru învățământ a fost cheltuit pentru încălzire, în pofida tarifelor înalte și insuficienței agentului termic, precum și în pofida faptului că multe școli sînt închise pentru cîteva luni pe perioada sezonului rece.

Recomandări

Pîna cînd economia țării se va redresa substanțial, sporirea eficienței ar trebui să fie aspect prioritar în politica Ministerului Învățămîntului. Ținînd cont de declinul prevăzut în segmentul de vîrstă 16-19 ani după anul 2004 și fără a ține cont de evoluțiile politice posibile, trebuie elaborată o politică de reducere a cheltuielilor pentru școlile ISP, care să vizeze:

- reducerea numărului de instituții de învățămînt secundar profesional și majorarea numărului de studenți în fiecare instituție, conform recomandărilor făcute mai sus;
- majorarea raportului dintre studenți și cadrele didactice, însoțită de re-orientarea programei școlare;
- reducerea costului pentru energie prin adoptarea unor măsuri serioase de majorare a eficienței cheltuielilor.

În același timp, Ministerul Învățămîntului va continua să stimuleze școlile să caute surse suplimentare de venit. Transparența și responsabilitatea financiară trebuie asigurate prin monitorizarea regulată a surselor de venit, a modalității de alocare a fondurilor către sistemul și procesul educațional. Taxele de școlarizare ar trebui să permită majorarea accesului la sistemul ISP, dar, în același timp, statul ar trebui să ofere susținere financiară studenților din familiile cu venituri mici.

Sistemul de impozitare a salariului, aplicat în cazul întreprinderilor, nu a dat rezultate. De aceea, mult mai efectivă ar fi implicarea patronilor în procesul de luare a deciziilor educaționale și de orientare profesională, în vederea fortificării relațiilor dintre învățămînt, școli și întreprinderi. Patronii sînt mult mai dispuși să participe din punct de vedere financiar în învățămîntul secundar profesional și de orientare profesională, în cazul în care ei ar ști care vor fi beneficiile din investițiile lor.

Fondurile suplimentare acumulate prin reducerea costurilor și cele provenite din sursele adiționale ar putea fi investite pentru îmbunătățirea bazei materiale a școlilor, ridicarea salariilor cadrelor didactice și pentru finanțarea măsurilor inovatoare, care vor contribui la îmbunătățirea sistemului ISP pe termen mediu și lung.

Cadrele didactice în școlile din învățămîntul secundar profesional (ISP); formarea și perfecționarea cadrelor didactice

Cadrele didactice tinere în școlile ISP beneficiază de un salariu lunar de 100 de lei (8 dolari SUA), iar cadrele didactice cu experiență beneficiază de un salariu de 400 de lei (32 dolari SUA). Aceste salarii sînt sub nivelul salariului mediu lunar de 439 de lei înregistrat în anul 2001. Mai mult ca atît, restanțele salariale în învățămînt sînt foarte mari. Aceste restanțe sînt cauzate în special de autoritățile publice locale care uneori sînt incapabile să achite salariile cadrelor didactice pentru 5-6 luni și chiar mai mult.

⁵⁴ Moldova's Education Sector: A Financing Strategy to Leverage System-Wide Improvement, Claude Tibi, Sue E. Berryman and Michael Peleah, august 2001

Nu este de mirare că cererea pentru însușirea profesiei de pedagog/instructor este mică. Institutul de Politici Publice estimează că peste 45% dintre cadrele didactice/instructori au o pregătire slabă, adică nu au studii superioare, pregătire pedagogică sau o experiență de muncă relevantă. Nu există instituții pedagogice specializate pentru formarea cadrelor didactice sau a instructorilor. Nu există o astfel de specializare ca profesor și/sau instructor de școală în ISP. Majoritatea cadrelor didactice bine pregătite au frecventat cursuri de învățământ tehnic superior sau vin direct de la întreprinderi. Foarte puțini au frecventat cursuri de formare pedagogică.

Infrastructura formării profesionale a cadrelor didactice și a instructorilor cu normă întreagă de lucru este limitată. Conform legislației, fiecare profesor trebuie să frecventeze cursuri de perfecționare profesională o dată la fiecare cinci ani, acest lucru constituind o condiție pentru avansarea carierei și pentru obținerea unei majorări de salariu. Universitatea Tehnică din Moldova este una dintre puținele instituții care oferă cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice și instructorii școlilor ISP. Universitatea Tehnică a reușit să obțină susținere din partea Ministerului Învățământului pentru deschiderea unor cursuri de formare a cadrelor didactice anterior intrării în serviciu sau să elaboreze un curs pedagogic post-universitar pentru absolvenții universitari.

Cursurile de calitate înaltă de formare și perfecționare a cadrelor didactice sînt stimulente importante pentru cadrele didactice, precum și un instrument esențial de inovare și de schimb de informații în procesul educațional. În particular, pentru a menține calitatea învățământului la un nivel ridicat este importantă informarea cadrelor didactice asupra ultimelor evenimente pe piața muncii, pe tărîmul profesiei lor, în pedagogie, precum și asupra practicilor de predare a deprinderilor de bază, etc.

Un exemplu relevant este lipsa cunoștințelor despre utilizarea calculatorului sau a cursurilor de pregătire a cadrelor didactice pentru utilizarea calculatorului în învățământ. Mulți profesori de informatică dedică multe ore explicațiilor despre funcționarea calculatorului și despre limbajele de programare. Există puține dovezi, însă, că calculatoarele sînt folosite pentru alte obiecte de studiu decît informatica.

Recomandări

Deși cursurile de formare a cadrelor didactice și a instructorilor de școli ISP anterior intrării în serviciu ar trebui să reprezinte obiectivul pe termen lung, este probabil mai realist de a recomanda stabilirea unei scheme de formare a cadrelor didactice care sînt angajate cu șarja întreagă în baza instituțiilor superioare de învățământ existente. Sectoarele-cheie pentru cursurile de formare a cadrelor didactice cu normă întreagă de lucru sînt managementul școlii, metodele de predare inovatoare, elaborarea programului de studii și deprinderile profesionale de bază.

Trebuie redus numărului de cadre didactice și majorat numărul orelor de predare, precum și „eventual”, îmbunătățită remunerarea cadrelor didactice. Trebuie plasat accentul pe salariile cadrelor didactice tinere pentru a face meseria de profesor mai atractivă pentru absolvenții universităților.

Concluzii despre școlile ISP

Sistemul de școli ISP în Republica Moldova se află într-o situație dificilă. Reforma sistemului ISP a demarat, dar implementarea acesteia a fost tergiversată din cauza condițiilor economice. Conservarea tradițiilor vechi este deocamdată un obiectiv popularizat pe larg. Cu toate acestea, tot mai imperativă

devine necesitatea elaborării unei strategii pe termen mediu și lung pentru școlile ISP, în special datorită faptului că se prognozează reducerea numărului de studenți în școlile ISP după anul 2004. Astfel de strategii trebuie să fie în corespundere cu realitatea și să țină cont de condițiile și limitele reformei ISP. De asemenea, este necesară protejarea, în măsura posibilităților, a strategiilor și impactului transformărilor politice pe termen scurt.

Învățământul Superior

Introducere

Primele universități au fost create în Moldova pe parcursul primei jumătăți a secolului douăzeci. Cele mai vechi instituții sînt Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea Agrară din Moldova. În prezent există un număr de 49 de instituții educaționale de nivel universitar (ÎÎS) și 61 colegii de educație terțiară, care activează în calitate de persoane juridice. Printre instituțiile de nivel universitar, 14 sînt universități de stat. De asemenea, 35 instituții activează în calitate de persoane juridice private. În sectorul colegiilor funcționează 43 colegii de stat și 18 private. Este necesar de accentuat că, cu mici excepții, așa-numitele universități private sînt niște instituții organizate formal, cu un număr limitat de studenți, care de obicei sînt amplasate pe lângă universitățile de stat. Pe de altă parte, există exemple de universități private cu adevărat profesionale, astfel ca Universitatea Liberă Internațională din Moldova, unde au fost create condiții excelente pentru un proces calitativ de studii.

Numărul total al studenților de nivel terțiar în Moldova este de 99000: 72500 la secția de zi și 26500 de studenți la corespondență. Numărul studenților a crescut treptat de la mijlocul anilor 90. În anul academic 1993/1994 numărul total de studenți înregistrați a fost de 80700.

În sectorul de cercetări din țară, susținut de stat, există o rețea de instituții de cercetări științifice. Majoritatea din aceste instituții aparțin Academiei de Științe din Moldova. Un număr considerabil de cercetători ai instituțiilor Academiei și-au schimbat serviciul și acum sînt profesori la instituțiile de stat sau private. Mulți cercetători, angajați pînă în prezent la Academia de Științe, profesază și o activitate pedagogică la instituțiile de educație terțiară.

Datele statistice disponibile ne oferă o bază suficientă pentru evaluarea stării curente și a tendințelor de dezvoltare a sectorului ÎS din Moldova. Vizitele echipei OCED la oficiile Guvernului sau la ÎÎS au demonstrat că sectorul funcționează în condițiile unor grave presiuni financiare. Prin introducerea, pe scară largă, a învățământului cu plată, ÎÎS încearcă să-și păstreze capacitatea de educare și efectuare a cercetărilor pentru o eventuală satisfacere a cererii publice în ceea ce privește o educație de calitate.

În pofida dificultăților și a problemelor, după obținerea independenței în luna august 1991, în învățământul superior din Moldova au avut loc schimbări radicale spre bine:

- Planurile de studii a majorității programelor academice au fost actualizate și eliberate de dogmele ideologice, tipice pentru educația sovietică;
- Noile programe academice au fost corelate cu economia de piață, a fost introdusă dezvoltarea societății civile;
- Pentru mărirea alternativelor de selectare și pentru reflectarea cerințelor pieței, a fost adoptat un sistem flexibil al studiilor de nivel universitar;
- A fost introdus un nivel ne-universitar de educație superioară (colegiile);

- Pentru asigurarea calității studiilor a fost introdus un sistem de acreditare a ÎÎS;
- Numărul studenților a crescut considerabil, în conformitate cu tendința internațională de educație în masă.

Pe de altă parte, există mulți factori care au un efect negativ asupra dezvoltării sectorului învățământului superior. Diminuarea finanțării din bugetul de stat, reducerea cotei din PIB pentru educația națională; cadrul juridic, care nu asigură stabilitatea sectorului ÎÎS; calitatea educației, mai ales în sectorul învățământului cu plată, este dubioasă; continuă exportul extensiv al potențialului intelectual și degradarea considerabilă a statutului social al profesorilor și a cercetătorilor universitari.

Probleme juridice, politice și financiare

Legea Învățământului, adoptată în 1995, stabilește cadrul juridic pentru sectorul învățământului superior. În general, legislația în vigoare asigură o bază satisfăcătoare pentru funcționarea ÎÎS. A fost introdus un sistem nou al gradelor universitare, care corespunde standardelor internaționale acceptate. El include nivelele de studii de licență, masterat și doctorat. Documentul, de asemenea, reglementează reforma planurilor de studii și elaborarea noilor programe academice.

Autonomia ÎÎS este de asemenea clar prevăzută. Legea prevede aprobarea finală a planului de studii și chiar a orarului. Atât planul de studii, cât și orarul trebuie să se conformeze standardelor de stat adoptate. Deși astfel de prevederi nu totdeauna sînt acceptate într-un context internațional, pare explicabil că în perioada unor schimbări sociale profunde un control mai amplu al activității ÎÎS ar putea corespunde intereselor societății. În calitate de un nou tip al ÎÎS, legislația de asemenea prevede crearea colegiilor pentru studii cu ciclu scurt (2-3 ani). Prin aceasta noua lege a contribuit la diversificarea învățământului superior pentru o mai bună acomodare la preferințele personale ale studenților și la cerințele pieței.

Legea prevede că în fiecare an Ministerul Învățământului urmează să stabilească numărul de studenți pentru diferite programe academice la instituțiile de stat ale învățământului superior. Aceasta este așa-numita „comandă de stat”. Practica internațională demonstrează că o astfel de planificare este rareori exactă din cauza că economia și piața muncii se schimbă de obicei rapid și prin modalități care sînt greu de prevăzut pentru cîteva ani înainte. Mai mult ca atât, prin admiterea în afara comenzii de stat a unui număr considerabil de studenți la instituțiile de învățămînt care prestează servicii contra plată, proporția planificată dintre diferite domenii poate fi schimbată substanțial.

Prin mecanismul acreditării instituțiilor, Legea Învățământului a introdus sistemul curent al asigurării calității în învățămîntul superior. După cîteva ani de întîrziere, procesul de acreditare a ÎÎS este în curs de derulare. Se pare că legislația necesită o detaliere mai cuprinzătoare pentru procesul de acreditare, scopul fiind asigurarea unor efecte pozitive de amploare.

Legislația în vigoare prevede un mecanism relativ simplu pentru crearea ÎÎS de stat sau private. Decizia finală ține de competența Ministerului Învățământului; Guvernul și Parlamentul nu sînt implicați. Astfel, un act public atât de important este considerat ca aparținînd unui cerc administrativ închis, fără oportunități suficiente de scrutin sau dezbateri publice. În rezultatul acestui fapt, a fost creat un număr considerabil de ÎÎS „fantomă” (numite universități, academii, institute, etc.). Multe dintre aceste instituții funcționează în cadrul universităților de stat existente. În multe cazuri rolul lor este de a ocoli restricțiile stabilite referitor la numărul de studenți cu plată la ÎÎS de stat, impuse de către Ministerul Învățământului. În

opinia echipei de studiu a OCED, sînt necesare acțiuni legislative și administrative urgente pentru a normaliza starea de lucruri la unele instituții private.

Legea Învățămîntului prevede ca colegiile și chiar liceele să devină parte integrală a universităților. Practica internațională demonstrează, însă, că asocierea instituțiilor implicate în diferite nivele de educație sînt de obicei contraproductive. Existența școlilor secundare (liceelor) la universități, de asemenea, ar pune sub semnul întrebării accesul egal la educația superioară. Obiectivele academice la nivel de școală, colegiu și universitate sînt destul de diferite.

Elaborarea politicii pentru sistemul ÎS este coordonată de către MÎ. Comisia parlamentară pentru învățămînt avizează problemele educaționale importante și, de asemenea, este autorizată prin lege să implementeze în sector măsuri politice importante. Legea Învățămîntului în vigoare prevede instrumente suficiente pentru exercitarea de către stat a controlului asupra activității ÎS. Pe de altă parte, în Moldova este recunoscut pe larg că în unele aspecte importante ale activității, ÎS sînt destul de independente de organele de stat. Aceasta include finanțarea generală, numărul total al studenților acceptați la diferite facultăți și multe altele. Unele ÎS au facilitat crearea (în cadrul universităților) a instituțiilor private. Oficial, universitățile dau spațiu în arenda acestor instituții. Universitățile private pot fi create printr-o decizie a Camerei de Licențiere. Cele mai multe din universitățile private, însă, nu dispun de un statut juridic clar și sînt înregistrate prin modalități diferite. În multe cazuri aceste instituții nu au statut legal de organizații non-profit.

Există diferite explicații pentru problemele existente în interacțiunea dintre Ministerul Învățămîntului și ÎS. Finanțarea din partea statului nu satisface necesitățile de bază ale instituțiilor. În multe cazuri acestea acoperă doar salariile oficiale și bursele studenților. Toate celelalte cheltuieli, inclusiv cea mai mare parte a salariilor reale, provin din venitul generat de către înseși ÎS. În mod tipic acesta reprezintă circa două treimi din bugetul universităților de stat, în general din plata pentru studii. Avînd o astfel de structură a bugetului, nu este de mirare că ÎS se axează preponderent pe activitățile ce generează venit adițional, în defavoarea coordonării și conlucrării cu organele statului în domeniul formării și respectării politicii.

Cu toate acestea este necesar de menționat că Ministerul Învățămîntului și ÎS au creat mecanisme de dezbateri a politicilor educaționale. Principalele foruri de dezbateri sînt întrunirile Consiliului Rectorilor, la care, de obicei, participă persoane suspuse de la Minister.

Deficiențele din legislația în vigoare sînt o altă cauză a discrepanței dintre politicile guvernamentale și practicile ÎS. Legea Învățămîntului nu prevede clar definiția universității nestatute sau mecanismul de înființare, ceea ce ar proteja interesele sociale, orice organizație înregistrată legal, de exemplu o fundație non-profit, sau chiar o companie comercială, poate să-și ia nume de universitate (sau academie) și să-și înceapă activitatea. Pe parcursul ultimilor cîțiva ani a apărut un mare număr de astfel de instituții. Guvernul efectuează doar un control limitat asupra activității acestor universități private. Planul de studii și orarul trebuie să se conformeze standardelor de stat adoptate. De asemenea instituțiile de învățămînt superior trebuie să fie supuse acreditării. Pînă acum nici o universitate privată nu a fost acreditată.

Precum a fost menționat mai sus, finanțarea insuficientă a ÎS din buget este un obstacol în calea implementării cu succes a politicii statului în sectorul învățămîntului superior. Nivelul finanțării educației se află în strînsă corelare cu starea generală a economiei. Pe parcursul ultimului deceniu Moldova a trecut printr-un șir de crize politice, inclusiv războiul din Transnistria și tendințele separatiste din alte părți ale țării. Progresul pe calea economiei de piață și a societății civile a fost considerabil periclitat de instabilitatea politică internă. Ritmurile de dezvoltare economică ale țării au fost încetinite, ceea ce a condus la probleme sociale

grave. În rezultatul acestor fapte finanțarea învățământului s-a redus, precum a fost demonstrat mai înainte în acest studiu: cota cheltuielilor publice pentru educație a fost de 10% din bugetul consolidat (național și local) în 1997, 7% în 1998, 7% în 1999 și doar 4,7% în 2000. Problemele acestea sînt clar înțelese la MÎ, Ministerul Finanțelor și Comisia parlamentară pentru învățămînt. Pe parcursul următorilor 2-3 ani se intenționează majorarea finanțării din buget pînă la 7% din PIB (precum este prevăzut de legislație).

IÎS au întreprins diferite acțiuni pentru crearea surselor suplimentare de venit. În multe cazuri, legislația destul de liberală (în unele aspecte) a fost folosită pînă la cele mai depărtate limite ale ei. În alte cazuri aceste practici depășesc cadrul legii. Acestea se referă mai mult la serviciile educaționale cu plată și mai ales la amestecul activității și finanțării IÎS de stat și private. Este evident că există o problemă instituțională serioasă, care necesită să fie soluționată prin politici bazate pe o strategie coordonată de către instituțiile puterii de stat și IÎS.

În viziunea Ministerului Învățămîntului a Moldovei, problemele nesoluționate în prezent sînt următoarele:

- Accesul limitat la educație pentru unele grupuri sociale;
- Nivelul insuficient de disponibilitate a tehnologiilor informaționale;
- Finanțarea generală insuficientă a educației;
- Statutul social degradat al învățătorilor.

Deși aceste probleme se referă la întregul sistem educațional, este probabil necesar de subliniat că sectorul ÎS de asemenea le simte presiunea. Prin introducerea a învățămîntului cu plată la scară largă, tinerii din familiile cu starea socială și financiară vulnerabilă au mai puține posibilități de studii la nivel terțiar. Pe de altă parte, numărul total de studenți admiși pentru studii terțiare a crescut, totuși, considerabil, după ce a fost introdus învățămîntul contra plată. Principala problemă este, prin urmare, cea de echitate a accesului, nu de disponibilitate a locurilor pentru studii la IÎS.

Introducerea mai pe larg a tehnologiilor informaționale este o prioritate pentru toate IÎS din Moldova. Unele din instituțiile vizitate, Universitatea Alecu Russo din Bălți și universitatea privată ULIM (Universitatea Liberă Internațională din Moldova) au creat o infrastructură informațională (IT) destul de bună pentru studii și cercetări. Biblioteca Universității Alecu Russo este un rezultat excelent, obținut prin inițiative personale și instituționale în condiții financiare dificile. IT este o prioritate pentru conducerea universității de la Comrat, unde au fost create clase bine utilitate de limbi străine și calculatoare, cu capacități IT bune.

Nivelul salariilor profesorilor universitari este foarte jos în contextul regional comparativ, cu toate că IÎS, de obicei, plătesc un salariu care este de două-patru ori mai mare decît nivelul oficial de stat. Mijloacele suplimentare de obicei provin din surse extrabugetare, în parte din plățile studenților. Cu toate acestea, mulți profesori universitari sînt nevoiți să lucreze în doua sau chiar trei locuri, la alte universități sau colegii și școli. În rezultatul acestui fapt ei dispun de mult mai puțin timp pentru îndeplinirea atribuțiilor lor de bază.

Governarea și administrarea

Parțial, din cauza limitărilor bugetare evidente din prezent, rolul administrării de stat în definirea strategiilor și politicilor ÎS pare a fi, într-un fel, diminuat. Practic, ÎS beneficiază de o autonomie mai mare decât cea prevăzută de legislație. Pe de altă parte, aceasta nu este de mirare, dacă luăm în considerație rolul minor al finanțării din bugetul de stat în bugetul general al instituțiilor. La Universitatea de stat din Moldova, cea mai veche și cea mai mare instituție de învățământ superior din țară, circa 80% din bugetul anual provine din venituri proprii.

Prin lege, Guvernul este abilitat cu drepturi de control asupra sectorului ÎS:

- MÎ are dreptul de deschidere și închidere a ÎS.
- Toate universitățile sînt obligate să utilizeze planul de studii și orarul în conformitate cu standardele adoptate de către Guvern.
- Consiliul de Miniștri aprobă în fiecare an numărul de studenți, care urmează să fie admiși la universitățile de stat, pe specialități de studiu (comanda de stat).
- Ministerul gestionează anumite programe limitate de finanțare a cercetărilor la ÎS.
- MÎ are dreptul de aprobare sau dezaprobare a numirii rectorilor, după alegerile din senatele ÎS.
- Consiliul de Acreditare acordă acreditare instituțională universităților de stat și private. În aspect administrativ, Consiliul de Acreditare este subordonat MÎ.

În pofida drepturilor considerabile, prevăzute de legislație, se creează impresia generală că organele statului, și în special MÎ, nu exercită control public suficient asupra activității ÎS. Se pare că în practică ÎS decid asupra numărului de studenți acceptați la diferite facultăți, fie prin acceptarea unui număr mai mare de studenți contra plată, sau prin cooperare cu instituțiile private, amplasate la universitățile de stat. Partea statului în finanțare variază între 20% și 50% din bugetul total; statul asigură doar de la 20% la 40% din salariul real al profesorilor.

În aspect de administrare și gestionare, cooperarea dintre administrația de stat și conducerea universităților pare a fi destul de bună atât la nivel național, cât și teritorial. Organul consultativ principal este Consiliul Rectorilor Universităților din Moldova. Persoane oficiale suspuse de la minister iau parte la aceste întruniri. La nivel regional, reprezentanții conducerii universităților sînt, de obicei, numiți în funcție de membri ai consiliilor de administrare.

La nivel instituțional, conducerea internă ține de competența rectorului, locțiitorilor și senatului universității. Autonomia ÎS, obținută în urma schimbărilor politice, a condus la creșterea considerabilă a rolului conducerii universității și a facultăților. În prezent, administrația universitară gestionează un buget provenit, în cea mai mare parte, din sursele proprii ale instituțiilor. Aceste noi responsabilități și oportunități au permis conducerii universităților să mențină calitatea studiilor și motivația corpului profesoral, în pofida reducerilor drastice a finanțării din partea statului. Echipa OCED a fost martoră a unor exemple excelente de hotărîre și clarviziune din partea conducerii universitare pentru crearea unor condiții adecvate pentru studii și cercetări, atât pentru studenți, cât și pentru profesori. De exemplu, Universitatea Alecu Russo din Bălți

finisează o clădire nouă a universității cu săli de lectură și laboratoare bine utilizate. Universitatea din Comrat, creată doar cu 10 ani în urmă, acum are condiții bune pentru studii într-un șir de domenii. Aceste succese sînt rezultatul unor eforturi mari de atragere a finanțării din diferite surse, inclusiv din asistența străină.

Universitatea privată Liberă Independentă din Moldova (ULIM) este un foarte bun exemplu al hotărîrii și politicii focalizate a conducerii ei. Universitatea oferă condiții excelente studenților și personalului și stimulează cercetările academice.

Cu toate acestea, procesul de democratizare a învățămîntului superior a fost însoțit de un șir de evenimente negative, cauzate mai ales de politica și practica conducerii universităților:

- Interdependența dintre piața forței de muncă și învățămînt a fost distorsionată, mai ales în unele domenii. De exemplu, doar în anul 2000 numărul studenților, care au absolvit facultățile de drept ale universităților de stat și private a fost de 6000. Această cifră nu are nici o tangență cu cererea pieței. În același timp, numărul studenților la specialitățile tehnice s-a redus dramatic. Este clar că pentru multe ÎÎS factorul determinant a fost obținerea venitului suplimentar.
- Calitatea educației a suferit într-un șir de domenii. Este destul de clar că țara nu posedă resurse umane sau instituționale suficiente pentru asigurarea unei instruirii adecvate a 6000 studenți la drept, admiși în fiecare an. Același lucru este caracteristic și pentru alte domenii de studii.
- Se pare că unele universități ajută la crearea universităților private „fantomă” în cadrul lor, avînd ca scop obținerea venitului suplimentar. Acest fapt este considerat drept privatizare neoficială (și necontrolată) a ÎÎS.
- În absența unei finanțări adecvate din bugetul de stat, într-un șir de ÎÎS s-a redus activitatea de cercetări, mai mult, cercetările pînă în prezent nu au atras mijloace private, de exemplu de la întreprinderi.

Consecințele negative ale acestor evenimente sînt clar înțelese de către conducerea universităților și există o înțelegere generală referitor la necesitatea măsurilor de stabilizare a sectorului. Guvernul și Parlamentul lucrează asupra unei noi legi pentru perfecționarea bazei juridice, scopul fiind asigurarea calității și acreditării ÎÎS.

Relația cu învățămîntul general pre-universitar

Admiterea studenților la ÎÎS din Moldova (vezi Tabela 8) se bazează pe rezultatele academice de la școală și, într-o mai mare măsură, pe rezultatele examenelor de admitere. În calitate de alternativă a fost discutată introducerea examenelor naționale de maturitate. ÎÎS nu vor să accepte studenți în baza unor teste sau examene organizate în afara universităților sau facultăților.

Pe de altă parte, aceste examene de la facultate creează o inechitate considerabilă în ceea ce privește accesul pentru potențialii studenți, proveniți din grupurile sociale vulnerabile sau din zonele rurale. E bine știut că studenții din orașele mari pot să ia cursuri preparatorii speciale pentru pregătire de examene la facultate, , adeseori la aceiași profesori care primesc examenul. De asemenea, a fost creată o „industrie” de amploare a lecțiilor private, uneori chiar la centrele universitare propriu-zise. Acesta este vădit un conflict de interese și un avantaj pentru studenții urbani sau din familiile înstărite comparativ cu omologii lor (la fel de talentați sau

calificați) din familiile rurale sau mai sărace. Sistemul de lecții private contra plată s-a dezvoltat mai ales pe parcursul ultimilor câțiva ani, aceeași se referă la incidența corupției sau a mitei⁵⁵ (vezi capitolul Calitatea Guvernării în această lucrare). A existat chiar și o pagină web pentru studenți, care demonstra „lista de prețuri” pentru testele de la un șir de instituții – se pare că în prezent ea este închisă, dar mesajul a rămas clar.

Introducerea învățământului superior contra plată a condus la inechitate. În unele domenii de studii plățile sînt atît de înalte, că absolvenții școlilor din familiile mai sărace nu au practic nici o posibilitate să aspire la aceste studii.

Recomandări

Legislația și Politicile:

- Trebuie să fie introduse mecanisme și cerințe mai stricte pentru crearea instituțiilor de învățămînt superior.
- Este necesar de prevăzut un statut juridic pentru ÎÎS private. Toate deciziile despre crearea universităților private curente trebuie să fie revăzute.
- Rolul acreditării și evaluării academice trebuie să fie consolidat pentru asigurarea calității studiilor la ÎÎS.
- Finanțarea sectorului ÎS trebuie să fie majorată în conformitate cu creșterea cotei din PIB alocată învățămîntului.
- Dezvoltarea activității de cercetare la ÎÎS trebuie să devină o prioritate pentru Guvern și instituții.
- Un program special cu o largă introducere a tehnologiilor informaționale poate fi implementată cu ajutorul investițiilor străine.
- Rezultatele de la examenele de maturitate externe, naționale și tehnic competente trebuie să devină treptat criteriul principal pentru admiterea la studii în instituțiile de învățămînt superior.

---

⁵⁵ Vezi *Corruption and Quality of Governance*. January 2001. Dr. Lilia Carasciuc, CISR.

BIBLIOGRAPHIE

- Bradbury, B, (2001) Jenkins, Stephen P.; and Micklewright, J., *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. UNICEF/ICDC. Cambridge: Cambridge University Press.
- Centre for Strategic Studies and Reforms (CISR), (2001) Transparency International – Moldova *Corruption and Quality of Governance*. Dr Lilia Carasciuc, CISR.
- Crișan, Alexandru, (1997) Gutu, Vladimir, *Proiectarea curriculumului de baza: Ghid metodologic* (“Designing Core Curriculum: Guidelines”) Chișinău: TipCim.
- EU-TACIS Project No. 97-0454, (1999) Working Group (MoES, Association of Employers, and TACIS), “Methodological Recommendations for VET Reform in Moldova”. Final Finance Report. Chișinău.
- Gutu, Vladimir, (2000) *Dezvoltarea si implementarea curriculumului in invatamintul gimnazial: Cadru conceptual* (“Curriculum Development and Implementation in Lower Secondary Education: Conceptual Frame”), Chișinău, Litera.
- Hammarberg, Thomas, (1997) *A School for Children with Rights: The significance of the UN Convention on the Rights of the Child for modern education policy*. Florence: UNICEF/ICDC: Innocenti Lecture.
- King, Charles, (1997) *Post-Soviet Moldova: A Borderland in Transition*. Iasi: Centre for Romanian Studies.
- King, Charles, (2000) *The Moldovans: Politics and Culture between Romania and Russia*. Washington: The Hoover Institution.
- Lindauer, David, (1997) “Labor and Poverty in the Republic of Moldova” Washington: The World Bank, Mimeo.
- Ministerul Educatiei si Stiintei, (2000) Consiliul National pentru Curriculum si Evaluare, *Curriculum scolar: Gimnaziu* (“Curricula for Lower Secondary Education”), Iasi, Dosoftei.
- Ministerul Educatiei si Stiintei, (2000) Consiliul National pentru Curriculum si Evaluare, Centrul Pro-Didactica, *Curriculum scolar: Liceu* (“Curricula for Upper Secondary Education”), Chișinău.
- Ministerul Educatiei si Stiintei, (1999) *National Report, Education for All – 2000*. Chișinău.
- Ministerul Educatiei si Stiintei, (2001) *National Report on the Follow-up to the World Summit for Children*. Chișinău.
- National Observatory of the Republic of Moldova, (2000) *Vocational Education and Training in NIS and Mongolia: National Report, The Republic of Moldova*. Chișinău: TACIS.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD), (2001) *Education At A Glance 2001*. Paris: OECD.

- Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD), (2001) *Statistical data for background purposes of OECD Review for Moldova*.
- Tibi, Claude, Berryman, Sue E, (2001) and Peleah, *Moldova's Education Sector: A Financing Strategy to Leverage System-wide Improvement.* The World Bank: Washington DC.
- UN in Moldova, (2000) *Common Country Assessment, Chişinău*.
- UN in Moldova, (2000) *The situation of women and children in Moldova – Assessment and Analysis* UNICEF-Moldova.
- UNICEF International Child Development Centre, (1999) *After the Fall: The human impact of ten years of transition*. Florence: ICDC, The MONEE Project CEE/CIS/Baltics.
- UNICEF International Child Development Centre, (1998) *Education for All? The MONEE Project CEE/CIS/Baltics. Regional Monitoring Report No. 5*. Florence: ICDC.
- UNICEF International Child Development Centre, (1997) *Children at Risk in Central and Eastern Europe: Perils and Promises*. The MONEE Project CEE/CIS/Baltics. Regional Monitoring Report No. 4. Florence: ICDC.
- UNICEF, Moldova, (2001) *Status of Institutionalised Children in Moldova – Summary of Study*, Chişinău.
- University of Ljubljana CEPS, (1996) *Evaluating and Reforming Education Systems*. Paris: OECD.
- Van Dycke, Nancy, (2001) *Access to Education for the Poor in Europe and Central Asia: Preliminary Evidence and Policy Implications*. Technical Discussion Paper. Washington: The World Bank, ECSHD.
- The World Bank, (2000) *Hidden Challenges to Education Systems in transition Economies*. Europe and Central Asia Region, Human Development Sector. Washington: ECA.
- The World Bank, (2001) "Moldova: Sub-national Governments Finance (A Component of the Public Expenditure Management Review)". Mission aide-mémoire.
- The World Bank, (1997) *Staff Appraisal Report: Republic of Moldova General Education Project*. Washington.
- The World Bank, (1999) *Moldova – Poverty Assessment Technical Papers*. Volumes II and I. Poverty Reduction and Economic Management Unit, ECA Region.
- The World Bank, (2001) *Access to Education for the Poor in Europe and Central Asia: Preliminary Evidence and Policy Implications*. Washington: The World Bank, ECSHD.